

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Χ. ΠΕΤΡΑΚΟΥ ΤΑ 170 ΧΡΟΝΙΑ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ 1837-2007

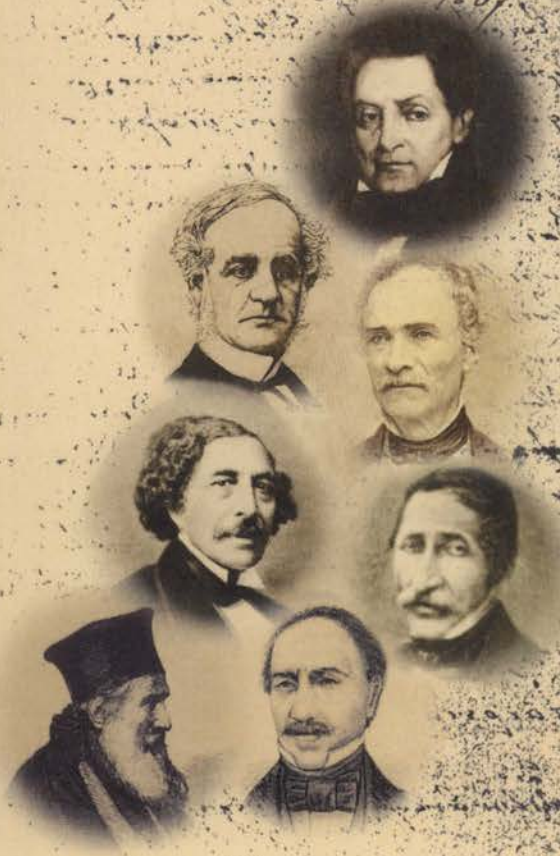
1
19. D. 7
af. Nr. 10333.

Προς την Επιτροπή Ελληνιστικών
Β. Γραμματείας της Εταιρείας

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Χ. ΠΕΤΡΑΚΟΥ ΤΑ 170 ΧΡΟΝΙΑ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Οι διαφανόμενοι πρώτοι αινοίμενοι
Εν Αθήναις, την 6. Ιανουαρίου 1837 και επιθυμούντες να συνμορφώσασιν το
Εξ' εαυτών εις την ανύστατα και αδιά-
γροον των μελετών της προπαγο-
υαί τής, διατάσσον να συζητή-
σιν έπι των ουσών έχουσαν την
επιχρησιν άναστροφών και άλλων
αρχαιολογικών ζητησών υπό τας έπό-
δας, μετέβησαν τον άναρτισμένον
ανταγράμμα του Ανωτάτου της Κλοβερ-
νήσεως. Επ' αυτού συμβάσαν την π.
μη να υαδνοποιήσιν έπι των Β. Ταύτων
Γραμματείας του έπι τού έξέδου
του Προγράμματος
έπι την έπιτακτικήν
έπι την ουσών

1837-2007

Α. Ρ. Ριζιδής
Α. Βασιλείου
Α. Κουσαλ
Πέτρος Α. Δικρανίδης
Ι. Γραμματείας
Ν. Φωτιάδης
Ι. Μανδρινός

ΤΑ 170 ΧΡΟΝΙΑ
ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
1837-2007

Δημοσιεύτηκε στο περιοδικό *Ὁ Μέντωρ* 82, 2007.

© Ἡ ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία
Πανεπιστημίου 22, 106 72
Fax 210 3644996, τηλ. 210 3625531
archetai@otenet.gr • www.archetai.gr

ISSN 1105-7181
ISBN 978-960-8145-62-7

Ἐπιμέλεια ἔκδοσης

Ἐλευθερία Κονδυλάκη Κόντου

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΑΡ. 248

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Χ. ΠΕΤΡΑΚΟΥ

**ΤΑ 170 ΧΡΟΝΙΑ
ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
1837-2007**

ΑΘΗΝΑΙ 2007

Η ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΡΕΥΝΑ ΚΑΙ ΤΗ ΜΕΛΕΤΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ

Μία από τις σημαντικές στιγμές της ιστορίας του ελληνικού κράτους είναι η ίδρυση της εν' Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας, τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1837. Με ἔνασμα τὸν ρωμαντικὸ κλασικισμὸ ἐνὸς Ἑλλήνου τοῦ Ἐξωτερικοῦ, τοῦ Κωνσταντίνου Μπέλιου, μὴ ὀμάδα λογίων, με ἐπικεφαλῆς τὸν Ἀλέξανδρο Ρίζο Ραγκαβῆ καὶ τὸν Κυριακὸ Πιπτάκη ἴδρυσαν ἓνα σωματεῖο ποὺ ἔχει συμπληρώσει 170 χρόνια συνεχοῦς δράσης ὑπὲρ τῶν ἀρχαίων, τοῦ τόπου καὶ τῆς ἐπιστήμης.

Οἱ ἀρχικοὶ σκοποὶ τῆς Ἐταιρείας ἐλάμβαναν κατεύθυνση ἀνάλογη πρὸς τὸν ἐρασιτεχνισμὸ τῶν πρώτων διοικήσεών της καὶ πρὸς τοὺς ἰσχυροὺς πόρους της. Παρὰ ταῦτα ἐξ ἀρχῆς τέθηκε ὡς κύριος σκοπὸς ἡ ἀποκάλυψη τῶν ἀρχαίων τῆς Ἀθήνας καὶ ἡ κατὰ τὸ δυνατὸν ἐξασφάλισή τους. Κατὰ τὸ πρῶτο μισὸ τοῦ 19ου αἰ. ἡ οἰκοδόμησις τῆς πόλης εἶχε ἤνιο χαρακτῆρα ἀπὸ ἀποψη μεγέθους καὶ ἡ μονομελής Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία δὲν ἀνησυχοῦσε γιὰ τὰ σπῆτια ποὺ χιτίζονταν. Ἡ Ἐταιρεία ὅμως θεωροῦσε ὅτι τῆς ἀποκάλυψης τῶν ἀρχαίων ἔπρεπε νὰ προηγεῖται κτήσις τοῦ χώρου ὅπου αὐτὰ βρισκόνταν. Μὴ ἔχοντας κρατικὴ ἐξουσία, ὅπως ἡ Ὑπηρεσία,

υποχρεώθηκε να αγοράζει τὰ γήπεδα σὰ ὅποια ἔκαμε τὶς ἔρευνές της. Αὐτὸ ἐξηγεῖ καὶ τὸ ὅτι οἱ περισσότεροὶ χῶροι τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Ἑταιρείας βρίσκονται στὴν κατοχὴ τοῦ Κράτους ἐνῶ οἱ ἀνασκαφῆς τῆς Ὑψηρεσίας, οἱ περισσότερες, χάθηκαν.

Στὴν Ἀθήνα τοῦ 1837 σύμβολο τῆς ἐλευθερίας, πὸν μόλις εἶχε ἀνακτηθεῖ, ἦταν ἡ Ἀκρόπολις καὶ τὰ μνημεῖα της. Ἀπὸ αὐτὸν τὸν γιγαντιαῖο χῶρο ἄρχισαν οἱ προσπάθειες τῆς Ἑταιρείας πὸν κράτησαν πολλὲς δεκαετίες. Μὲ τὸν Πιπτάκη, τὸν Εὐστρατιάδη καὶ τὸν Καββαδία ἔγινε ἡ κάθαρση τοῦ Βράχου, κατεδάφιση δηλαδὴ τῶν μεσαιωνικῶν κτισμάτων καὶ ἐκείνων τῆς τουρκοκρατίας. Τὸ ἔργο αὐτὸ κατηγορήθηκε ἀλλὰ ἦταν σύμφωνο μὲ τὴν ἰδεολογία τῆς τότε κοινωνίας πὸν ἤθελε τὰ θεμέλιά της νὰ στηρίζονται στὸν 5ο καὶ τὸν 4ο αἰῶνα. Δὲν μποροῦμε νὰ κατακρίνομε αὐτοὺς πὸν ἐμπνεύστηκαν καὶ ἔφεραν σὲ πέρας τὴν ἀνασκαφὴ τῆς Ἀκρόπολης. Ἐνεργοῦσαν σύμφωνα μὲ πεποιθήσεις πὸν καὶ σήμερα πολλοὶ τὶς ἀσπάζονται.

Τὸ 1851 ἡ Ἑταιρεία, πὸν ἔχει κατορθώσει νὰ ἀποκτήσει λίγες μετοχὲς τῆς Ἐθνικῆς Τραπεζῆς, ἀγοράζει τὸ πρῶτο ἀκίνητο μὲ σκοπὸ τὴν ἀνασκαφὴ του. Εἶναι ἡ λεγόμενη οἰκία Ψωμᾶ, στὴν περιοχὴ τῆς ἀρχαίας Ἀγορᾶς, στὸν χῶρο τοῦ μεταγενέστερου τείχους τῆς Ἀθήνας. Τὸ σπῆτι αὐτὸ εἶναι ἡ ἀρχὴ μᾶς τεράστιας ἐπιχείρησης διάσωσης τῶν ἀρχαιολογικῶν χώρων τῆς Ἀθήνας πὸν ἐπεκτάθηκε σιγὰ σιγὰ σ' ὅλοκληρη τὴν Ἑλλάδα καὶ συνεχίζεται ἔως σήμερα.

Οἱ ἱστορικὲς περιπέτειες τοῦ κράτους ἐπέδρασαν καὶ στὴ δραστηριότητα τῆς νεαρῆς Ἑταιρείας, ἡ ὁποία ἐκδηλωνόταν ἄτακτα καὶ μὲ ἀρκετὴ σύγχυση πὸν δικαιολογεῖται ἀπὸ τὸ ἐπίπεδο τῆς γνώσης τῆς ἀθηναϊκῆς τοπογραφίας τῆς ἐποχῆς. Ὅταν ὅμως, τὸ 1859, ἀνέλαβε τὴ γραμματεία της ὁ Στέφανος Α. Κουμανοῦδης, ἄρχισε νὰ ἐφαρμόζεται ουστηματικὸ πρόγραμμα ἀνασκαφῆς τῆς ἀρχαίας Ἀθήνας, ἡ ὁποία τότε καλυπτόταν εἴτε ἀπὸ μικρὰ ἰδιωτικὰ σπῆτια πὸν ἔδιναν τὴ θέση τους σὲ μεγαλύτερα, εἴτε ἀπὸ ἀγροὺς καὶ περιβόλια πὸν προμήθευαν στὴν πόλη λαχανικὰ καὶ δημητριακὰ. Τὸ 1859 ἡ πρώτη ἀνασκαφὴ τοῦ Κουμανοῦδη γίνεται στὴν καρδιά τῆς ἀρχαίας Ἀθήνας, στὸν χῶρο τῆς στοᾶς τοῦ Ἀττάλου. Σπῆτια βρίσκονταν χτισμένα ἐπάνω στὸ μνημεῖο καὶ μία ἐκκλησία, ἡ Παναγιὰ ἢ Πυργιώτισσα.

Πρέπει να σαφηνιστεί, ότι οι πρώτοι μας αρχαιολόγοι, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ Στέφανος Κουμανούδης, ἔκαμαν πολλές φορές ἀνασκαφές μὴ γνωρίζοντας ποῖον τόπο τῆς Ἀθήνας ἐρευνοῦσαν. Χρειάστηκε νὰ βρεθεῖ τὸ ἐνεπίγραφο ἐπιστύλιο τῆς στοᾶς τοῦ Ἀτιάλου γιὰ νὰ γίνει ἀντιληπτὸ ὅτι βρισκόταν ἡ Ἐταιρεία στὴν ἀγορὰ τῆς Ἀθήνας καὶ τὸ ἀνάγλυφο τοῦ Δεξιλέω γιὰ νὰ καταλάβει ὁ Ἀθανάσιος Ρουσόπουλος ὅτι ἐρευνοῦσε τὸν Κεραμεικὸ.

Ἡ πολιτικὴ τῆς δέσμευσης, μὲ ἀνασκαφές, ἐκτάσεων μέσα στὴν πόλη συνεχίστηκε μὲ ρυθμὸ πὺν γινόταν ἐπιονότερος. Τὸ 1859 ἔγιναν ἔρευνες ἀνατολικά τοῦ πύργου τῶν Ἀνέμων καὶ στὸ Διονυσιακὸ θέατρο, τὸ ὁποῖο ἦταν χωράφι. Τὸ 1863 ἄρχισε ἡ ἀνασκαφὴ τῆς γεγονικῆς στὸ θέατρο στοᾶς τοῦ Εὐμένους καὶ τὸ 1864 τοῦ Κεραμεικοῦ. Ἄρχισαν λοιπὸν νὰ δημιουργοῦνται νησίδες μέσα στὴν πόλη, γύρω ἀπὸ τὴν Ἀκρόπολη, νησίδες οἱ ὁποῖες θὰ πολλαπλασιαστοῦν καὶ θὰ παραμείνουν ἕως σήμερα ἀπαραβίαστες.

Σιγὰ σιγὰ ἡ Ἐταιρεία ἀπλωνε τὴ δραστηριότητά της καὶ ἔξω ἀπὸ τὴν Ἀθήνα. Τοῦτο ἔγινε δυνατὸ μὲ τὴν ἴδρυση, τὸ 1874, λαχείου ὑπὲρ τῶν ἀρχαιοτήτων καὶ μὲ τὴν αὐξηση τῶν πόρων της οἱ ὁποῖοι ἕως τότε ἦσαν ἐξαρτημένοι ἀπὸ τὴν γενναιοδωρία τῶν Ἑλλήνων, τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ Ἐξωτερικοῦ, ἀπὸ τὴ Ρωσία ἕως τὴς Ἰνδίες.

Ἡ Ἐλευσίνα ὑπῆρξε ἓνα ἀπὸ τὰ μεγάλα κατορθώματα τῆς Ἐταιρείας. Χρόνια πρὶν ἀρχίσει ἡ ἀνασκαφὴ γίνονταν διαπραγματεύσεις μὲ τοὺς κατοίκους τοῦ χωριοῦ πὺν κατεῖχε τὸν χῶρο τοῦ ἱεροῦ τῆς Δήμητρος, διαπραγματεύσεις πὺν ἀκολουθοῦνταν ἀπὸ ἀγορές σπιτιῶν καὶ κατεδαφίσεις. Δὲν πρέπει νὰ λησμονεῖται, ὅτι τὸ μεγαλύτερο ἐμπόδιο στὴν ἀποκάλυψη καὶ τὴν προστασία τῶν ἀρχαίων εἶναι τὰ συμφέροντα τῶν ἰδιωτῶν οἱ ὁποῖοι δὲν ἐπέτρεπαν οὔτε ἐπιτρέπουν, στὴν Ἐταιρεία τουλάχιστον, οἰαδήποτε ἐπέμβαση στὴν ἰδιωτικὴ περιουσία χωρὶς τὴν ἀπὸ πρὶν καταβολὴ τῆς νόμιμης ἀποζημίωσης. Ὁ χῶρος τοῦ ἱεροῦ τῆς Δήμητρος ἂν σώζεται σήμερα, παρὰ τὴν πολιορκία του ἀπὸ τὴν πόλη τῆς Ἐλευσίνας καὶ τὸ ἐργοστάσιο τῶν τοιμέντων, στὴν Ἐταιρεία ὀφείλεται. Φυσικὰ τὸ ἔργο αὐτό, τῆς ἀπαλλοτρίωσης μεγάλων ἐκτάσεων μὲ ἀρχαῖα, θὰ μπορούσε νὰ γίνεαι συνολικὰ καὶ σὲ σύντομο χρόνο ἀπὸ τὸ κράτος. Ἄν δὲν ἔγινε, ἢ δὲν γίνεαι, δὲν ὀφείλεται σὲ ἔλλειψη πόρων, εἰδικῶς μετὰ τὸ 1960, ἀπ' ὅτου ἡ Ὑπηρεσία προικίστηκε μὲ ἀνε-

Ξάντλητες οικονομικὲς δυνατοῖτες, ἀλλὰ ὀφείλεται στὴν κομματικὴ φόβια, ὅτι δυσαρεστοῦνται ὁπαδοί. Τοῦτο συμβαίνει καὶ σήμερα, μάλιστα στὴν Ἀθήνα. Ἡ ἐνοποίηση τῶν ἀρχαιολογικῶν τῆς χώρων θὰ μείνει εἰκονικὴ, γιατί δὲν γίνονται οἱ ἀναγκαῖες ἀπαλλοτριώσεις, καὶ οὔτε ὑπάρχει σκέψη ἢ διάθεση γι' αὐτό.

Χρειάστηκε μιὰ μεγάλη καταστροφή, ἢ πυρκαγιὰ τῆς ἀγορᾶς τῆς Ἀθήνας, τὸ 1884, γὰρ νὰ γίνει δυνατὴ ἡ ἀποκάλυψη τῆς ἀγορᾶς τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων. Τὰ ἐμπόδια ποὺ πρόβαλλαν κατὰ τὴν ἀνασκαφὴ τῆς ὁ δῆμος καὶ οἱ ἰδιῶτες ἦσαν τόσο μεγάλα, ὥστε πέρασαν χρόνια γὰρ νὰ ἀποκαλυφθοῦν τὰ εῤεῖπια ποὺ βλέπουμε σήμερα. Τὸ ἔργο ἔμεινε ἡμιτελὲς καὶ χωρὶς ἐλπίδα ὀλοκλήρωσής του. Ἡ βιβλιοθήκη τοῦ Ἀδριανοῦ ποὺ περιλαμβάνεται στὸν χῶρο τῆς καμένης ἀγορᾶς χωρίζεται ἀκόμη ἀπὸ τὴν ρωμαϊκὴ ἀγορὰ μ' ἓνα τμήμα τῆς πόλης, ὄχι ζωτικὸ γιὰ τὴ σημερινὴ Ἀθήνα καὶ μὲ μικρὴ κυκλοφορία τροχοφόρων. Ἐνας αἰῶνας καὶ πλέον ἔχει περάσει καὶ ἡ ἀνασκαφὴ μένει ἀσυμπλήρωτη. Ἴσως δὲν ἔπρεπε νὰ ἀντιταχθεῖ ἡ Ἐταιρεία, κατὰ τὴν Κατοχὴ, στὴν ἀξίωση τῶν Ἰταλῶν νὰ φέρουν αὐτοὶ σὲ πέρας τὴν ἔρευνα.

Τὸ Ὀλυμπεῖο, μέγας ζωτικὸς χῶρος τῆς Ἀθήνας, συνέχεια τοῦ Κήπου καὶ προέκταση τοῦ Ἀρδητιοῦ, τοῦ σταδίου καὶ τοῦ νεκροταφείου ὑπῆρξε μιὰ ἀπὸ τὶς φροντίδες τῆς Ἐταιρείας. Χρειάστηκαν προσπάθειες πολλῶν ἐτῶν γιὰ τὴν κάθαρση τοῦ χώρου καὶ τὴ διατήρησή του σὲ τόση ἔκταση. Ἡ πίεση τῆς σημερινῆς πόλης τοῦ ἀφαίρεσε τὸν Ἰλιό, ἀφήνοντας μόνον ἓνα σπάραγμα στὴν Ἁγία Φωτεινὴ.

Μὲ τὰ χρόνια ποὺ περνοῦσαν ἡ δραστηριότητα τῆς Ἐταιρείας ἔξω ἀπὸ τὴν Ἀθήνα γινόταν ὀλοένα καὶ μεγαλύτερη. Τὰ μεγάλα ἱερὰ τῆς Ἀττικῆς, ἐκτὸς τῆς Ἐλευσῖνος γιὰ τὴν ὁποία ἔγινε λόγος, Ἀμφιάρειο, Βραυρών, Θορικὸς, Ραμνοῦς, Σούνιο εἶναι δικές τῆς ἀνασκαφές. Στὴν Πελοπόννησο, μὲ κορωνίδα τὴν Ἐπίδαυρο καὶ τὶς Μυκῆνες ἐρεύνησε καὶ ἔσωσε ἀκόμη τὶς Ἀμύκλες, τὸ Βαφειό, τὴ Λυκόσουρα, τὴ Σύμφαλο, τὴν ἀπέραντη Μεσσηνίη, τὸν Μυστρά, τὴ Σικυώνα, τὴ Σπάρτη, τὸ Λέχαιο, τὴν Τίρυνθα, τὴ Φιγάλεια. Στὴ Στερεὰ Ἑλλάδα ἐξέχουν ἡ Αὐλῖδα, ὁ Γλαῦς, ἡ Χαϊρώνεια, ὁ Θέρμος. Εἶναι μόνον τὰ κέντρα, ποὺ συνοδεύονται ἀπὸ ἑκατοντάδες μικρότερες ἢ καὶ πολὺν μεγάλες ἀνασκαφές, ὅπως τῆς Τανάγρας ἀπὸ τὸν Σταματάκη. Στὴ Θεσσαλίᾳ ἡ Δημητριάς,

οί Φθιώτιδες Θήβες με τὸ Διμήνι καὶ τὸ Σέσκλο. Στὴν Ἡπειρο ἢ Δωδώνη, ἢ Κασσώπη, ἢ Νικόπολη εἶναι τρεῖς μόνον μεγάλοι χῶροι. Στὴ Μακεδονία ἢ Ἀμφίπολη, ἢ Βεργίνα, ἢ Πέλλα, οἱ Φίλιπποι ἀνήκουν σὸ ἐνεργητικὸ τῆς Ἐταιρείας, καὶ στὴ Θράκη τὰ Ἄβδηρα καὶ ἡ Μεσημβρία.

Γιὰ νὰ κλείσει ἡ ἀνιάρη ἀπαρίθμηση μνημονεύονται λίγα νησιά. Ἡ Εὐβοία πρώτη, μετὰ τὴν ἐκτεταμένη ἀνασκαφὴς τῆς Ἐρέτριας, ἢ Σύρος, ἢ Θήρα, ἢ Κρήτη μετὰ τὴν Ἀρχάνες, τὴν Ζάκρο καὶ τὴ Σύμη, ἢ Νάξος, ἢ Πάρος, ἢ Τήνος. Ἀξίζει ἀκόμη νὰ θυμίσω ὅτι ἐξέτεινε ἡ Ἐταιρεία τὴ δραστηριότητά της καὶ στὴ Μικρὰ Ἀσία κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ἐλληνικῆς κατοχῆς, στὴν Ἐφεσο, σὺς Κλαζομενὲς κ.ά.

Ἡ Ἑλλάδα τοῦ 1837 ἦταν χώρα χωρὶς παράδοση σεβασμοῦ τῶν μνημείων. Ἀντίθετα, ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Μεγάλου Θεοδοσίου καὶ τοῦ Ἀρκαδίου εἶχε παράδοση καταστροφῆς τῶν ἀρχαίων. Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία ἐμπνευσμένη ἀπὸ τὸν κλασικισμό, ἔναν κλασικισμό πὸν μερικὲς δεκαετίες ἀργότερα τὴν ἔφερε στὴ μεριὰ τῆς ἀντίδρασης χωρὶς νὰ βλάψει τὸ ἔργο της, κατόρθωσε νὰ καλλιεργήσει σὲ μεγάλο μέρος τῶν Ἑλλήνων τὸν σεβασμὸ πρὸς τὰ ἀρχαῖα. Ὁ σεβασμὸς αὐτὸς δὲν γεννήθηκε αὐτόματα καὶ στὴν ἴδια. Ξεκίνησε ἀπὸ τὸν ἄκρατο κλασικισμό καὶ τὴν τάση ἐπανόδοι σὺς μορφὲς καὶ σὸ ἰδεατὸ ἦθος τοῦ 5ου αἰῶνα καὶ σὸν δρόμο, ἀρκετὰ ἀργά, ἀγκάλιασε καὶ τὰ μεσαιωνικὰ μνημεῖα. Ἦταν αὐτὴ πὸν ἔστειλε ἀποστολὴ στὴ Βόρειο Ἡπειρο γιὰ νὰ φωτογραφίσει καὶ νὰ περιγράψει τὴς ἐκκλησίες της, αὐτὴ πὸν ἔκαμε ἀνασκαφὴς σὺς νέες χῶρες μετὰ τοὺς Βαλκανικοὺς, αὐτὴ πὸν ἀνέλαβε τὸ ἔργο τῆς ὀνοματοθεσίας τῆς Βόρειας Ἑλλάδος, αὐτὴ πὸν ἔκαμε ἀνασκαφὴς σὺς Κλαζομενὲς ἐνῶ οἱ Τοῦρκοι εἶχαν φθάσει στὴ Σμύρνη.

Πιθανῶς ἂν ἡ Ἐταιρεία δὲν εἶχε δημιουργηθεῖ τὸ 1837, θὰ εἶχε ἰδρυθεῖ λίγα χρόνια ἀργότερα κάποια ἄλλη. Τοῦτο ὅμως δὲν σημαίνει ὅτι ἡ πορεία τοῦ δεύτερου φανταστικοῦ ἰδρύματος θὰ ἦταν ἡ ἴδια ἢ καλύτερη. Μιὰ τέτοια Ἐταιρεία, τῶν Φιλαρχαίων, ἰδρύθηκε καὶ ἀπέτυχε.

Ἡ πάροδος τοῦ χρόνου δὲν βελτιώνει τὰ πράγματα, ὡς πρὸς τὰ μνημεῖα τουλάχιστον. Μάρτυρες εἶναι τὰ ὅσα συμβαίνουν στὰ χρόνια μας. Χρειάστηκε νὰ μάχεται σύσσωμη ἡ ἐλληνικὴ κοινωνία, ὄχι πάντα μετὰ ἐπιτυχία, γιὰ τὴ σήραγγα κάτω ἀπὸ τὸν Κεραμεικό,

για τον λόφο Σάγαμι στα Σπάτα, για το γυμνάσιο στην πλατεία Ρηγάλλης, για τον Μαραθώνα, για τα αρχαία σιου Μακρυγιάννη. Σε όλες τις περιπτώσεις δεν πρόκειται για αρχαία που βρέθηκαν κάτω από τα σπύτια των φτωχών όπως στην 'Αγορά και την 'Ελευσίνα, άρα δεν υπάρχει αρνητική κοινωνική πίεση. Πρόκειται για χώρους που ανήκουν στο κράτος. 'Ολόκληρη ή ελληνική κοινωνία δεν μπόρεσε να τους γλιτώσει από την αναπόφευκτη μοίρα τους, όπως δεν γλίτωσε την Ψυτάλεια· για κείνην μάλιστα κανείς, σχεδόν κανείς, δεν συγκινήθηκε. 'Η 'Αρχαιολογική 'Εταιρεία όμως κατόρθωσε να διασώσει τους χώρους που μας παρέδωσε, πολεμώντας με την αμάθεια και την πρόληψη, ξεσιπιτώνοντας τους χωρικούς. Ποιός είναι ο λόγος για τον οποίο τα κατορθώματα του παρελθόντος δεν επαναλαμβάνονται, δεν δημιουργούνται δηλαδή νέοι μεγάλοι χώροι; Γιατί μόνη ή 'Εταιρεία, μόνη μέσα σ' όλα τα ελληνικά πνευματικά ιδρύματα, χαρακτηρίστηκε ως γεραρά; 'Ήταν ο χαρακτηρισμός αυτός κοινή αντίληψη των ανθρώπων, και της αποδόθηκε κάποια στιγμή, όταν ή 'Εταιρεία είχε ταυτιστεί στη συνείδηση των 'Ελλήνων με το έθνικό, δηλαδή το κοινωνικά ώφέλιμο.

'Ο λόγος για τον οποίο δεν επαναλαμβάνεται το παρελθόν της 'Εταιρείας από εκείνους που πήραν σιγά σιγά τη θέση της, είναι ή έλλειψη σκοπού στους σημερινούς ανθρώπους που άσχολούνται με τα μνημεία, κράτος και λοιπά ιδρύματα, ή έλλειψη πίστης δηλαδή σ' αυτό που έχουν αναλάβει να κάνουν. 'Η 'Αρχαιολογική 'Εταιρεία είχε και έχει αυτό το πολύτιμο χαρακτηριστικό. Οί επιδιώξεις της τείνουν πάντα σε ένα σημείο, τη διάσωση των μνημείων και των τόπων και τη μελέτη τους. Μπορεί κατά καιρούς οί προτιμήσεις της να αλλάζουν ή να ενισχύεται κάτι περισσότερο. 'Η ουσία παραμένει πάντα ή ίδια. Σκοποί απαλλαγμένοι από ιδιοτέλεια και προσωπική φιλοδοξία πλην της επιστημονικής. 'Η σχετική μονιμότητα της διοίκησης της, έστω κι αν αυτή ή μονιμότητα δεν άρέσει σε μερικούς, της επιτρέπει να εφαρμόζει επιστημονικό πρόγραμμα και να το βλέπει να καρποφορεί. Στην 'Υπηρεσία τη διοίκηση την άσκει ο 'Υπουργός, ο οποίος καθορίζει την πολιτική και τους σκοπούς της, έπηρεασμένος πάντα από το πρόσκαιρο, προσωπικό ή κομματικό, συμφέρον. 'Ενώ ή 'Υπηρεσία από το 1837 έως σήμερα, επί 170 χρόνια είχε 308 ύπουργούς, παραλείπω τους

οκιάδεις του Καίρου και της ΠΕΕΑ, ή 'Εταιρεία είχε μόνο 11 Γραμματείς. Οί περισσότεροι ήσαν κορυφές της αρχαιολογικής έπιστήμης και δημιούργησαν έργο για τὸ ὅποιο τοὺς ὀφείλεται εὐγνωμοσύνη. Στην 'Υπηρεσία δὲν ὑπάρχει ἡ σταθερότητα τῶν ἐπιδιώξεων. 'Η οἰκονομικὴ ἀνάπτυξη γέννησε νέες ἀπειθάρχητες δυνάμεις ποὺ δὲν συνδέονται μὲ κανένα κοινὸ σκοπὸ. 'Η προτεραιότητα τῶν ἐπιδιώξεων τους καθορίζεται μὲ ἐξωεπιστημονικὰ κριτήρια. 'Η κοσμικότητα καὶ ἡ μανία τῆς ἀτομικῆς προβολῆς, γέννημα κυρίως τῶν μετὰ τὸ 1974 χρόνων, κυριαρχεῖ.

Οἱ χῶροι ποὺ ἀποκάλυψε ἡ 'Εταιρεία καὶ παρέδωσε στὸ κράτος εἶναι σήμερα ἀνάσος πηγὴ χρημάτων. 'Ακρόπολη, Σούνιο, στὴν 'Αττικὴ μόνον, μαζὶ μὲ τὸ 'Εθνικὸ 'Αρχαιολογικὸ Μουσεῖο παρέχουν ἱλιγγιώδη χρηματικὰ ποσά. 'Απὸ τίς πηγές αὐτὲς τοῦ πλοῦτου ἡ 'Εταιρεία δὲν βοηθήθηκε γιὰ τὴ συνέχιση τοῦ ἔργου της. Τὴν προσφορά της πρὸς τὸ κράτος τὴν ἔκαμε καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ τὴν κάνει ἀμισθί. Χαρακτηριστικὸ εἶναι ὅτι ὡς ἀναγνώριση τῆς προσφορᾶς της τῆς ζητοῦν, ὅπως καὶ ἀπὸ ἄλλα συγγενῆ ἰδρύματα, νὰ πληρώνει φόρο τὸν ὅποιο δὲν θὰ πλήρωνε ἂν ἦταν ἑταιρεία κερδοσκοπικὴ.

'Η σημερινὴ 'Εταιρεία δὲν ἐπαναλαμβάνει τὸ ἔργο της τοῦ παρελθόντος, δηλαδὴ τίς πολυάριθμες ἀνασκαφές παρὰ σὲ μικρὸ βαθμὸ. Συνεχίζει ὅμως μὲ ἔνταση ἓνα ἄλλο ποὺ εἶχε παραμελήσει, ἔργο σημαντικὸ στὸ ὅποιο καὶ πάλι πρωτεύει, τὴ μελέτη καὶ δημοσίευση τῶν ὄσων ἔφερε στὸ φῶς. Καὶ σ' αὐτό, ἡ ὑπαρξη «ἀρχικοῦ νοήματος» στὶς ἐνέργειές της, ἡ ἐπιδίωξη δηλαδὴ ἑνὸς ἐπιστημονικοῦ σκοποῦ ἀπαλλαγμένου ἀπὸ σκοπιμότητες εἶναι ἡ δύναμη ποὺ τὴν κινεῖ.

'Η 'Εταιρεία εἶδε πολὺ νωρὶς ὅτι ἡ διενέργεια ἀνασκαφῶν χωρὶς νὰ ἀνακοινώνονται τὰ ἀποτελέσματά τους ὀδηγοῦσε σὲ ἐπιστημονικὸ ἀδιέξοδο. Γι' αὐτὸ ἔκανε ὑποχρεωτικὴ, γιὰ ὅλους τοὺς ἀνασκαφεῖς, τὴ δημοσίευση, κάθε χρόνο, ἐκθέσεως στὰ ΠΑΕ μὲ φωτογραφίες καὶ σχέδια. 'Η τακτικὴ αὐτὴ ἀκολουθεῖται ἀπαρέγκλιτα καὶ ἡ μὴ δημοσίευση τῆς ἐκθεσης θεωρεῖται λόγος διακοπῆς τῆς ἀνασκαφῆς. 'Απὸ τοῦ 1988 καθιερώθηκε ἡ δημοσίευση περισσότερο ἐκτεταμένων ἐκθέσεων μὲ πολλὰ σχέδια καὶ φωτογραφίες. Στὶς ἐκθέσεις αὐτὲς δημοσιεύονται καὶ οἱ ἐπιγραφές.

Γιὰ τὴν ταχύτερη ἐνημέρωση τῶν ἀρχαιολόγων ἡ 'Εταιρεία

ΐδρυνσε, τὸ 1954, νέο ἐπιστημονικὸ περιοδικό, τὸ Ἔργον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, σὶδὸ ὁποῖο δημοσιεύονται συντομότερες ἐκθέσεις τῶν ἐτήσιων ἀνασκαφῶν καὶ ἐρευνῶν, μὲ φωτογραφίες καὶ σχέδια. Τὸ περιοδικὸ αὐτὸ κυκλοφορεῖ κάθε Μάιο καὶ εἶναι ἡ πρώτη, διεθνῶς, δημοσίευση ἀνασκαφῶν ποὺ γίνονται σὴν Ἑλλάδα τοῦ ἐκάστοτε προηγούμενου ἔτους. Τὸν κορμὸ τῶν ἐπιστημονικῶν τῆς δημοσιεύσεων ἀποτελεῖ ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς, ἐτήσιο περιοδικὸ τὸ ὁποῖο ἀπὸ τὸ 1837, μέσα ἀπὸ περιπέτειες ἔγινε τὸ σύμβολο τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιολογικῆς ἐπιστήμης.

Τὸ ἔργο τῆς Ἑταιρείας δὲν περιορίζεται μόνο σὶς ἀνασκαφὰς καὶ τὶς δημοσιεύσεις ἀλλὰ ἐκτείνεται καὶ σὶδὸν μορφωτικὸ τομέα. Μόνη, ἀπ' ὄλα τὰ ἑλληνικὰ ἰδρύματα καὶ τὴν Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία, σχημάτισε μεγάλη δημόσια ἀρχαιολογικὴ βιβλιοθήκη, ἡ ὁποία πλουτίζεται συνεχῶς καὶ εἶναι ἐφάμιλλη τῶν βιβλιοθηκῶν τῶν μεγάλων παλαιῶν ξένων σχολῶν, ὅπως ἡ Γαλλικὴ, ἡ Ἀμερικανικὴ καὶ ἡ Ἀγγλικὴ.

Μὲ τὴ Σχολὴ Διδασκαλίας τῆς Τέχνης καὶ τὶς ὁμιλίες εἰδικῶν διακεκριμένων ἑλλήνων καὶ ξένων ἀρχαιολόγων διαδίδει τὴν ἀρχαιολογικὴ γνῶση κατὰ τρόπο ἐπιστημονικὸ καὶ οὐσιαστικὸ, καὶ δίνει τὴ δυνατότητα σὶδὸς Ἑλλήνες, κυρίως, ἀρχαιολόγους νὰ ἀνακοινῶνουν τὰ νέα εὐρήματα ἀπὸ τὸ βῆμα ἐνὸς ἰδρύματος ποὺ ταυτίζεται μὲ τὴν ἑλληνικὴ ἀρχαιολογία.

Στὴν Ἑλλάδα τῆς ἀένας μεταβολῆς καὶ ταυτόχρονα τῆς στασιμότητος, ὅπου τίποτε τὸ νέο, τὸ τολμηρό, τὸ ἀληθινὸ καὶ τὸ ἠθικὸ δὲν εἶναι εὐκόλο νὰ γίνει, ὅπου ἐπὶ δεκαετίες κυριαρχεῖ ἡ ἀπογοήτευση, ἡ *taedium vitae*, τὸ νὰ ζῆς, νὰ δρᾷς, νὰ ἀκμάζεις ἐπὶ 170 χρόνια χωρὶς νὰ ὑπάρχει, ὡς κινητήρια δύναμη, ἡ ἰδιοτέλεια εἶναι ἄθλος. Ἡ Ἑταιρεία τὸν πέτυχε αὐτὸν τὸν ἄθλο.

B.X.Π.

ΤΑ 170 ΧΡΟΝΙΑ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ¹

Ἦμουν μαθητὴς τοῦ δημοτικοῦ ὅταν, ἀργότερα κατὰ μία χρονιά, τὸ 1938, γιορτάστηκαν τὰ 100 χρόνια τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας. Κανεὶς στὸ οἰκογενειακὸ καὶ τὸ κοινωνικὸ περιβάλλον μου δὲν ἀσχολήθηκε μὲ τὸ θέμα αὐτό. Μετὰ 49 χρόνια, τὸ 1987, γιορτάστηκαν τὰ 150 χρόνια τῆς Ἐταιρείας. Ἦμουν τότε μέλος τοῦ Συμβουλίου τῆς καὶ κατεῖχα μία ἀπὸ τὶς ἔδρες ἀειμνήστων διδασκάλων μου, τοῦ Ἀναστασίου Ὀρλάνδου, τοῦ Σπυρίδωνος Μαρινάτου, τοῦ Ἰωάννου Παπαδημητρίου, τοῦ Ἰωάννου Κοντῆ. Πρὶν ἀπὸ 17 ἡμέρες, στὶς 6 Ἰανουαρίου, 20 χρόνια μετὰ τὴ δεύτερη μεγάλη ἐπέτειο, συμπληρώθηκαν τὰ 170 χρόνια τῆς Ἐταιρείας.

Ὅπως θὰ ἔλεγε ὁ ἀειμνήστος πρόεδρος τῆς Ἄγγελος Βλάχος, καὶ δίκαια, τὰ 170 χρόνια δὲν εἶναι ἐπέτειος καὶ θὰ ἔπρεπε νὰ περιμένουμε τὰ 200. Ἐπειδὴ γνωρίζω ὅτι δὲν θὰ φθάσω ὡς αὐτή, τὴν πραγματικὰ μεγάλη στιγμή, προτίμησα νὰ μιλῶ νωρίτερα κατὰ 30 χρόνια, γιὰ τὴν πορεία τῆς Ἐταιρείας καὶ τοὺς ἀνθρώπους τῆς, ἔχοντας ὡς πρόσοχη τὴ συμπλήρωση τῶν 170 χρόνων τῆς. Στὸ τέλος τέλος τέτοια ἡμέρα πόσοι καὶ ποιοὶ μποροῦν νὰ ἐορτάσουν στὴν Ἑλλάδα;

Ἐδῶ καὶ 19 χρόνια εἶμαι διάδοχος τοῦ Ἀλεξάνδρου Ρίζου Ραγκαβῆ, ἐκεῖνος πρῶτος Γραμματεὺς τῆς Ἐταιρείας, ἐνδέκατος ἐγώ. Θυμοῦμαι ὅμως καὶ ὅλους ὅσοι βρίσκονται ἀνάμεσα σ' ἐκεῖνον καὶ σὲ μένα, τὸν Σκαρλάτο Βυζάντιο, τὸν Κυριακὸ Πιττάκη, τὸν Στέφανο Ἀθ. Κουμανούδη, τὸν Παναγιῆ Καββαδία, τὸν Χρῆστο Τσοῦντα, τὸν Ἰάκωβο Δραγάτη, τὸν Γεώργιο Οἰκονόμο, τὸν Ἀναστάσιο Ὀρλάνδο καὶ τὸν Γεώργιο Μυλωνᾶ. Ἐχῶ μελετήσει ὅλων τους τὰ ἔργα, ἔχω ἐρευνήσει τὴ ζωή τους καὶ μοῦ εἶναι οἰκεῖοι καὶ φιλικοί. Οἱ δύο τελευταῖοι πρὶν ἀπὸ μένα, ὁ Ἀναστάσιος Ὀρλάνδος καὶ ὁ Γεώργιος Μυλωνᾶς ὑπῆρξαν καὶ διδάσκαλοί μου στὸ Πανεπιστήμιο. Μὲ τὸν Γεώργιο Οἰκονόμο κατεῖχαν καὶ οἱ τρεῖς τὴ Γραμματεία

1. Ὁμιλία τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ Βασιλείου Χ. Πετράκου στὶς 23 Ἰανουαρίου 2007, στὶς 7 μ.μ., κατὰ τὴν Δημόσια Συνεδρία τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν στὸ Μέγαρο τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας.

της 'Αρχαιολογικής 'Εταιρείας από τὸ 1924 ἕως τὸ 1988. Μὲ τέταρτο ἔμένα καλύπτονται τὰ 83 χρόνια ἀπὸ τὰ 170 τῆς 'Εταιρείας, σχεδὸν τὰ μισά. Λέγεται συχνὰ ὡς χαριτολόγημα, ὅτι οἱ Γραμματεῖς τῆς 'Αρχαιολογικῆς 'Εταιρείας εἶναι αἰωνόβιοι. ἴσως, ὅταν εἶναι καὶ 'Ακαδημαϊκοί, διότι μετέχουν τῆς ἀθανασίας, ὅπως συμβαίνει μὲ τοὺς τέσσερις τελευταίους· μένει ὅμως νὰ ἀποδειχθεῖ ἂν θὰ ἰσχύσει καὶ γιὰ μένα ὁ κανὼνας αὐτός.

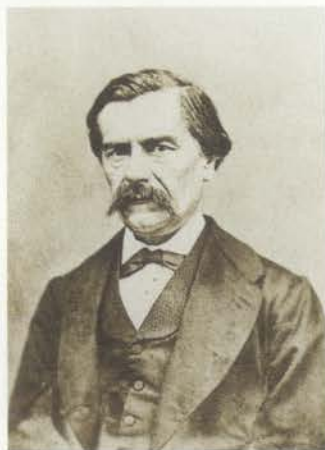
'Αλέξανδρος Ρίζος Ραγκαβῆς.

Σκαρλάτος Βυζάντιος.

Κυριακὸς Πιττάκης.

Στέφανος Κουμανούδης.

Παναγής Καββαδίας.

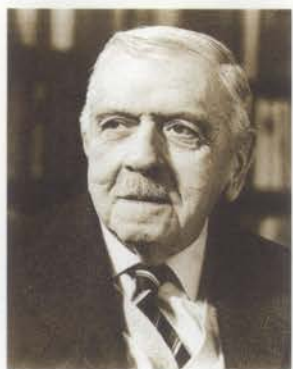
Χρήστος Τσουνίας.

Τάκωβος Δραγάτης.

Γεώργιος Οικονόμος.

Άναστάσιος Όρλάνδος.

Γεώργιος Μυλωνάς.

Κάθε έπιστημονικός όργανισμός για να προοδεύσει έχει ανάγκη ίσορροπίας στη διοίκησή του. Στην Έταιρεία εκείνο που ίσορροπεί με τον αρχαιολόγο Γραμματέα είναι ο Πρόεδρος, κατά κανόνα έξέχων νομικός. Έξ αρχής έπιφανείς προσωπικότητες του Άγώνος του '21 κατείχαν τo άξίωμα αυτό. Πρώτος ο έξαιρέτος Ίάκωβος Ρίζος Νερουλός, μέγας ποστέλνικος στην ήγεμονία της Μολδαβίας, ύπουργός της Ελλάδος, πρεσβευτής και λόγιος, κατόπιν ο γιατρός του Μουχτάρ πασα, γιου του Άλη Πασα, ο αγωνιστής και πολιτικός, ο πρωθυπουργός Ίωάννης Κωλέττης, ο Γεώργιος Γλαράκης, αγωνιστής και πολιτικός, και ο Φίλιπος Ίωάννου, Φιλικός, φιλόσο-

Ίάκωβος Ρίζος Νερουλός.

Γεώργιος Γλαράκης.

Φίλιπος Ίωάννου.

Άλέξανδρος Κοντόσταυλος.

φος, διδάσκαλος τῆς Ἀμαλίας· ὁ ἀδελφός του εἶχε σκοτωθεῖ στὸ Δραγατσάνι. Ἀκολούθησαν Ἕλληνες ποὺ εἶχαν γεννηθεῖ ἐλεύθεροι, ὁ Ἀλέξανδρος Κοντόσταυλος, νομικός, δικαστὴς καὶ διπλωμάτης, ὁ Δημοσθένης Τσιβανόπουλος, εἰσαγγελέας τοῦ Ἀρείου Πάγου, νομοδιδάσκαλος καὶ ρήτορας, ὁ βασιλιὰς Κωνσταντῖνος καὶ ὁ διάδοχός του Γεώργιος, αἴτιοι ἀντιθέσεων σὲ ταραγμένες ἐποχές, ὁ Γεώργιος Μιστριώτης, ἑλληνιστὴς, ὄνειροπόλος καὶ ἀνεδαφικός, δημιουργὸς ταραχῶν ἀλλὰ ἀνιδιοτελὴς πατριώτης, ὁ Νικόλαος Πολίτης, ὁ πατέρας τῆς ἑλληνικῆς λαογραφίας, ὁ Δημήτριος Παπούλιας, ἑλληνιστὴς καὶ νομοδιδάσκαλος, ὁ Ἀντώνιος Μπενάκης, δημιουργὸς τοῦ

Δημοσθένης Τσιβανόπουλος.

Γεώργιος Μιστριώτης.

Βασιλεὺς Κωνσταντῖνος.

Βασιλεὺς Γεώργιος.

φερόνυμου μουσείου, ο Παναγιώτης Πουλίτσας, δικαστής, πρόεδρος του Συμβουλίου της Έπικρατείας, ο Παναγιώτης Ζέπος, νομοδιδάσκαλος και ο θεολόγος Κωνσταντίνος Μπόνης. Όλων αυτών διάδοχος, και στήριγμα της Έταιρείας, είναι ο σημερινός Πρόεδρος 'Ακαδημαϊκός και διδάσκαλος του Δημοσίου Δικαίου, Έπαμεινώνδας Σπηλιωτόπουλος, στον όποιον το Συμβούλιο και οι έταίροι εύχόμαστε «πολλά τὰ έτη» γιά τo καλό της Έταιρείας.

Νικόλαος Πολίτης.

Δημήτριος Παππούλιας.

'Αντώνιος Μπενάκης.

Παναγιώτης Πουλίτσας.

Πρέπει από τώρα να διευκρινήσω, ότι πολλά πρόσωπα του 19ου αιώνας, των οποίων άκούσατε ή θα άκούσετε τὰ όνόματα, δέν είναι και σήμερα συμπαθή σε έλληνικούς, ιστορικούς κυρίως, κύκλους. Έγώ όμως τους βλέπω όλους με εκτίμηση. Ό Κωλέττης και ό Όθων, ό Θεόκλητος Φαρμακίδης και ό Κωνσταντίνος Οικονόμος ό έξ Οικονόμων, ό Παναγιής Καββαδίας και ό Γεώργιος Μιστριώτης είναι προσωπικότητες που στις μέρες μας κάποιοι τις άντικρύζουν με προκατάληψη και συχνά με έχθρικό πάθος· δέν έξαιρούνται ό Καποδίστριας ή ό Κολοκοτρώνης. Όλοι ήσαν πατριώτες, έστω κι άν υπήρξαν, κάποιοι από αυτούς, άντιδραστικοί με τὰ σημερινά κριτήρια.

Έ άποψινή μου όμιλία, τὸ σαφηνίζω, δέν είναι πανηγυρικός μιās σημαντικής αλλά άτυπης έπετείου, αλλά άναπόληση του άπώτερου παρελθόντος της Έταιρείας. Δέν θα περιγράψω τί άποκάλυψε, τί άναστήλωσε, παρὰ πολὺ σύντομα. Θα φέρω, κυρίως, πάλι στη μνήμη σας τὰ πρόσωπα που συντέλεσαν τὸ έργο της και τις ιδέες μερικῶν από αυτά. Με αυτή την άναπόληση προσπαθῶ νὰ έφαρμόσω μιάν άρχή, όχι πολὺ κοινή στην Ελλάδα:

Κωνσταντίνος Μπόνης.

Παναγιώτης Ζέπος.

Ὅτι ἕνας ἐπιστημονικὸς καὶ πνευματικὸς ὀργανισμὸς χρειάζεται κατὰ καιροὺς νὰ κοντοστεκέται, νὰ γυρίζει πρὸς τὰ πίσω καὶ νὰ αὐτοκρίνεται. Ὄταν τὸ τολμᾷ αὐτὸ σημαίνει ὅτι ὁ βίος του εἶναι καθαρὸς ἀπὸ ἠθελημένα ἁμαρτήματα. Ἄλλωστε ἀπὸ πολὺ παλιὰ ὁ Δημόκριτος εἶχε διατυπώσει τὸ ἀξίωμα, ὅτι «εἶναι καλύτερο νὰ ἐξετάζεις τὰ δικά σου ἁμαρτήματα παρὰ τὰ ξένα» (Κρέσσον τὰ οἰκήϊα ἐλέγχειν ἁμαρτήματα ἢ τὰ ὀθνεῖα, Diels/ Kranz ἀπ. 60). Ἡ Ἑταιρεία γνωρίζει τὰ δικά της ἀλλὰ κρίνει καὶ τῶν ἄλλων, ὅταν ἀφοροῦν τῇ μνημειακῇ καὶ τῇ ἱστορικῇ παράδοσιν.

Ἄμαρτημα γιὰ τὴν Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία εἶναι ἡ παράβασις τοῦ ἀρχικοῦ της σκοποῦ, ὁ ὁποῖος εἶναι ἡ ἀποκάλυψις, ἡ προστασία καὶ ἡ μελέτη τῶν ὑλικῶν καταλοίπων τοῦ ἀρχαίου καὶ τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἄμαρτημα ὁμῶς εἶναι καὶ ἡ σιωπὴ της καὶ ἡ ἀπάθεια, ὅταν ἡ μνημειακὴ καὶ ἱστορικὴ παράδοσις βλάπτονται, κυρίως ἀπὸ τὸ Κράτος. Γιατὶ δὲν πρέπει νὰ διαφεύγει ἀπὸ κανέναν, ὅτι γιὰ ὅλες τὶς καταστροφὰς ποὺ γίνονται στὰ μνημεῖα καὶ στὴν ἱστορικὴ παράδοσις αἴτιος, σχεδὸν πάντα, εἶναι τὸ κράτος, τὸ ὁποῖο δὲν πρόβλεψε ὅταν ἔπρεπε, ἢ δὲν θέλησε νὰ προβλέψει, ἢ δὲν θέλησε νὰ ἐμποδίσει. Ὑπάρχει καὶ ἡ ἄλλη ἐκδοχὴ, ὅτι δὲν ἦταν ἱκανὸ νὰ καταλάβει τὴ διαφορὰ ποὺ ὑπάρχει ἀνάμεσα στὸ γενικὸ καὶ τὸ ἀτομικόν. Καὶ ὅσο φθείρεται ὁ τόπος ἀπὸ τὶς ἀτομικὰς ἐπιδιώξεις, τόσο μειώνεται καὶ ἡ μνημειακὴ παράδοσις. Δημιουργεῖται ἔθνικὴ ἀναισθησία μὲ τὴ στήριξη τῆς ἰδιοτέλειας καὶ τῆς δουλοπρέπειας. Γιατὶ οἱ πολιτικοὶ παράγοντες, ὅταν συνειδητὰ διαπράττουν σφάλμα χρειάζονται, σχεδὸν πάντα, τὴ βοήθεια ἢ τὴν ἐπιδοκίμασίαν κάποιων πρόθυμων εἰδικῶν.

Ἄλλὰ ἡ ἰδιοτελὴς καταπάτησις τῆς ἐπιστημονικῆς ἀλήθειας προκαλεῖ φθορὰ τῆς πνευματικῆς καὶ ὑλικῆς περιουσίας τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ποὺ δὲν δικαιολογεῖται ἀπὸ κανένα οικονομικὸ ἢ κοινωνικὸ συμφέρον. Ἴσως μόνον ἡ σωτηρία τῆς Πατρίδος. Ἄλλὰ τότε, ὅταν χρειασθεῖ, ὅλοι ὁμόθυμα θὰ δεχθούμε νὰ γίνουν ταμπούρια καὶ οἱ κολόνες τοῦ Παρθενῶνος, κάτι ποὺ συνέβη στὸν Ἄγωνα.

Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία ἰδρύθηκε στὶς 6 Ἰανουαρίου τοῦ 1837 ἀπὸ πρόσωπα τῆς ἀθηναϊκῆς, κυρίως, κοινωνίας.

Πρωταγωνιστής στη δημιουργία της ήταν ένας Έλληνας όμογενής από τη Μακεδονία, Αυστριακός υπήκοος και εύγενής, ο βαρώνος Κωνσταντίνος Μπέλιος. Οί λοιποί ιδρυτές έταίροι ήσαν ό,τι καλύτερο μπορούσε να προσφέρει η Έλληνική κοι-

Κωνσταντίνος Μπέλιος.

Ίακωβος Ρίζος Ραγκαβής.

Άνδρέας Μάρμουκας.

ωνία. Ἐπιστήμονες, λογοτέχνες, ποιητές, κληρικοί, φιλόλογοι. Πρῶτος πρῶτος ὁ Ἀλέξανδρος Ρίζος Ραγκαβῆς, πρῶην ἀνθυπολοχαγὸς τοῦ πυροβολικοῦ, ὁ ὁποῖος, εὐτυχῶς, στράφηκε πολὺ νωρὶς πρὸς τὸν ἀρχαῖο κόσμον, τὴν ποίηση, τὰ γράμματα καὶ τὴ διπλωματία. Ἰδρυτὴς ἐταῖρος ἦταν καὶ ὁ πατέρας του Ἰάκωβος Ρίζος Ραγκαβῆς, λογοτέχνης καὶ θεατρικὸς συγγραφεὺς, ἀνώτερος τοῦ Ρακίνα κατὰ μία ἔμμετρη κρίση τοῦ ἐξαδέλφου του Ἰακώβου Ρίζου Νερουλοῦ, ἰδρυτοῦ ἐταῖρου, πρώτου Προέδρου τῆς Ἑταιρείας. Μαζί τους ἦταν ὁ ἱστορικὸς Ἀνδρέας Μάμουκας, γνωστὸς κυρίως γιὰ τοὺς μνημειώδεις δεκαοκτῶ τόμους τῆς «Συλλογῆς τῶν κατὰ τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος πολιτευμάτων», καὶ ἀκόμη ὁ Ἰωάννης Κοκκῶνης, παιδαγωγὸς καὶ ἰδρυτὴς τῆς Φιλεκαπαιδευτικῆς Ἑταιρείας, ὁ ἱερομόναχος Θεόκλητος Φαρμακίδης, συνεκδό-

Θεόκλητος Φαρμακίδης.

Ἰωάννης Κοκκῶνης.

της τοῦ «Λογίου Ἑρμοῦ», Γενικός Γραμματεὺς τῆς Ἱερᾶς Συνόδου καὶ πρωταγωνιστὴς στὸν χωρισμὸ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τὸ Φανάρι.

Ἄκόμη ἰδρυτὴς ἐταῖρος ἦταν ὁ Παναγιώτης Σοῦτσος, Σύμβουλος τῆς Ἐπικρατείας, ὁ ποιητὴς τοῦ *Ὀδοιπόρου*, ὁ συγγραφέας τῆς «Νέας Σχολῆς τοῦ γραφομένου λόγου», ὁ πολέμιος τοῦ Καποδίστρια. Πλάι του καὶ οἱ τρεῖς Αἰνιάνες, ὁ Χριστόδουλος, ὁ Γεώργιος καὶ ὁ Δημήτριος. Ὁ Δημήτριος ἦταν ὁ γραμματικὸς τοῦ Καραϊσκάκη. Ἰδρυτὴς ἐταῖρος ὑπῆρξε ἀκόμη ὁ Γεώργιος Σταύρου, ὁ δημιουργὸς τῆς Ἐθνικῆς Τραπεζῆς. Μόνος ἀρχαιολόγος ἰδρυτὴς ἦταν ὁ θρυλικὸς πλέον Κυριακὸς Πιττάκης, Ἐφορος τοῦ Κεντρικοῦ Μουσείου, ποῦ ἔβαλε τὴ σφραγίδα του στὶς πρῶτες δεκαετίες τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιολογίας.

Παναγιώτης Σοῦτσος.

Δημήτριος Αἰνιάν.

Βασιλεὺς Ὅθων.

Μανουήλ Γεδεών.

Ἡ Ἐταιρεία ὑπῆρξε καὶ εἶναι ἔργο ἰδιωτῶν, ἰδρύθηκε μὲ τὴν ἔγκριση τοῦ βασιλέως Ὅθωνος, συνεδρίασε πρώτη φορά σὺς 28 Ἀπριλίου τοῦ 1837 στὸν οἰκίσκο ἐμπρὸς ἀπὸ τὸν Παρθενῶνα μὲ μόνη προίκα τὴς ιδέες, καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι αὐτόνομη καὶ ἀνεξάρτητη ἀπὸ τὸ Κράτος. Ὑπῆρξαν κατὰ καιροὺς ἀπόπειρες κυβερνήσεων νὰ τεθεῖ ὑπὸ τὸν ἔλεγχό τους, πάντα ὅμως οἱ ἐταῖροι τῆς σύσσωμοι ματαίωσαν αὐτοῦ τοῦ εἴδους τὴς ἐπιχειρήσεις.

Ἐξ ἀρχῆς εἴτε λόγῳ τῶν προσώπων ποὺ τὴν ἀπάρτιζαν, εἴτε λόγῳ τοῦ ἔργου τῆς, ποὺ ὑπῆρξε καὶ εἶναι ἔθνικό, δηλαδὴ ὠφέλιμο γιὰ ὅλους τοὺς Ἕλληνες, ἐξ ἀρχῆς ἀπέκτησε κύρος ἀνάμεσα στοὺς Ἕλληνες καὶ τοὺς ξένους λογίους, κύρος ποὺ ἀναγνώριζε καὶ ὁμολογοῦσε τὸ Κράτος, στὸ ὁποῖο ἡ Ἐταιρεία ἦταν καὶ εἶναι παραστάτης. Γιὰ τὴν ἐπιστημονικὴ προσφορά τῆς πολὺ νωρὶς ὀνομάστηκε *γεραρά*. Τὸ ἐπίθετο αὐτὸ τὸ βρῖσκω νὰ τῆς ἀποδίδεται γιὰ πρώτη φορά σὺς 19 Ἰανουαρίου 1871 σὲ ἐπιστολὴ τοῦ νεαρότατου Μανουήλ Γεδεών (1851-1943), τοῦ κατόπιν Μεγάλου Χαρτοφύλακος καὶ Χρονογράφου τοῦ Πατριαρχείου καὶ προσέδρου μέλους τῆς Ἀκαδημίας.

28 'Απριλίου 1837. Οί ιδρυτές έταίροι συνεδριάζουν πρώτη φορά στόν οικόσκο έμπρός από τόν Παρθενώνα.

1938. Ψήφισμα τής Έλληνικής Κυβερνήσεως χαραγμένο σέ χαλκό για τή συμπλήρωση τών 100 χρόνων τής 'Αρχαιολογικής Έταιρείας.

Ἡ περηφάνεια τῆς ἀποκτημένης μὲ αἷμα ἐλευθερίας, ἡ ἀνάμνηση τοῦ παρελθόντος (ἐδῶ βλέπετε ὅπως τὸ φαντάστηκε ἓνας ζωγράφος μας, ὁ Ἄλέκος Κοντόπουλος), ὁ κλασικισμός, ὁ ρομαντισμός, ὁ ἰδεαλισμὸς ἦσαν οἱ ὁδηγοὶ τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν ποὺ μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴ τους ἀπὸ τὸν δυνάστη ἐπιχείρησαν ἀμέσως τὴν ἀνάσταση καὶ τῆς πνευματικῆς Ἑλλάδος τοῦ ἄλλοτε, τῆς κλασικῆς Ἑλλάδος τῶν ἀναγνωσμάτων τους, τῶν διαλόγων τοῦ Πλάτωνος στὴ σκιά τῶν πλατανίων τοῦ Ἰλισοῦ καὶ τῶν στοῶν τῶν γυμνασίων τῆς Ἀθήνας. Ὅλοι ὅμως ἦσαν παιδιὰ τοῦ Ρήγα· ἱερολοχίτες, ἐλεύθεροι πολιορκημένοι τοῦ Μεσολογιοῦ, σπαθὶ τοῦ Θεοῦ στὰ Δερβενάκια, στὴν Ἀράχωβα μὲ τὸν Καραϊσκάκη μέσα στὰ χιόνια, ναυμάχοι στὰ νερὰ τῆς Χίου, πυρπολητὲς μὲ τὰ *ἠφραίσειά* τους, θεμελιωτὲς τοῦ νέου Κράτους.

Ἄλεκου Κοντόπουλου, Κεραμικός. Τοιχογραφία στὸ Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

Ποιοὶ ἦσαν οἱ λόγοι τῆς ἴδρυσης τῆς Ἑταιρείας; Ἦσαν πολλοί, ἀλλὰ δύο οἱ κύριοι. Πρῶτος ἢ δεύτερος, ἀδιάφορο, ἡ ἀποκάλυψη τῶν προγονικῶν λειψάνων. Ἦσαν τὰ ἀρχαῖα μάρμαρα τεκμήρια καταγωγῆς ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνες ποὺ θὰ ἔδιναν ἀψευδεῖς τίτλους συνέχειας σ' ἓναν λαὸ γιὰ τὸν ὁποῖο οἱ ξένοι γιὰ χρόνια ἔτρεφαν μεγάλες προσδοκίες, ὅπως ἐκφράζεται στὸν πίνακα τοῦ ὄνειροπόλου Θεοφίλου Χατζημιχαήλ. Δεύτερος λόγος ἦταν ἡ σφοδρὴ ἐπιθυμία τῶν μορφωμένων Ἑλλήνων νὰ καταλάβει ἡ Ἑλλάδα ἐπιστημονικὴ καὶ πνευματικὴ θέση ἀνάμεσα στὰ κράτη τῆς Εὐρώπης. Προγονολατρεία λοιπὸν καὶ ἐνσωμάτωση στὴν πνευματικὴ Δύση. Οὔτε ἡ μία οὔτε ἡ ἄλλη τάση μᾶς ἐγκατέλειψαν ἕως σήμερα. Ἀλλὰ ἡ σημερινὴ προγονολατρεία ἔχει καταντήσει νὰ εἶναι

Ἡ Ἀκρόπολις καὶ τὸ Θησεῖον καὶ διάφοροι στρατιῶται τοῦ ἰππικοῦ, τοῦ εὐζωνικοῦ καὶ φανιάρου ἐπὶ καιροῦ Γεωργίου Β'. Ἔργον Θεοφίλου Γ.Χ. Μιχαήλ 1930. (Ἰδιωτικὴ Συλλογὴ.)

χωρίς πνευματικό περιεχόμενο καὶ ἐξαργυρώνεται, ἢ ἐνσωμάτωση καθυστερεῖ μονίμως. Ὅταν λέγω ἐνσωμάτωση δὲν ἐννοῶ νὰ φραγκέψει κανεὶς, ἀλλὰ νὰ ἔχουν οἱ ἄνθρωποι τοῦ τόπου μέτρο, μέθοδο, συνέπεια, ἐμμονὴ στὴν ἐπίτευξη ἐνὸς σκοποῦ καὶ νὰ ἐπιδιώκουν τὸ μεγαλεῖο τῆς Πατρίδος, ποῦ ὡς βάση του πρέπει νὰ ἔχει τὴν ἠθική.

Ἐκεῖνοι ποῦ δημιούργησαν τὴν Ἑταιρεία δὲν εἶχαν τίποτε τὸ κοινὸ μεταξύ τους. Μόνον τὴν ἐπιθυμία νὰ συμβάλουν στὴν ἀποκάλυψη καὶ διάσωση, ἀπὸ τοὺς τυμβωρύχους καὶ τοὺς ξένους ἄρπαγες, τῶν προγονικῶν μνημείων. Δὲν ἦταν ἡ Ἑταιρεία μιὰ *société savante* καὶ οὔτε ἔγινε ποτέ, μὲ τὴν ἔννοια δηλαδὴ μικρῆς Ἀκαδημίας, ἡ ὁποία συνεδριάζει τακτικὰ καὶ τὰ μέλη της κάνουν ἐπιστημονικὲς ἀνακοινώσεις καὶ συζητήσεις. Ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή ἡ Ἑταιρεία βρισκόταν ἐν *προμάχοις*, σὲ ἀγώνα, καὶ ὑπηρετοῦσε δύο σκοποῦς, τὴν εὔρεση καὶ ἀνόρθωση τῶν μνημείων καὶ τὴν ἐπιστημονικὴ δημοσίευσή τους. Τοῦτο ἔγινε μὲ ἀνασκαφές, ἀναστηλώσεις, κατασκευὴ

Πέτρος Β', αὐτοκράτωρ τῆς Βραζιλίας, ἑταῖρος τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας (1876).

μουσείων, αποστολή προικισμένων νέων στο έξωτερικό για σπουδές, έκδοση επιστημονικών περιοδικών και βιβλίων.

Οί έταίροι μας ήσαν και είναι έτερόκλητοι ως προς τα ενδιαφέροντα και τα επαγγέλματα. Αυτόκράτορες, ήγεμόνες, πρίγκηπες, πρόεδροι Δημοκρατίας, πρωθυπουργοί και ύπουργοί, ποιητές, λογοτέχνες, λόγιοι, επιστήμονες, φιλάρχαιοι. Κοινότητες του έξωτερικού, Δήμοι της Ελλάδος και Μοναστήρια ύπηρξαν μέλη της Έταιρείας και με την ήθική και ύλική προσφορά τους βοήθησαν να φθάσουμε στη σημερινή βραδιά.

Πρώτος και μόνος αυτόκράτωρ (1831-1889) μέλος της Έταιρείας ύπηρξε ο Πέτρος Β΄ της Βραζιλίας (1825-1891), που έπισκέφθηκε την Ελλάδα το 1876. Στον προοδευτικό και φιλελεύθερο αυτόν ήγεμόνα ο Έμμανουήλ Ροΐδης αφιέρωσε ενδιαφέρον μελέτημα ("Απαντα Β, 219-232, Έρμης 1978).

Πρωθυπουργοί έταίροι μας ήσαν ο διάδοχος του Armansperg Ίγνάτιος von Rudhart, ο παραγνωρισμένος Άλέξανδρος Μαυροκορδάτος (1839), ο πολιτικός και άγωνιστής

Ίγνάτιος von Rudhart.

Άλέξανδρος Μαυροκορδάτος.

Ἰωάννης Κωλέτιης (1844), ὁ Σουλιώτης συμπολεμιστὴς τοῦ Καραϊσκάκη Κίτσος Τζαβέλλας (1840), ὁ ναυμάχος στὴ Σάμο τὸ 1824 Ἀντώνιος Κριεζῆς, ὁ πραγματοποιὸς Χαρίλαος Τρικούπης (1862), ὁ Κυριακούλης Μαυρομιχάλης, ὁμώνυμος ἐγγονὸς τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Πετρόμπεη (1883), ὁ ἄτυχος Θεό-

Ἰωάννης Κωλέτιης.

Κίτσος Τζαβέλλας.

Ἀντώνιος Κριεζῆς.

Χαρίλαος Τρικούπης.

δωρος Δηλιγιάννης (1883), ο αρχαιολόγος στην αρχή Θεμιστοκλής Σοφούλης (1885), ο άγνοημένος Κωνσταντῖνος Κωνσταντόπουλος (1900), ο ιστορικός Σπυρίδων Λάμπρος (1907), ο πραγματοποιῖς τῶν ἑλληνικῶν ὀνείρων Ἐλευθέριος Βενιζέλος (1912), ὁ φιλάνθρωπος Ἄλέξανδρος Παπαναστασίου (1918), ὁ εὐεργέτης τῆς Ἐταιρείας Παναγῆς Τσαλδάρης

Κυριακούλης Μαυρομιχάλης.

Θεόδωρος Δηλιγιάννης.

Θεμιστοκλής Σοφούλης.

Κωνσταντῖνος Κωνσταντόπουλος.

(1934), ο άρχαιογνώστης Σπυρίδων Μαρκεζίνης (1942), ο πολὺς Κωνσταντῖνος Καραμανλῆς, ὁ πρῶτος, καὶ ἴσως ὁ μόνος, πρωθυπουργὸς ποὺ ἐνδιαφέρθηκε ἐξακολουθητικὰ γιὰ τὰ ἀρχαῖα (1983).

Ἄγωνιστὲς τοῦ '21 ὑπῆρξαν ἰδρυτὲς ἐταῖροι. Σὰς μνημόνευσα τοὺς ἀδελφοὺς Αἰνιάνες. Προσθέτω τὸν ἀρχιτέκτονα Σταμάτιο Κλεάνθη (1837), ἱερολοχίτη στὸ Δραγατσάνι, τὸν

Σπυρίδων Λάμπρος.

Ἐλευθέριος Βενιζέλος.

Ἀλέξανδρος Παπαναστασίου.

Παναγῆς Τσαλδάρης.

Σπυρίδων Μαρκεζίνης.

Κωνσταντίνος Καραμανλής.

Σταμάτιος Κλεάνθης.

Ρήγας Παλαμίδης.

Ἀναστάσιος Πολυζοίδης.

άγωνιστή Ρήγα Παλαμήδη (1837), τὸν δικαστὴ Ἀναστάσιο Πολυζωΐδη (1837), τὸν Πέτρο Ἡπίτη (1837), γιαντὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου, τὸν Δρόσο Ν. Δρόσο (1837), ἱερολοχίτη καὶ αὐτόν.

Κωστῆς Παλαμᾶς, πίνακας τοῦ Ἐπαμεινώνδα Θωμόπουλου στὴν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν.

Γεώργιος Δροσίνης.

Έταίροι ἦσαν ὁ σχολάρχης στὸ Μεσολόγγι Δημήτριος Παλαμᾶς (1858) ἀλλὰ καὶ ὁ ἀνηψιὸς του ποιητὴς Κωστῆς Παλαμᾶς (1930), ἑταῖρος ἦταν καὶ ὁ ἄλλος ποιητὴς καὶ συμπαραστάτης Γεώργιος Δροσίνης (1920). Παλιότεροι ἑταῖροι ἦσαν ὁ Σταῦρος Βλάχος (1852), ἀγωνιστὴς τοῦ '21 καὶ

Ἄγγελος Βλάχος.

Ἄγγελος Βλάχος (ἑγγονός).

Γεώργιος Βιζυηνός.

Θεόδωρος Κολοκοτρώνης.

Νικολάου Βαρβέρι, 'Ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης έφιππος.

ύπουργός, ὁ γιός του "Άγγελος Βλάχος, ποιητής, πεζογράφος καὶ διπλωμάτης, καὶ στὰ χρόνια μας ὁ ὁμώνυμός του ἔγγονός "Άγγελος Βλάχος, πεζογράφος, ποιητής, διπλωμάτης καὶ αὐτός, Πρόεδρος τῆς Ἑταιρείας σὲ δύσκολες στιγμές, καὶ μέλος τῆς Ἑταιρείας μας. Κοντὰ τους ὁ ἄτυχος Γεώργιος Βιζυηνός (1889), καθηγητὴς τοῦ Γυμνασίου. «Ἀπέθανεν ἐν μελαγχολία» γράφει στὸ Μητρῶο ὁ Στέφανος Α. Κουμανούδης.

Φυλλομετρώντας τὸν κατάλογο τῶν ἑταίρων αἰσθάνεται κανεὶς περηφάνεια γιὰ κείνους ποὺ στήριξαν τὴν Ἑταιρεία τὰ παλιὰ τὰ χρόνια. Τρία χρόνια μετὰ τὴν ἴδρυσή της, τὸ 1840, γίνεται μέλος της ὁ πολέμαρχος πολεμάρχων, ὁ Θεωδώρακης Κολοκοτρώνης, τὸ ἴνδαλμα τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν.

Ὁ πίνακας τοῦ Νικολάου Βαρβέρη στὴν ἀντικρυνὴ σελίδα εἰκονογραφεῖ τὸ δημοτικὸ τραγούδι γιὰ τοὺς μεγάλους κλέφτες, τοὺς Κολοκοτρωναίους,

*ὄπου δὲν καταδέχονται τὴ γῆς νὰ τὴν πατήσουν
καβάλλα τρῶνε τὸ ψωμί, καβάλλα πολεμᾶνε
καβάλλα πᾶν σ' τὴν ἐκκλησιά, καβάλλα προσκυνᾶνε*

Πάνος Κολοκοτρώνης.

Βλαδίμηρος Κολοκοτρώνης.

Ριχάρδος Church.

Thomas Gordon.

Σύμβουλος τῆς Ἐπικρατείας γράφεται ὡς ἐπάγγελμα τοῦ Θεοδωράκη στὸ Μητρώο τῶν ἐταίρων. Εἶναι τὸ ἀξίωμα ποῦ τοῦ ἔδωσε ὁ Ὅθων μαζί με τὸν Μεγαλόσταυρο τοῦ Σωτήρος, ὅταν ὁ ἥρωας ἀποκαταστάθηκε μετὰ τὴ βασιλικὴ χάρη. Εἴκοσι ἔξι χρόνια ἀργότερα γίνεται μέλος μας ὁ Πάνος Κολοκοτρώνης (1866), τέταρτος καὶ ὀψιγενὴς γιὸς τοῦ Θεοδωράκη, διαγελεὺς τοῦ βασιλέως· τὸ ὄνομά του τὸ πῆρε ἀπὸ τὸν πρωτότοκο ἀδελφὸ του, γιὸ τοῦ Γέρου τοῦ Μοριᾶ Πάνο, φρού-

ραρχο τοῦ Ναυπλίου, ποὺ σκοτώθηκε σὲ ἐνέδρα κατὰ τὸν ἐμφύλιο πόλεμο, στὶς 13 Νοεμβρίου 1824.

Ἐναν αἰῶνα καὶ δεκαεννέα χρόνια μετὰ τὸν Γέρο τοῦ Μοριᾶ ἔγινε ἐταῖρος μας, ὁ δισέγγονός του, ὁ στρατηγὸς Βλαδίμηρος Κολοκοτρώνης (1959), ἐγγονὸς τοῦ Γενναίου, βαπτισμὸς τῆς βασίλισσας Ὀλγας, πράγμα ποὺ ἐξηγεῖ τὸ ὄνομά του.

Ἐταῖροι μας ἦσαν ὁ στρατηγὸς Ριχάρδος Church (1840), ὁ ἐλευθερωτὴς τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος ἐπὶ Καποδίστρια καὶ ὁ

Πετρόμπεης.

Ἄναστασιος Μαυρομιχάλης.

ἄλλος στρατηγός, ὁ πρῶτος Σκωτσέζος φιλέλληνας Thomas Gordon (1840), ὁ πολιορκητὴς τῆς Τριπολιτσᾶς.

Ἐταῖροι μας ὑπῆρξαν πολλὰ μέλη τῆς ἐνδοξότερης ἐλληνικῆς οἰκογένειας καὶ μὲ τὰ περισσότερα θύματα στὸν Ἄγωνα, τῆς οἰκογένειας τῶν Μαυρομιχαλαίων. Πρῶτος ὁ Πέτρος Μαυρομιχάλης, ὁ Πετρόμπεης Ἀντιπρόεδρος τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας, γράφεται στὸ Μητρώο, ὡς ιδιότητα τοῦ ἡγεμόνος τῆς Μάνης. Μαζί του οἱ δυὸ γιοί του ὁ μπεζαντιὸς Ἄναστασιος (1840) καὶ ὁ ἀδελφός του Ἄντωνιος (1883).

Κατόπιν ο γιός του 'Αναστασίου καὶ ἐγγονός του Πετρόμπεη Πέτρος (1840). 'Ακολούθησε ὁ Γεώργιος, ὁ ἄλλος ἐγγονός καὶ γιός του 'Αναστασίου (1868), διαγγελεύς του βασιλέως. 'Ακολουθεῖ ὁ Πρωθυπουργός Κυριακούλης Μαυρομιχάλης, ἐγγονός του ὁμώνυμου ἀδελφοῦ του Πετρόμπεη, πού ἤδη σᾶς μνημόνευσα.

'Ανδρέας Μιαούλης.

Σπυρομήλιος.

Κωνσταντίνος Νικόδημος.

Κοντά στοὺς Κολοκοτρωναίους καὶ τοὺς Μαυρομιχαλαίους μνημονεύω τὸν Μήλιο Σπύρο, γνωστὸ ὡς Σπυρομήλιο, Χειμαρριώτη στρατηγὸ ἀγωνιστὴ (1851). Ἀκόμη τὸν γιὸ τοῦ Φώτου Τζαβέλλα, τὸν θρυλικὸ Σουλιώτη πολέμαρχο Κίτσο Τζαβέλλα (1840), συμπολεμιστὴ τοῦ Καραϊσκάκη, ὑπερασπιστὴ τοῦ Μεσολογγίου. Πολέμησε στὴν Ἔξοδο κι ἐκεῖ τοῦ αἰχμαλώτισαν, κατὰ τὸν Κασομούλη, τὸν γιὸ του, μωρὸ στὴν ἀγκαλιά. Ὅταν ὁ Κίτσος Τζαβέλλας ἔγινε μέλος τῆς Ἐταιρείας ἦταν ὑποσπιτιὸς τοῦ βασιλιᾶ. Πέθανε ἀπὸ τὴ λύπη του, τὸ 1854, μόλις 55 ἐτῶν, ἔπειτα ἀπὸ τὴν ἀποτυχία

Γιάννης Βλαχογιάννης.

Γιάννης Βλαχογιάννης καὶ Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης.

τῶν ἀπελευθερωτικῶν κινημάτων, στὴ Θεσσαλία καὶ τὴν Ἥπειρο.

Τοῦ ναυάρχου τοῦ Ἀγώνα Ἀνδρέα Μιαούλη δύο γιοί, ὁ Ἀθανάσιος (1858) καὶ ὁ Νικόλαος (1858), ὡς καὶ ὁ ἐγγονὸς Ἀνδρέας, ἀντιναύαρχος (1923) ὑπῆρξαν ἐταῖροι μας, καθὼς ἐπίσης καὶ ὁ ψαριανὸς ναυμάχος Κωνσταντῖνος Νικόδημος (1867), γεροϋσιαστὴς καὶ ὑπουργός. Ὅλοι γνωρίζουμε τὸν δρόμο ποῦ φέρει τὸ ὄνομά του στὴν Πλάκα.

Ἄλλὰ ἀπὸ τὴ θεωρία αὐτὴ τῶν ἡρώων τοῦ '21 ποῦ εἶδατε, δὲν μποροῦσε νὰ λείπει ἀπὸ τὴν Ἐταιρεία κι ἐκεῖνος ποῦ

Νικόλαος Δραγούμης.

Ἀνδρέας Μουστοξύδης.

Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος.

Κωνσταντῖνος Ἀσώπος.

Ernst Ziller.

ὑμνησε τὰ «Παληκάρια τὰ παλιὰ» καὶ τὰ «Μεγάλα χρόνια», ποὺ ἔσωσε τὶς πράξεις καὶ τὴ φήμη τῶσων ἀγωνιστῶν, ποὺ τοὺς τραγούδησε μὲ τὰ γραπτά του, ὁ Γιάννης Βλαχογιάννης (1917), ὁ φίλος καὶ προστάτης τοῦ Παπαδιαμάντη.

Οἱ ἐταῖροι μας εἶναι τὸ μεγαλύτερο κεφάλαιο τῆς Ἑταιρείας. Σὰς μνημόνευσα ἀρκετὰ ἱστορικὰ πρόσωπα ἀλλὰ παρέλειψα πολλοὺς. Τὸν Νικόλαο Δραγούμη, γραμματέα τοῦ Καποδίστρια (1838), τὸν παιδικὸ φίλο τοῦ Κυβερνήτη καὶ πρῶτο Διευθυντὴ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑπιτελείας στὴν Αἴγινα, ἰππότη Ἀνδρέα Μουστοξύδη (1839), τὸν Κωνσταντῖνο Οἰκονόμο τὸν ἔξ Οἰκονόμων (1848), τὸν σπουδαῖο διδάσκαλο Κωνσταντῖνο Ἀσώπο (1845), τὸν διδάσκαλο φιλόσοφο Ἀρμένη Βράιλα (1861), τὸν ἀρχιτέκτονα Ernst Ziller (1868).

Μνημονεύω ἀκόμη, ὅτι στὴν Ἑταιρεία πλῆθος εἶναι οἱ ἐπίσκοποι καὶ μητροπολίτες ποὺ διετέλεσαν μέλη τῆς, ἀνάμεσά τους ὁ Χρῦσανθος Τραπεζοῦντος καὶ ὁ Σπυρίδων Ἰωαννίνων, καὶ οἱ δύο Ἀρχιεπίσκοποι Ἀθηνῶν. Ἀλλὰ τὰ χρόνια ἐκεῖνα τὰ παλιὰ μεγάλη ἦταν ἡ βοήθεια ποὺ δόθηκε στὴν Ἑταιρεία ἀπὸ τὶς ἑλληνικὲς κοινότητες τοῦ Ἐξωτερικοῦ. Μάντισσερ, Λίβερπουλ, Ὀδησός, Καλκούτα εἶναι οἱ πόλεις ὅπου ὑπῆρχαν

Σπυρίδων Ἰωαννίνων.

Χρῦσανθος Τραπεζοῦντος.

μεγάλες ελληνικές επιχειρήσεις. Έμποροι, υπάλληλοι, εφημέριοι τῶν ἐλληνικῶν ἐκκλησιῶν, δάσκαλοι καὶ καθηγητές, προσέφεραν χρήματα γιὰ ν' ἀποκτήσουν ὑλικὴ ὑπόσταση ὅσα νοσταλγοῦσαν, διαβάζοντας τὸν Πausανία, τὸν Πλούταρχο καὶ τὸν Στράβωνα. Τότε ἡ Ἐταιρεία ὅλα τῆς τὰ ἔργα τὰ πραγματοποιοῦσε μὲ τὴν ἐτήσια συνδρομὴ τῶν 15 δραχμῶν καὶ τὶς εἰσφορὲς μερικῶν πλουσίων πατριωτῶν.

Ἡ Ἐταιρεία γεννήθηκε, μεγάλωσε καὶ ὠρίμασε στὴν περίοδο τῶν γλωσσικῶν ἀγῶνων καὶ φυσικὸ εἶναι ὅτι ἀκολούθησε τὶς ἀρχὲς ποὺ πρέσβευαν ἐκεῖνοι ποὺ τὴν δημιούργησαν καὶ τὴν ὀδήγησαν στὸν μακρὸ τῆς δρόμο. Ὁ πρῶτος Πρόεδρος Ἰάκωβος Ρίζος Νερουλὸς ἔγραφε αὐτὸ ποὺ θὰ ὀνομάζουμε σήμερα καθαρεύουσα χωρὶς τὶς ἀκρότητες τοῦ κατόπιν ἀτικισμοῦ καὶ τοῦ ἀρχαϊσμοῦ. Ἐκείνη τὴν ἐποχὴ αὐτὰ τὰ δύο, καθαρεύουσα καὶ ἀρχαία ἐλληνικὴ, ξεχώριζαν. Τὰ ἀρχαία ἐλληνικά τὰ μεταχειρίζονταν συχνὰ γιὰ νὰ ἀλληλογραφῆσουν μὲ ξένους φιλολόγους ἢ ἀπὸ κλασικισμό. Ὁ Νερουλὸς παρὰ τὰ «Κορακίστικα», μὲ τὰ ὁποῖα χτύπησε τὴ γλωσσικὴ θεωρία τοῦ Κοραῆ γιὰ μιὰ κοινὴ νεοελληνικὴ, ὁ ἴδιος ὁμολόγησε ὅτι παραδεχόταν τὶς ἀπόψεις τοῦ μεγάλου Χιώτη.

Οἱ γλωσσικὲς ἀντιλήψεις τοῦ πρώτου Γραμματέως Ἀλεξάνδρου Ραγκαβῆ εἶναι γνωστὲς ἀπὸ τοὺς λόγους του, τὴν ποιήσῃ του καὶ τὴν πεζογραφία του. Προσεκτικὰ δουλεμένη καθαρεύουσα μὲ τὴν ὁποία πολλὲς φορὲς συγκινεῖ. Συχνὰ δημοτικίζει, περισσότερο στὴν ποιήσῃ του, καὶ τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι εὐχάριστο. Δὲν πρέπει νὰ ξεχνᾶμε ὅμως ὅτι ὁ Ραγκαβῆς ὑπῆρξε καθαρευουσιάνος ἕως τὸ τέλος, πολὺ ὄψιμη δὲ ὑπῆρξε ἢ πρότασῃ του νὰ μεταγραφεῖ ὁ «Ὑμνος εἰς τὴν Ἐλευθερίαν» τοῦ Σολωμοῦ στὴν καθαρεύουσα².

Ὁ Πρόεδρος τῆς Ἐταιρείας Φίλιππος Ἰωάννου, φιλόλογος μὲ τὴν ἐννοια τοῦ 19ου αἰῶνος, δάσκαλος τῆς ἐλληνικῆς τοῦ Ὄθωνος καὶ τῆς Ἀμαλίας ἦταν πρόδρομος τοῦ ἀτικισμοῦ. Δεξιότηχης στὴ σύνθεση κειμένων στὰ ἀρχαία ἐλληνικά, μᾶς ἔχει ἀφήσει πλῆθος ἀρχαίων ἐπιγραμμάτων καὶ ἄλλων ἔμμετρων κειμένων, ἀκόμη καὶ μεταφράσεις, στὰ ἀρχαία, δημοτικῶν τραγουδιῶν, ὅπως τοῦ φημισμένου ἐκείνου τραγουδιοῦ ποὺ ἐπιγράφεται «Τοῦ νεκροῦ ἀδελφοῦ»³.

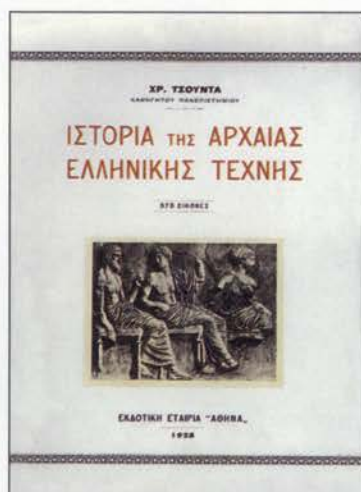
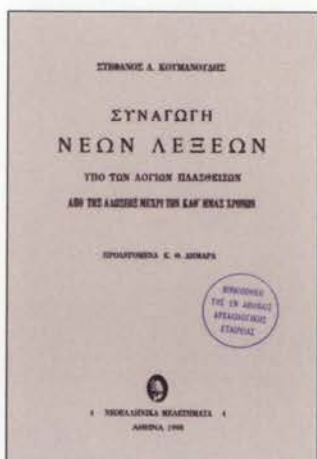
*Μάνα μὲ τοὺς ἐννιά σου γιόδες καὶ μὲ τὴ μιά σου κόρη,
τὴν κόρη τὴ μονάκριβη τὴν πολυαγαπημένη*

Αὐτοὺς τοὺς στίχους τοὺς μεταφέρει στὰ ἀρχαῖα ἑλληνικά:

*Υἱῶν σὺ μήτηρ τρὶς τριῶν κεκλημένη
μαῖς τε παιδὸς φιλάτης⁴*

Ὁ κλασικισμὸς αὐτὸς ὅμως τοῦ Φίλιππου Ἰωάννου εἶχε ὡς βάση τὴ λατρεία τῶν Ἀρχαίων, τὴν ἐπιθυμία νὰ τοὺς μοιάσουμε καὶ στὴ γλώσσα. Ἀνιστόρητη καὶ ἀνεδαφικὴ ἰδέα, κατανοητὴ ὅμως, ὅταν μόλις ἔχεις ἐλευθερωθεῖ ἀπὸ τοὺς Τούρκους.

Ὁ μεγάλος Γραμματεὺς τῆς Ἐταιρείας Στέφανος Κουμανούδης ἔγραφε σὲ αὐστηρὴ καθαρεύουσα καὶ καμιά φορὰ περισσότερο τοῦ δέοντος αὐστηρή. Ἑλληνιστὴς, ἐπιγραφικὸς, λατινιστὴς παρακολουθοῦσε καὶ θαύμαζε τὴ νεοελληνικὴ, τὴν ὁποία θεωροῦσε ὡς τὴν πραγματικὴ γλώσσα τοῦ ἔθνους. Ὁ θαυμασμὸς του αὐτὸς μᾶς χάρισε τὸ μοναδικὸ ἕως σήμερα λεξικὸ «Συναγωγὴ νέων λέξεων ὑπὸ τῶν λογίων πλασθεισῶν ἀπὸ τῆς ἀλώσεως μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων». Σὲ συνομιλίαις καὶ συνεντεύξεις ὁμολογοῦσε τὴν ἀνωτερότητα τῆς νεοελληνικῆς ἀπέναντι στὴν καθαρεύουσα. Ἔχουμε δηλαδὴ μιὰ ὅμοια περίπτωση μὲ τοῦ Ροῖδη, ποὺ πίστευε στὴ νεοελληνικὴ καὶ

ἔγραφε στήν καθαρεύουσα. Στήν ἀρχαιολογία τὸ ἴδιο συμβαίνει μὲ τὸν μεγάλο Χρῆστο Τσοῦντα, δημοτικιστὴ κατὰ τὶς πεποιθήσεις, ὁ ὁποῖος, ὅπως ὁ Νερούλδος, ὁ Ραγκαβῆς καὶ ὁ Κουμανοῦδης, ἔγραφε σὲ καθαρεύουσα, ἡ ὁποία ξενίζει σήμερον μόνον ἕως ὅτου διαβάσουμε τὶς πρῶτες γραμμές. Κατόπιν σὲ παρασύρει ἡ ἀκρίβεια τῆς διατύπωσης τῶν διανοημάτων καὶ ἡ καλλιπεία. Ποιὸς ἀπὸ μᾶς δυσανασχέτησε διαβάζοντας Παπαδιαμάντη, καθαρευουσιάνο ὡς τὸ τέλος τῆς ζωῆς του;

Γλωσσικὸ ζήτημα στήν Ἑταιρεία δημιουργήθηκε κατὰ τὴν περίοδο τῆς ἀντιπροεδρίας τοῦ Γεωργίου Μιστριώτη (1909-1916). Ὁ πληθωρικὸς καὶ ὀρμητικὸς του χαρακτήρας τὸν ἔφερνε ἀντιμέτωπο μὲ κάθε τι ποὺ μποροῦσε νὰ ἐκληφθεῖ ὡς προσβολὴ τῶν πατρίων. Ὅταν ὁ Ἐπιμελητὴς τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος Βασίλειος Λεονάρδος, Διευθυντὴς τοῦ Ἐπιγραφικοῦ Μουσείου, δεινὸς γραμματικὸς καὶ ἐπιγραφικὸς θέλησε νὰ ἐξαρχαῖσει τὴ γλῶσσα τοῦ περιοδικοῦ, ὁ Μιστριώτης, ἃς φαίνεται παράδοξο, ἄστραψε. Ἡ καινοτομία τοῦ Λεονάρδου ἦταν ἡ κατάργησις τῆς ψιλῆς, λογικὴ ἀπὸ κάθε

Ἄμφιάρειον Ἦρωπος. Τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ μεγάλου ναοῦ. Ὁρθίος, ἀκουμπιμένος σὲ σπόνδυλο, ὁ Βασίλειος Λεονάρδος (φωτ. ΑΑΕ τοῦ 1886).

ἀποψη καὶ συνεπῆς πρὸς τὶς ἀρχὲς τοῦ Κοντιομοῦ. Ὁ Μιστριώτης ὁμως ὑποστήριξε⁵ ὅτι «ἐὰν σπουδαιότατον ἐπιστημονικὸν περιοδικὸν καθιερώσῃ καὶ μικρὰν διαφορὰν, ἄλλοι χυδαῖζοντες θέλουσιν προβῆ εἰς ὀλοσχερῆ κατάλυσιν τῶν πνευμάτων καὶ τῶν τόνων». Τοῦτο, ὅπως ξέρετε, ἔγινε τὰ μεσάνυχτα τῆς 11 Ἰανουαρίου 1982 καὶ ἀπὸ τότε ἐλάχιστοι ἀκολουθοῦν τῇ δισχισιῇ, καὶ πλέον, παράδοσιν τῶν τόνων καὶ τῶν πνευμάτων. Ἀνάμεσα στοὺς ἐλάχιστους βρίσκεται ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία, χωρὶς νὰ εἶναι καθαρευουσιάνα, ὅπως διαπιστώνετε.

Τὴν παράδοσιν αὐτὴ τῆς καθαρεύουσας, ἀκολούθησε ἡ Ἑταιρεία στὶς περιόδους ποὺ ἀκολούθησαν τοὺς βαλκανικοὺς, τὸν Διχασμὸ, ἕως τὰ τελευταῖα χρόνια. Ἡ νεοελληνικὴ κοινὴ καθιερώθηκε ἢ μάλλον χρησιμοποιήθηκε σιωπηρῶς καὶ πλήρως στὰ δημοσιεύματα τῆς Ἑταιρείας στὸ τέλος τῆς δεκαετίας τοῦ '70, συμβατικῶς ἀπὸ τὸ 1977, ὅταν Γραμματεὺς ἦταν ὁ Ἀναστάσιος Ὀρλάνδος, ἀπὸ τὸν ὁποῖο δὲν ἔλειπε ἡ γλωσσικὴ εὐαισθησία, ἔστω κι ἂν ἦταν καθαρευουσιάνος.

Ὅσο κι ἂν ἡ Ἑταιρεία περιλαμβάνόταν στὰ συντηρητικὰ, τουλάχιστον, ἐπιστημονικὰ ἰδρύματα, δὲν τέθηκε ποτέ, εὐθέως, ζήτημα γιὰ τὶς γλωσσικὲς τῆς ἀντιλήψεις. Ὁ μόνος ποὺ περιέγραψε τὴν κατάστασιν τοῦ γλωσσικοῦ συντηρητισμοῦ τῆς ἦταν ὁ Χρῆστος Καροῦζος, τὸ 1945, σὲ ἐπιστολὲς

Χρῆστος Καροῦζος.

του πρὸς τὸν Γραμματέα Γεώργιο Οἰκονόμο. Μιὰ φράση του δηλώνει αὐτὸ ποὺ συνέβαινε τότε: «χαρακτηριστικὴν ἐπίσης διὰ τὴν μαρασμώδη κατάστασιν τῆς Ἑταιρείας μας θεωρῶ τὴν στενότητα καὶ ἀκαμψίαν τῶν ἐπισημῶν αὐτῆς γλωσσικῶν ἀρχῶν». Ὁ Καροῦζος ἦταν, ἀπὸ τὰ παιδικὰ του σχεδὸν χρόνια, ἔμπρακτος δημοτικιστῆς, μέλος τοῦ Ἑκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου. Τὰ κείμενά του στὴ νεοελληνικὴ εἶναι, τὰ περισσότερα, πραγματικὰ λογοτεχνήματα. Στὴν Ἀκαδημία, τῆς ὁποίας ὑπῆρξε περιφανὲς μέλος, χάρισε, μεταξὺ ἄλλων, τὴν ὠραιότατη ὁμιλία του, Dante, *De vulgari eloquentia* (γιὰ τὴν καλὴ δημοτικὴ). Ἐπιφανὲς ἀρχαιολόγος αὐτὸς μίλησε γιὰ τὴ γλῶσσα ἀπὸ καθέδρας, γιατί γνώριζε τὰ ἀρχαῖα ἑλληνικὰ καὶ εἶχε διατελέσει βοηθὸς τοῦ Γρηγορίου Βερναρδάκη γιὰ τὴν ἐπανεκδόση τοῦ Ἑρμηνευτικοῦ Λεξικοῦ. Ὁ Καροῦζος ἦταν ἐξαιρετὸς δημοτικιστῆς, ἐπειδὴ ἦταν καὶ σπουδαῖος ἑλληνιστῆς. Καὶ ἦταν ἐκεῖνος ποὺ ὑπέδειξε στὸν Λίνο Πολίτη τὴν ἔκδοση τῶν αὐτογράφων τοῦ Σολωμοῦ, γιατί γνώριζε τὴ νεοελληνικὴ λογοτεχνία καὶ μᾶς ἔδωσε ἐξαιρετεὲς σολωμικὲς μελέτες.

Τελευταῖο καὶ χαρακτηριστικὸ: Τὰ γράμματα τοῦ Καροῦζου πρὸς τὸν Οἰκονόμο εἶναι σὲ ἄψογη καθαρεύουσα. Γιὰ νὰ μὴν ὑπάρξει ἀπορία ἐκ μέρους τοῦ Οἰκονόμου, διευκρινίζει:

μετρία, μεγαλοφύνη στο ποιο κα στη δοξα
 ε'αν στο κρηφο μισηριο για πατη τα πεδιασ
 λογισμοι κ' εργο κ' σπυρο τι ταρ' ε'αν τα μετρία
 τα μετρία τ'ετα να ε' ε'αν μετ το μακρμη δ'αδωσ,
 πε ζαγιε ε'ε τριγιρισε τ' αδωατα ποδ'αγια
 (μετρία) με φιλε της λαπαρμε με φιλε τη βαγιονε.
 το δευκοστ πατιμα δεν ακουα δεν ιδα,
 Ατ'αγατη σαν φραγοτ μ'ολα τα κ'αλοι π'οηη,
 π'ε ριροι τοσε γ'εγοντε κ' μερ ινε μετρηα.
 αλε δια δεν ιμπορο ν'εκνσο τη φοηση
 κ' εσ'ειτ ερο τ' σπυρικα κ'οβ'ετ να τη ταρ'ισα.
 ο'οζα' η'ε η' μερβητ πετ'ατεν κ' το ζερο τογ'αρι.

Αὐτόγραφο τοῦ Σολωμοῦ (Ἐλεύθεροι Πολιορκημένοι).

«Ἐπειδὴ ὄμως ἐκ φύσεως δὲν εἶμαι μισαλλόδοξος οὐδὲ ἀμφιβάλλω περὶ τῆς τελικῆς κατισχύσεως τῆς ζωντανῆς γλώσσης, δὲν διστάζω νὰ γράψω καὶ εἰς τὴν καθαρεύουσαν, ὡσάκις θεωρῶ τοῦτο ἀναγκαῖον»⁶.

Σὰς ὑπενθυμίζω ἀκόμη κάτι τὸ σχετικό. Κατὰ τὶς ἐορτὲς τῆς Ἑκατονταετηρίδος τοῦ Σολωμοῦ στὴ Ζάκυνθο, τὸ 1902, τὴν Ἑταιρεία ἀντιπροσώπευσε ὁ Γεώργιος Μιστριώτης, ὁ ὁποῖος ἐκφώνησε ἕναν λυρικότατο καὶ ὑμνητικό γιὰ τὸν ποιητὴ λόγο.

Μία ἀπὸ τὶς γλωσσικὲς πρωτοβουλίες τῆς Ἑταιρείας, τὸ 1913, ὑπῆρξε ἐκείνη τῆς ἀλλαγῆς τῶν τοπωνυμίων τῆς Μακεδονίας κυρίως. Μὲ κρατικὴ συγκατάθεση συνέστησε ἐπιτροπή, ἔργο τῆς ὁποίας ὑπῆρξε ἡ ἀντικατάσταση τῶν τουρκικῶν, ολαβικῶν καὶ ἀλβανικῶν τοπωνυμίων τῶν περιοχῶν τῆς Ἑλλάδος ποὺ ἀνακτῆθηκαν κατὰ τοὺς βαλκανικοὺς πολέμους.

Ὅπως κατὰ τὰ ὀθωνικὰ χρόνια καὶ κατόπιν καθαρίστηκε ἡ Ἀκρόπολη καὶ τὰ λοιπὰ μνημεῖα τῆς Ἀθήνας ἀπὸ τὶς μεσαιωνικὲς προσθήκες, ἔτσι τώρα σβῆνονταν ἀπὸ τὸν χάρτη τοῦ μεγαλωμένου κράτους μας οἱ *βαρβαρωνιμίες*, ὅπως ὀνομάστηκαν τὰ τοπωνύμια ποὺ ἦσαν σὲ χρῆση τότε, καὶ ἔβρισκαν οἱ τόποι τὰ ἀρχαῖα τους ὀνόματα. Εἶναι ἔργο ποὺ ἄρχισε στὰ

Λόγος Μιστριώτη γιὰ τὸν Σολωμό.

χρόνια τοῦ Ὄθωνος, καὶ ξεκίνησε μὲ τὴν ὀνομασία τῶν δῆμων τῆς χώρας καὶ ὀρισμὸ τῶν ἐμβλημάτων τους, ἐγγείρημα ποῦ ἔφερε σὲ πέρας ὁ Γενικὸς Ἐφορὸς τῶν Ἀρχαιοτήτων Παναγιώτης Εὐστρατιάδης.

Ἡ Ἐταιρεία τὰ 170 χρόνια της τὰ ἔζησε μέσα σὲς περιπέτειες τοῦ κράτους μας. Οἱ Σύμβουλοί της ἀνήκαν κυρίως σὲς τάξεις τῆς Διοίκησης, τῆς Ἐκπαίδευσης, τῆς Ἐπιστήμης, τῆς Δικαιοσύνης καὶ τοῦ Δικαίου, καὶ οἱ ἀπόψεις τους γιὰ τὰ πράγματα ἐπηρέαζαν τὴν Ἐταιρεία. Ἀλλὰ κι ἕνας ἄλλος παράγων, ὁ ἀτομικὸς, δηλαδὴ οἱ προσωπικὲς φιλοδοξίες, ὁ φθόνος ὑπῆρξαν δυνάμεις ποῦ τὴν κλυδώνισαν καὶ μπορεῖ καὶ νὰ τὴν βύθιζαν. Ὅλοι ὁμως τὴν ἤθελαν νὰ πλέει πλησίοντα ἔσω κι ἂν οἱ πράξεις τους ὀδηγοῦσαν στὸ ναυάγιο τοῦ ἀντι-

Τὸ πρῶτο μέγαρο τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας.

κειμένου του πόθου τους. Τέτοιες κρίσεις υπήρξαν αρκετές και αρχίζουν από παλιά, όπως εκείνη του 1851 κατά την οποία ο Άλεξανδρος Ραγκαβής απομακρύνθηκε από την Έταιρεία, γιατί οι ενέργειες του Γεωργίου Γλαράκη και του Κυριακού Πιπτάκη δεν ήταν σύμφωνες με τα έπιστημονικά πρότυπά του.

Το 1894 υπήρξε δεύτερη κρίση και το 1909 τρίτη, με αίτια προσωπικές φιλοδοξίες. Η κρίση του 1851 είχε ιδεολογικά-έπιστημονικά αίτια. Οι δύο άλλες, που άκολούθησαν, είχαν πολιτικά αίτια: τη δημιουργία κομματισμού στη διοίκηση της Έταιρείας και συνεπώς την ύπαρξη έντονου πολιτικού πάθους.

Θα περάσουν πολλά χρόνια και μόλις το 1988 θα έκδηλω-

Το σημερινό μέγαρο της Αρχαιολογικής Έταιρείας.

θεϊ, έντελῶς ἀνάιτια, μεγάλη κρίση στήν Ἑταιρεία. Σκοπὸς αὐτῶν ποὺ τὴν προκάλεσαν ἦταν ἡ ἀπομάκρυνση τοῦ Γενικοῦ Γραμματέως, ὥστε τὸ ἀξίωμά του, καὶ ἡ Ἑταιρεία νὰ περιέλθουν σὲ ἀνυπόμονα πρόσωπα, ἀρεστὰ σὲ κυβερνητικούς κύκλους. Μὲ κατηγορίες ποὺ χάλκευσε ἔμπιστο πρόσωπο ἑνός, τότε, πανίσχυρου κυβερνητικοῦ παράγοντος δημιουργήθηκε ζήτημα ποὺ ὁ Τύπος περιχαρῆς συντηροῦσε. Ὅπως τὸ 1894, τὸ μέσον ἦταν ἡ μαύρη πέννα, στῆς ὁποίας τὸ δηλητήριο ὁ Γεώργιος Μυλωνᾶς, ἐπιφανὲς μέλος τῆς Ἀκαδημίας μας, τότε 90 χρονῶν καὶ ἀδύναμος ὀργανικά, ὑπέκυψε. Τὸν Ἱάγο τοῦ δράματος σύντομα τὸν πῆρε «μαῦρο σύννεφο», ὅπως καὶ τὸν κυβερνητικὸ παράγοντα, ὁ ὁποῖος μάλιστα ἀφανίστηκε ταπεινωτικὰ ἀπὸ τὴν ἀπληστία του.

Σὲ ὀρισμένα κράτη, ἡ ἀρχαιολογία ἀνήκει στὶς ἐθνικὲς ἐπιστῆμες. Ἐννοῶ κυρίως τὴν Ἑλλάδα, τὴν Ἰταλία, τὸ Μεξικό, ὅπου μεταχειρίστηκαν, ἢ μεταχειρίζονται τὰ εὐρήματα καὶ τὰ πορίσματα τῆς ἀρχαιολογικῆς ἔρευνας γιὰ νὰ θεμελιώσουν πολιτικὰ ἐπιχειρήματα. Μιλῶ γιὰ τὴν, ἃς τὴν ὀνομάσουμε μὲ ἐπιείκεια, καλὴ, παραδοσιακὴ χρῆση τῆς ἐπιστήμης, ὄχι τὴ

Κωνσταντῖνος Ρωμάος.

γελοία παραμόρφωσή της που εμφανίζονται σήμερα, περισσότερα από ένα γειτονικά μας κράτη.

Οι κυβερνήσεις στην Ελλάδα, και στα άλλα κράτη που μνημόνευσα, Ιταλία, Μεξικό, έπωφελούνται από την έπιστήμη. Δεν την κατασκευάζουν, όπως στον μεσοπόλεμο κατασκευάστηκε με τον Alfred Rosenberg ειδική γερμανική προΐστορία ή, στη Σοβιετική Ένωση, όπου με τον Trofim Lysenko δημιουργήθηκε μια κρατική βιολογία και γεωπονία. Υπάρχουν όμως περιπτώσεις και στην Ελλάδα, όπου πορίσματα της Ιστορίας και της Αρχαιολογίας απορρίφθηκαν, επειδή δεν ταιρίαζαν με τις προλήψεις μας. Μνημονεύω, ότι το 1907 ο Γεώργιος Μιστριώτης έξουθέωσε στο Συμβούλιο της Εταιρείας τον τριαντατριάχρονο Κωνσταντίνο Ρωμαίο, τον κατόπιν διεθνώς έπιφανη αρχαιολόγο και μέλος της Ακαδημίας μας, διότι ο Ρωμαίος σε μελέτη του είχε διατυπώσει την άποψη, ότι οι αρχαίοι Έλληνες δεν είχαν την ώραία, τη λεγόμενη έλληνική, κατατομή με την όποία εικονίζονται στις άγγειογραφίες. Ο Ρωμαίος είχε δίκαιο, ή γνώμη του όμως έρχόταν σε αντίθεση με την προκατάληψη του Μιστριώτη για τη δεδομένη όμορφα των Αρχαίων και την άνωτερότητά τους, συνεπώς και τη δική μας, άπέναντι στα άλλα έθνη.

Μια τέτοια άπορριψη ιστορικών και αρχαιολογικών πορισμάτων, θεμελιωμένων στις αρχαίες πηγές και στην άπο την έποχή του Grote νεώτερη έρευνα, υπήρξε ή αίτία της τελευταίας και μεγαλύτερης κρίσης της Αρχαιολογικής Εταιρείας. Για έθνικò και έπιστημονικò ζήτημα που εκείνη, ή Εταιρεία, υπερασπίστηκε, ή κυβέρνηση διατύπωσε πρωτοφανώς αντίθετες προς τα πορίσματα της έπιστήμης άποψεις, που τις έπέβαλε με τη δύναμη της έξουσίας. Η έπιβολή των λαθεμένων άποψεων είχε καταστροφικές συνέπειες που δεν έπανορθώνονται. Εκείνες με τη σειρά τους, δημιούργησαν ήθικες ταπεινωτικές συνέπειες, ές αεί, για όλους τους Έλληνες. Η Εταιρεία έξ άλλου θεωρήθηκε άντικυβερνητική, κινδύνευσε, και υπέστη μεγάλη βλάβη που δεν έχει άκόμη θεραπευθεί.

Σὲ κάποια ἄλλη περίπτωση, ποὺ συνδέεται μὲ τὰ πρόσωπα ἐκείνης γιὰ τὴν ὁποία μιλῶ, ὁ ἀείμνηστος συνάδελφος στὴν Ἀκαδημία Ἀριστόβουλος Μάνεσης εἶχε γράψει γιὰ τὸ πῶς μεταχειρίζονται μερικοὶ νομικοὶ τὴ «νομικὴ ἐπιστήμη» ποὺ ἐμφανίζεται «ὡς οἰονεὶ θεραπαινίδα τῆς πολιτικῆς». Στὴν περίπτωση ποὺ σκιαγραφῶ, ἡ ἱστορικὴ καὶ ἡ ἀρχαιολογικὴ ἐπιστήμη κακοποιήθηκαν ἀπὸ νομικοὺς καὶ ἡ κακοδικία ἀδιαφορώντας γιὰ τὴν πραγματικότητά ἔγινε δεσμοφύλακας τῆς Ἐταιρείας. Οἱ ὀρθῆς ιδέες σύρθηκαν στὰ δικαστήρια, ὅπου δὲν ἐπικράτησε ἡ ἀλήθεια. Οἱ κατασκευαστὲς τῆς ἱστορίας καὶ ἀρχαιολογίας μιᾶς περιόδου τῆς ἱστορίας μας ἀμείφθηκαν καὶ μποροῦν νὰ συμπορεύονται ἄξια μὲ τὸν Alfred Rosenberg καὶ τὸν Trofim Lysenko.

Εἶδατε, ὅτι ἡ Ἐταιρεία πότε-πότε κλυδωνίζεται ἀλλὰ δὲν βυθίζεται. Οἱ κρίσεις ποὺ μνημόνευσα ἔχουν, καὶ οἱ τέσσερις, σχέση μὲ τὴν ἐπιστήμη καὶ τὴν ἠθικὴ. Ὅταν ἡ ἐπιστήμη γίνεται διατεταγμένη, ἡ ἠθικὴ ἀποσύρεται, γιὰ τὴν δὲν ὑπάρχει χώρος οὔτε γι' αὐτήν, οὔτε γιὰ τὴν συμπάρεδρό της, τὴν ἀλήθεια. Ἀλλὰ δὲν πρέπει ποτὲ νὰ ξεχνᾶμε τὸ μεγάλο μονόστιχο τοῦ Μενάνδρου· κι ὅταν κάποιος νομίζει ὅτι ὅλα ἔγιναν σύμφωνα μὲ τὶς ἐπιθυμίες του ἔστιν Δίκης ὀφθαλμὸς ὅς τὰ πάνθ' ὄρᾳ⁷.

Ἀναμίχθηκε ἡ Ἐταιρεία στὴν πολιτικὴ, ἢ μάλλον στὸν κομματισμὸ; Ἀναμίχθηκε ἀρκετὲς φορὲς ἀνάλογα μὲ τὰ πρόσωπα ποὺ τὴν διοικοῦσαν. Στὰ Ὁθωνικὰ χρόνια τὰ πρόσωπα τῆς Ἐφορείας τῆς ἀνήκουν στὰ τρία μεγάλα κόμματα, τὸ ἀγγλικό, τὸ γαλλικὸ καὶ τὸ ρωσικὸ. Τὸ 1844 γίνεται Πρόεδρος τῆς Ἐταιρείας ὁ πρωθυπουργὸς Ἰωάννης Κωλέττης, ὁ ὁποῖος δημιούργησε ἀντιδράσεις. Παρὰ τὴν καλλιέργειά του, τὶς γνώσεις του καὶ τὴν ἐπιθυμία του γιὰ πρόοδο τῶν πραγμάτων, παρὰ τὴ μεγαλεπήβολη σκέψη του, τὴ φιλία του μὲ τὸν Ραγκαβῆ, δὲν πρόλαβε νὰ κάνει τίποτε γιὰ νὰ βοηθήσει τὴν Ἐταιρεία. Μιὰ ἀπόπειρά του νὰ ἀναμορφώσει τὴν Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία συνάντησε τὴν ἄρνηση τοῦ Ὁθωνοῦ.

Ὁ πραγματικὸς κομματισμὸς θὰ ἐκδηλωθεῖ κατὰ τὴν περίοδο τοῦ Παναγιῆ Καββαδία. Ὁ πολυπράγμων αὐτὸς

Γραμματεὺς συνδέθηκε στενὰ μὲ τὰ Ἀνάκτορα καὶ κατὰ τὴν τροποποίηση τοῦ Ὄργανισμοῦ τῆς Ἐταιρείας, τὸ 1896, φρόντισε νὰ ὀριστεῖ ὡς Πρόεδρος τοῦ Συμβουλίου ὁ Διάδοχος Κωνσταντῖνος, κάτι ποὺ ἡ βασιλικὴ οἰκογένεια ἐπιθυμοῦσε. Πρῶτο ἔργο τοῦ Διαδόχου ἦταν νὰ ζητήσῃ τὴν ἀναστήλωση τοῦ λέοντος τῆς Χαιρωνείας, τοῦ, κατὰ τοὺς λόγους του στὸ Συμβούλιο, «ἀποτελοῦντος τὸ ἐπιτύμβιον μνημεῖον ὅπερ οἱ Θηβαῖοι ἀνήγειραν εἰς τοὺς ἐν ἔτει 338 π.Χ. ἐκεῖ πεσόντας ἱερολοχίτας ἐν τῇ πρὸς Φίλιππον ὑπὲρ τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας μάχῃ». Θὰ παρατηρήσατε τὴν ἀντίφαση ποὺ ὑπάρχει στὴ φράση. Δὲν τὴν ἀναλύω, σκόπιμα, ἀλλὰ καὶ σήμερα ἀκόμη ἐπιβιώνει. Συμβαίνει αὐτὸ ποὺ σὰς εἶπα γιὰ τὰ πρόσωπα τοῦ Ἀγῶνος. Ὑπάρχουν οἱ Ἀρχαῖοι οἱ καλοὶ καὶ οἱ Ἀρχαῖοι ποὺ εἶναι ἐχθροί.

Μερικὰ χρόνια ἀργότερα, τὸ 1915, σὲ δημόσια συνεδρία τῆς Ἐταιρείας ὁ διάδοχος Γεώργιος καὶ ὁ πρίγκηψ Νικόλαος κηρύχτηκαν ἐπίτιμοι ἀντιπρόεδροι. Τὴν ἐπόμενη χρονιά, ὁ πρῶτος ἔγινε κανονικὸς συμπρόεδρος καὶ ὁ δεῦτερος ἀντιπρόεδρος. Ἀκόμη, κάτι ποὺ δὲν εἶναι γνωστό, ὁ οἰκεῖος σὲ ὅλους μας ἔφιππος χάλκινος ἀνδριάντας τοῦ Κωνσταντῖνου κατασκευάστηκε μὲ πρωτοβουλία τῆς Ἐταιρείας διὰ τοῦ Καββαδία. Ἡ παρουσία τῶν βασιλέων στὸ Συμβούλιο τῆς Ἐταιρείας ἔληξε μὲ τὸν θάνατο τοῦ Γεωργίου, τὴν 1 Ἀπριλίου 1947. Ἐκ τῶν ὑστέρων ἡ βασιλικὴ ἀνάμειξη μπορεῖ νὰ χαρακτηρίζεται ἀπὸ κάποιους, ἴσως καὶ δίκαια, ὡς κομματικὴ ἀπόκλιση, τότε ὅμως ἔδειχνε τὸ κύρος τῆς Ἐταιρείας καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τῆς κορυφῆς τῆς πολιτείας γιὰ τὰ ἀρχαῖα μνημεῖα.

Ἐπειτα ἀπὸ 170 χρόνια δράσης, πῶς θὰ χαρακτηρίζαμε τὴν Ἐταιρεία: ὡς συντηρητικὴ ἢ ὡς προοδευτικὴ; Ὁ πρῶτος ἀπὸ τοὺς δύο χαρακτηρισμοὺς εἶναι ἀνεδαφικὸς γι' αὐτὴν, ἔστω κι ἂν φαινομενικῶς ταιριάζει σὲ μερικὰ ἀπὸ τὰ πρόσωπα ποὺ τὴν διοίκησαν. Ὁ Παναγιῆς Καββαδίας ὑπῆρξε, κατὰ τὰ λεγόμενα καὶ τὰ γραφόμενα τῶν συγχρόνων του, ὄχι μόνον συντηρητικὸς ἀλλὰ ἀντιδραστικὸς. Τὸ ἔργο του ὅμως γιὰ τὴν Ἐταιρεία, γιὰ τὰ ἀρχαῖα, ὑπῆρξε προοδευτικόν. Ὁ Ἀναστάσιος Ὁρλάνδος, διδάσκαλός μου, ἦταν, ἀκόμη καὶ μὲ παλαιό-

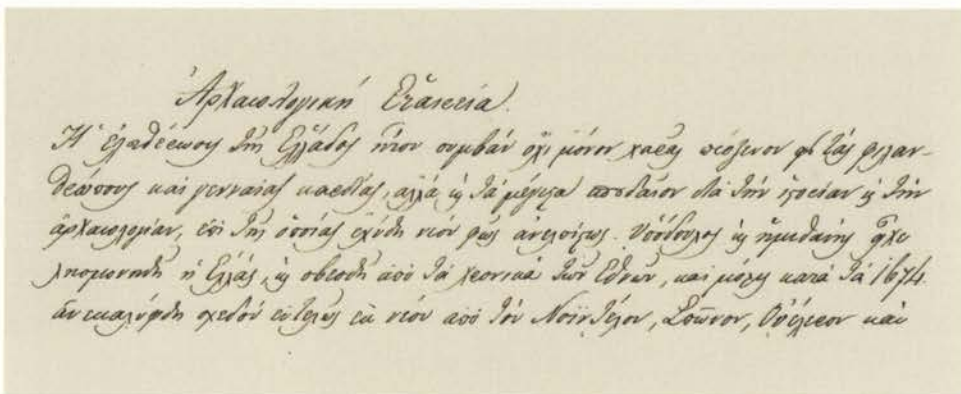
τερα κριτήρια, συντηρητικός, με προκαταλήψεις και φοβίες. Τὸ ἐπιστημονικὸ τοῦ ἔργο ὅμως εἶναι μεγάλο καὶ ἔφερε πρόοδο στὴν ἐπιστήμη· ἀμφιβάλλω ἂν θὰ ξεπερασεῖ ἢ ἂν θὰ ὑπάρξει ποτὲ κάτι παρόμοιο.

Ὁ Στέφανος Κουμανούδης, τὸ 1859, ἀκριβῶς 40 χρόνων, παρέλαβε τὴν Ἑταιρεία γερασμένη πρόωρα, τῆς ἔδωσε ζωντάνια καὶ ὄρμη, καὶ δημιούργησε ἐπιστημονικὴ ἀρχαιολογία. Κρίνοντας καὶ τοὺς τρεῖς μὲ σημερινὰ κριτήρια τοὺς θεωροῦμε συντηρητικούς, λαθεμένα ὅμως. Τὰ σημερινὰ κριτήρια δὲν εἶναι ἰδανικά, γιατί ἔχει διαστρεβλωθεῖ στὴν ἐπιστήμη μας ἡ ἔννοια τῆς προόδου. Ὑπάρχει ἀναρίθμητο πλῆθος παρασίτων ποὺ θορυβοῦν καὶ μὲ περισσὴ ἀναίδεια διατείνονται ὅτι προσφέρουν στὴ διάσωση τῆς παράδοσης καὶ στὴν πρόοδο τῆς ἐπιστήμης. Εἶναι ἓνα ψεῦδος, μάλιστα μέγα. Ἡ μνημειακὴ παράδοση προστατεύεται ὅταν ἐκεῖνοι ποὺ τὴν ἀγαποῦν συγκροτοῦνται μὲ τοὺς ἐχθροὺς τῆς καὶ ὄχι ὅταν συμπορεύονται ἢ σιωποῦν. Καὶ συγκρούσεις δὲν ὑπάρχουν στὴν ἑλληνικὴ κοινωνία γιὰ τὰ μνημεῖα. Κατάφαση νάι, καὶ συνωσιτισμὸς στὴ διανομὴ τῶν ἀμοιβῶν. Ὅσο γιὰ τὴν πρόοδο, ποὺ λέγεται ὅτι δημιουργοῦν οἱ θορυβοποιοί, δὲν περιλαμβάνω σ' αὐτὴν τὴν ἠλεκτρονικὴ αὐταπάτη, οὔτε τὴν κοσμικὴ ἐλαφρότητα.

Ἄρκετὴ ὥρα μιλῶ γιὰ τὰ πρόσωπα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας καὶ γιὰ τὶς ιδέες τους. Μέσα ἀπὸ αὐτὲς διαφαίνονται, ἴσως, καὶ οἱ δικές μας ιδέες. Δὲν εἶπα ὅμως, γιατί ἡ Ἑταιρεία εἶναι σημαντικὴ καὶ γιατί ἔπρεπε νὰ τῆς ἀφιερωθεῖ μιὰ δημόσια συνεδρία τῆς Ἀκαδημίας ἐπειδὴ συμπλήρωσε τὰ 170 χρόνια τῆς. Τοῦτο θὰ τὸ κρίνετε σεῖς στὸ τέλος, ἂν μπορέσετε ἀπὸ τὸν κάπως ἀσύνδετο λόγο μου. Δὲν εἶναι δυνατὸ μέσα σὲ περιορισμένα ὅρια νὰ μιλήσει κανεὶς γιὰ ιδέες, γιὰ πράξεις, γιὰ κατορθώματα ἀνθρώπων ποὺ ἄρχισαν ἀπὸ τὸ τίποτε. Τῆ μιὰ μέρα ζοῦσαν ἀνάμεσα στὰ ἐρείπια, τοὺς σκοτωμένους, τὰ τζαμιά, τοὺς μεντρεσέδες καὶ τὴν ἄλλη ἔπρεπε νὰ ἀπιθώσουν τὸ φέσι καὶ τὸ καρυοφίλι καὶ ν' ἀρχίσουν νὰ χτίζουν ἓναν νέο κόσμο, ἓνα κράτος. Αὐτὴ τὴν ἱστορικὴ κατάσταση ζωγραφίζει τὸ σημαντικότερο κείμενο γιὰ τὴν ἑλληνικὴ ἀρχαιολογία· εἶναι τὸ προοίμιο τοῦ Ὁργανισμοῦ τῆς Ἑταιρείας, τοῦ 1837, γραμ-

μένο ἀπὸ τὸν πρῶτο Γραμματέα τῆς, τὸν Ἀλέξανδρο Ρίζο Ραγκαβῆ· ἀρχίζει ἔτσι:

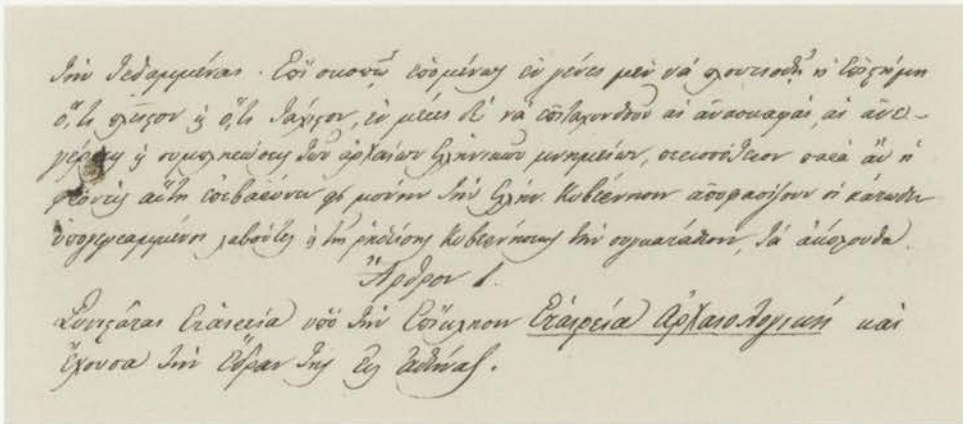
«Ἡ ἐλευθέρωσις τῆς Ἑλλάδος ἦτον συμβάν ὄχι μόνον χαρᾶς πρόξενον εἰς τὰς φιλανθρώπους καὶ γενναίας καρδίας, ἀλλὰ καὶ τὰ μέγιστα σπουδαῖον διὰ τὴν ἱστορίαν καὶ τὴν ἀρχαιολογίαν, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐχύθη νέον φῶς ἀνεπίστως».

Παρατηρεῖτε ὅτι δύο πράγματα μνημονεύονται. Ἡ ἑλληνικὴ ἐλευθερία ποὺ χαροποίησε τοὺς φιλανθρώπους – μὲ τὴν ἀρχαία ἔννοια – ἀνθρώπους, ταυτόχρονα καὶ γενναίους, δηλαδὴ μεγαλόψυχους, φίλους τῆς Ἑλλάδος. Ἡ ἐλευθέρωση τῆς Ἑλλάδος ἦδη ἕως τὸ 1837, κατὰ τὰ πρῶτα Ὀθωνικὰ χρόνια, εἶχε γίνεи πραγματικὰ πρόξενος νέων ἀνακαλύψεων καὶ κυρίως, εἶχε κάνει δυνατὴ τὴν ἐλεύθερη μελέτη καὶ χρῆση τῶν γνωστῶν τότε μνημείων καὶ κυρίως, τῆς Ἀκροπόλεως. Ἀπὸ τὸ 1834, χρονιὰ τῆς ἰδρύσεως τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας, ἕως τὸ 1837 ὑπῆρξε μεγάλη πρόοδος στὴν ἀρχαιολογία ἀλλὰ ὄχι σύμφωνα μὲ τὶς ἐπιθυμίες τῶν τότε ἀνθρώπων. Γι' αὐτὸ στὶς 6 Ἰανουαρίου 1837, ἀνήμερα τὰ Φῶτα, ἰδρύεται ἀπὸ ἐνθουσιώδεις ἰδιῶτες ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία:

«Ἐπὶ σκοπῷ ἐν γένει μὲν νὰ πλουτισθῆ ἡ Ἐπιστήμη ὅ,τι πλεῖστον καὶ ὅ,τι τάχιστον, ἐν μέρει δὲ νὰ ἐπιταχυνθοῦν αἱ

άνασκαφαί, αἱ ἀνεγέρσεις καὶ συμπληρώσεις τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν μνημείων, περισσότερον παρ' ἂν ἡ φροντίς αὕτη ἐπεβάρυνεν εἰς μόνην τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν, ἀποφασίζουσι οἱ κάτωθεν ὑπογεγραμμένοι, λαβόντες καὶ τῆς ρηθείσης Κυβερνήσεως τὴν συγκατάθεσιν, τὰ ἀκόλουθα: Συνιστάται Ἑταιρεία ὑπὸ τὴν ἐπίκλησιν Ἑταιρεία Ἀρχαιολογικὴ καὶ ἔχουσα τὴν ἔδραν τῆς εἰς Ἀθήνας».

Μὲ αὐτὴ τὴ διακήρυξη, ὅπου ζωγραφίζεται, ἡ τόλμη, ἡ αἰσιοδοξία καὶ ἡ πεποίθησις τῆς ἐπιτυχίας, τοῦ εἰκοσιοχτάχρονου Ἀλεξάνδρου ἄρχισε μία πορεία ποῦ κρατᾷ 170 χρόνια καὶ συνεχίζεται.

Τί ἔκανε ἡ Ἑταιρεία ἐπὶ 170 χρόνια; Σεῖς ὅλοι τὸ γνωρίζετε: ἀγωνίστηκε «τὸν καλὸν ἀγῶνα τῆς πίστεως»⁸ γιὰ τὸν τόπο καὶ τὴν πνευματικὴν του προκοπὴν καὶ ἀποκάλυψε τὰ προγονικὰ μνημεῖα.

Ὅλοι γνωρίζουμε, ὅτι χωρὶς τὴ βασίλισσα Ἀμαλία δὲν θὰ ὑπῆρχε ὁ παράδεισος τῆς Ἀθήνας ποῦ ὀνομάζεται Ἐθνικὸς Κήπος. Τόσο σπουδαῖος εἶναι. Χωρὶς τὴν Ἑταιρεία δὲν θὰ ὑπῆρχαν μέσα στὴν Ἀθήνα τὰ νησιὰ τοῦ παρελθόντος, τὸ ἄλλο καταφύγιό μας. Τῆς φωτερῆς σήμερα Ἀκρόπολης, τῆς ὁποίας τὴ μορφὴ θεωροῦμε αὐτόνοητη, τότε ὅμως σκεπασμένη ἀπὸ σπῆτια, ἐρείπια καὶ μνήματα, ξαναφάνηκαν καὶ ἀνα-

στηλώθηκαν τὰ μνημεῖα χάρις σὸν Πιτιάκη, τὸν Εὐστρατιάδη καὶ τὸν Καββαδία. Τὸ θέατρο τοῦ Διονύσου, ποὺ τὸ ὄργωναν τὰ βόδια σὴν Τουρκοκρατία, τὸ ἀποκάλυψαν ὁ Εὐστρατιάδης καὶ ὁ Κουμανούδης καὶ βροντερὸς ξανακούστηκε σὴν ὀρχήστρα τοῦ ὁ τραγικὸς λόγος. Ἡ στοὰ τοῦ Ἀτιάλου, γεμάτη σπιτόπουλα, ἦλθε σὸ φῶς ἀπὸ τὸν Στέφανο Κουμανούδη καὶ μᾶς ἔδωσε τὸ πρῶτο βέβαιο σημάδι τῆς τοπογραφίας τῆς Ἀγορᾶς. Ὁ ἴδιος ὁ Κουμανούδης μὲ μύριες δυσκολίες ἀποκάλυψε τὴν ἀγορὰ τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων, μὲ τοὺς Ἀέρηδες ποὺ κάποτε ἦταν σχολὴ καὶ ἐνδιαίτημα δερβίσηδων, τὴ βιβλιοθήκη τοῦ Ἀδριανοῦ, ὅπου ἦταν τὸ κονάκι τοῦ βοηθόδα, κατόπιν οἱ στρατῶνες ἐπὶ Ὄθωνος καὶ ἡ ἄτυχη Μεγάλῃ Παναγία. Ὅλα, ἀπὸ τόποι ἀπορριμμάτων καὶ βορβόρου, ἔγιναν σεβάσματα μνημεῖα. Ὁ Κεραμεικός, γεμάτος ἀσβεστοκάμινα καὶ κεραμοποιεῖα, ἀναστήθηκε ἀπὸ τὸν Στέφανο Κουμανούδη ὡς μιὰ ἀπέραντη ἱστορικὴ γλυπτοθήκη, ὡς ἓνα ἀρχεῖο ἐπιγραφῶν.

Ἡ Ἐλευσίς, τὸ μεγαλύτερο ἱερὸ τῆς Ἀττικῆς, ὅπου ὁ Δημήτριος Φίλιος ἔφθειρε τὴ ζωὴ του, ξαναγεννήθηκε. Ὁ Θορικὸς μὲ τὴ στοὰ του ἀναδύθηκε ἀπὸ τὴ λάσπη. Ὁ Ραμνοῦς πῆρε τὴ θέση του σὴν ἱστορία τῆς Ἀθήνας μὲ τὸ φρούριο, τὸ ἱερὸ τῆς Νεμέσεως καὶ τὶς ἐπιγραφές του. Ἡ Βραυρῶν, ἀπὸ ἔλος καὶ περιβόλια ἔγινε τὸ σεβάσμιο ἱερὸ τῆς Ἀρτέμιδος, χάρις σὴν θέληση τοῦ Ἰωάννου Παπαδημητρίου.

Ἡ Ἐπίδαυρος, τὸ μεγάλο κατόρθωμα τοῦ Καββαδία, ἔγινε παγκόσμιο κέντρο τῆς τραγικῆς τέχνης. Ἡ Λυκόσουρα μᾶς ἔδωσε τὰ ἐκπληκτικὰ γλυπτά της. Ἡ Μεσοσηνὴ ξανάγινε πόλη, δεμένη μὲ τὰ ὀνόματα ἐνδόξων ἀνασκαφέων, τοῦ Θεμιστοκλῆ Σοφοῦλη, τοῦ Γεωργίου Οἰκονόμου καὶ τοῦ Ἀναστασίου Ὁρλάνδου. Οἱ Μυκῆνες χρειάστηκαν πολλὲς ζωὲς μετὰ τὸν Σλήμαν· τοῦ Τσοῦντα, τοῦ Παπαδημητρίου, τοῦ Μυλωνᾶ καὶ τοῦ Ἰακωβίδη. Ἡ Αὐλὶς, ἀπ' ὅπου ξεκίνησε ἡ ἐκστρατεία γιὰ τὴν Τροία, ἦλθε σὸ φῶς ἀπὸ τὸν Ἰωάννη Θρεψιάδη. Ὁ Θέρμος, τὸ μεγάλο κέντρο τῆς Αἰτωλικῆς Συμπολιτείας, ἔγινε κεφάλαιο τῆς τέχνης καὶ τῆς ἱστορίας μὲ τὸν Σωτηριάδη, τὸν Ρωμαῖο καὶ τὸν Παπαποστόλου. Τὰ πανέμορφα πῆλινα τῆς Τανάγρας σώθηκαν ἀπὸ τὴν ξέφρενη λεηλασία ἀπὸ τὸν ἥρωα

Παναγιώτη Σταματάκη, τοῦ ὁποίου δὲν γνωρίζουμε τὴ μορφή.

Ἡ Δημητριάς, μὲ τὸν Ἀπόστολο Ἀρβανιτόπουλο, μᾶς ἔδωσε μιὰν ἐκπληκτικὴ συλλογὴ ἀπὸ ζωγραφισμένους στήλες. Τὸ Δημήτρι καὶ τὸ Σέσκλο μὲ τὸν Χρῆστο Τσοῦντα γέννησαν ἓνα νέο κλάδο τῆς ἀρχαιολογίας. Ἡ Δωδώνη, τὸ μέγιστο ἱερὸ τῆς Ἠπείρου, ἀπέκτησε τὴ μορφή του μὲ τὸν Δημήτριο Εὐαγγελίδη καὶ τὸν Σωτήριο Δάκαρη, διαδόχους τοῦ Κωνσταντίνου Καραπάνου. Ἡ Νικόπολις, σημαδιακὴ γιὰ τὴν ἀρχαία ἱστορία μας, ἄρχισε νὰ σκάβεται μόλις ἐλευθερώθηκε, τὸ 1913, ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρο Φιλαδελφέα. Ἡ Βεργίνα μὲ τὴ Μεγάλη Τούμπα καὶ τὸν τάφο τοῦ Φιλίππου ἐκπλήρωσε τὶς προσδοκίαι τοῦ Μανόλη Ἀνδρόνικου. Ἀπὸ τὰ νησιὰ μιὰ μόνο ἀνασκαφὴ οἶς μνημονεύω, τὴ μέγιστη, στὸ Ἀκρωτήρι τῆς Θήρας, τὸ ὄνειρο τοῦ Σπυρίδωνος Μαρινάτου.

Αὐτὰ ποῦ οἶς ἀπαρίθμησα εἶναι μιὰ ἰσχνὴ ἀνθολόγησι τοῦ ἔργου τῆς Ἐταιρείας. Τὸ πραγματικόν, τὸ πλήρες ἔργο τῆς, τὰ συγγράμματα δείξει, κατὰ τὴ φράση τοῦ Dürer στὴν εἰκόνα τοῦ Ἑράσμου. Τὰ συγγράμματα εἶναι ἢ 170 ἐτῶν Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερὶς καὶ τὸ δίδυμο ἀδελφί τῆς, τὰ *Πρακτικὰ τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας*. Στὸν δρόμο ἀπέκτησαν συντρόφους, τὸ τώρα πενηντάρχρονο καὶ πλέον Ἔργον καὶ τὸν 19χρονο *Μέντορα*. Μαζί τους ἀτελείωτη σειρά γνήσιων παιδιῶν, ἢ *Βιβλιοθήκη*. Ὅλα μαζί ξεπερνοῦν τοὺς 600 τόμους. Μέσα σ' αὐτὲς τὶς πολλὰς δεκάδες χιλιάδες σελίδων βρίσκονται οἱ Ἕλληνες ἀρχαιολόγοι ποῦ δὲν μνημόνευσα, τὸ ἔργο τους, ἢ ἀγωνία τους καὶ ὁ ἀγώνας τους γιὰ τὴ μελέτη καὶ τὴν προστασία τῶν ἀρχαίων. Εἶναι ἀκόμη, ἀπὸ τὴν Ἐταιρεία, ἢ ἄλλη προσφορά τῆς στὸ Ἔθνος τοῦ παρελθόντος του.

Ἡ ἴδρυση τῆς Ἐταιρείας ὑπῆρξε εὐεργεσία γιὰ τὸν τόπο. Τὰ πρῶτα 120 χρόνια τῆς ἀποτελοῦσε τὴν κορυφὴ τῆς ἀρχαιολογικῆς δραστηριότητος στὴν Ἑλλάδα καὶ ἦταν ἡ συνισταμένη τοῦ ἐπιστημονικοῦ ἀνθρωπισμοῦ, μὲ τὰ μέλη τοῦ Συμβουλίου τῆς καὶ τοὺς συνεργάτες τῆς. Ἀπὸ τὸ 1960 ἀρχίζει ἡ ἀνάπτυξη τῆς Ὑπηρεσίας. Νέα, πολλὰ πρόσωπα, ἄφθονα χρήματα, πλῆθος νέων ἀνακαλύψεων, ποὺ ὀφείλονται στὰ δημόσια ἔργα καὶ τὴν ξέφρενη οἰκοδόμησι, γιγαντώνουν μιὰ Ὑπηρεσία ἄσημη ἕως τότε, καὶ τῆς δίνουν σημαντικό κοινωνικὸ ρόλο. Ἡ αὐξηση τῶν ἀρχαιολόγων καὶ ἀρχαιολογούντων προκαλεῖ τὴ δημιουργία ἀνάλογου ἀριθμοῦ νομικῶν προσώπων ποὺ ἔχουν ὡς σκοπὸ τους, ὅπως λέγεται, τὴν ἔρευνα καὶ τὴν προαγωγή τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιολογίας. Τὰ περισσότερα προβάλλουν ἀτομικὲς ἐπιδιώξεις, ὅταν δὲν καταντοῦν σὲ ἐκδρομικοὺς συλλόγους. Παράμερά τους βρίσκονται ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία καὶ συγγέεται ἢ καλύπτεται στὴν ἀντίληψη τῶν πολλῶν ἀπὸ τὴν παρασιτικὴν δραστηριότητα. Κατὰ καιροὺς ἀκούγονται προτροπές, μάλιστα ἀπὸ ἀρχαιολόγους, νὰ ἐμφανισθεῖ καὶ ἐκείνη στὸ κοσμικὸ στερέωμα. Ἀλλὰ ὅπως εἶπε πρὶν ἀπὸ 62 χρόνια ὁ Γενικὸς Γραμματεὺς τῆς Ἀκαδημίας καὶ τῆς Ἐταιρείας Γεώργιος Οἰκονόμος, «Ἡ Ἐταιρεία ἀποτελοῦσα ἀνέκαθεν ἐπιστημονικὸν ἴδρυμα καὶ οὐχὶ θορυβώδη διαφημιστικὴν ὀργάνωσιν, ἀπέβλεψε πάντοτε εἰς τὴν προαγωγήν τῆς ἐπιστήμης, ἐπετέλεσε δὲ τοῦτο

ευστόχως καὶ σεμνῶς, ὥστε νὰ τύχη τῆς παγκοσμίου ἀναγνω-
ρίσεως διὰ τοῦτο»⁹.

Ἡ Ἐταιρεία δὲν μπορεῖ νὰ κατεβεῖ ἀπὸ τὴ θέση στὴν
ὁποία τὴν ἔβαλαν οἱ ἰδρυτὲς τῆς καὶ οἱ διάδοχοί τους, καὶ
ὅπου τὴν σπερέωσε τὸ ἐθνικὸ ἔργο τῆς. Ἐχει τὴ μακρότερη
παράδοση στὸ ἑλληνικὸ κράτος καὶ ὅσοι νοιάζονται γιὰ τὰ
μνημεῖα ὀφείλουν νὰ τὴν βοηθοῦν, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὰ πρό-
σωπα ποῦ τὴν διοικοῦν. Ὅλοι, οἱ Πρόεδροι, οἱ Γραμματεῖς, οἱ
Σύμβουλοι, οἱ ἑταῖροι ἦσαν καὶ εἶναι φιλοπάτριδες καὶ ἀνι-
διοτελεῖς. Γι' αὐτὸ προκαλεῖ ἐντύπωση, ἀλλὰ δὲν εἶναι ἀνεξή-
γητο, ὅτι μερικὲς φορὲς μέσα στὰ 170 χρόνια κάποιοι, μὲ τὴν
ὑποστήριξη, εἴτε ἀφανῶς εἴτε ἐμφανῶς, ἰσχυρῶν παραγόντων
προσπάθησαν νὰ μεταβάλουν τὴν πορεία τῆς. Ἡ ἐπιτυχία
μιᾶς τέτοιας προσπάθειας θὰ ἀποτελοῦσε καὶ τὸν θάνατο τῆς
Ἐταιρείας, ἡ ὁποία εἶναι μέρος τῆς πνευματικῆς Ἑλλάδος καὶ
ὀδηγεῖται μόνον ἀπὸ τὸ ἔργο τῆς. Ὅπως ἡ Ἐκκλησία, ἡ Δικαι-
οσύνη δὲν μποροῦν, θεωρητικῶς τουλάχιστον, νὰ ἀποκλίνουν
ἀπὸ τὸν σκοπὸ στὸν ὁποῖο ἔχουν ταχθεῖ, τὸ ἴδιο καὶ ἡ Ἐται-
ρεία δὲν μπορεῖ νὰ ἀποκλίνει ἀπὸ τὸν ἀρχικὸ καὶ μόνον σκοπὸ
τῆς, ποῦ εἶναι ἡ προστασία τῆς μνημειακῆς παράδοσης, ἡ
εὔρεση τῆς ἐπιστημονικῆς ἀλήθειας καί, πάνω ἀπ' ὅλα, ἡ
ὕπηρεσία τῆς Πατρίδος.

Θὰ τελειώσω τὴν ὁμιλία μου μὲ μιὰ ἱστορία ἀπὸ τὸν Β΄
Παγκόσμιον πόλεμον. Κατὰ τὴ μάχη τῆς Κρήτης, τὸ 1941, ὁ
ἀγγλικὸς στόλος τῆς Μεσογείου, ποῦ ὑποστήριζε τὴν ἀπο-
χώρηση τῶν συμμαχικῶν στρατευμάτων ἀπὸ τὸ νησί, εἶχε
μεγάλες καὶ συνεχεῖς ἀπώλειες πλοίων ἀπὸ τὴ γερμανικὴ
ἀεροπορία. Τὸ Λονδίνο, δηλαδὴ ὁ Τσώρτσιλ, στὸ ὁποῖο
ὑποβλήθηκε αἴτημα ἐγκατάλειψης τῆς Κρήτης, ἀπάντησε
ἀρνητικά. Τὴν ἀπόφαση αὐτή, μὲ ἡμερήσια διαταγή του,
ἀνακοίνωσε στὰ πληρώματα τῶν πολεμικῶν τοῦ στόλου ὁ
ναύαρχος Κάνιγκαμ. Ἡ διαταγή τελείωνε μὲ τὴ φράση: «Γιὰ
νὰ φτιάξουμε ἓνα στόλο φθάνουν τριάντα χρόνια· γιὰ νὰ
δημιουργηθεῖ παράδοση χρειάζονται τριακόσια χρόνια». Ἡ
Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία ἔχει ἕως σήμερα παράδοση μόλις
ἐκατὸν ἑβδομήντα χρόνων καὶ δεκαεπτὰ ἡμερῶν, ἐννέα μόλις

Ἰωάννης Καποδίστριας.

χρόνια λιγότερα ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸ κράτος, ποὺ ἀρχίζει ἀπὸ τὸν ἀείμνηστο Κυβερνήτη Ἰωάννη Καποδίστρια.

-
2. Ν. Ἐστία, Χριστ. 1943, 96.
 3. Πολίτης ἀρ. 92.
 4. Φιλίππου Ἰωάννου, *Φιλολογικὰ Πάρεργα*² 1874, 505.
 5. ΑΕ 1987, 158.
 6. ΑΕ 1987, 177.
 7. Μενάνδρου, *Μονόστιχοι* 225, ἔκδ. Jaeckel.
 8. Πρὸς Τιμ. Α΄ 6,12.
 9. ΑΕ 1987, 175.

ΕΞΗΓΗΣΕΙΣ

Μὲ τὴν ὁμιλία μου ἔχω ὡς σκοπὸ νὰ διαγράψω τὸ γενικὸ πνεῦμα τῆς ἱστορίας ἐνὸς Ἰδρύματος ἡλικίας 170 χρόνων. Ἡ συντομία τῆς μὲ ὑποχρέωσε νὰ κάνω ἔλλειπτικές περιγραφές καὶ ὑπαινιγμούς. Γι' αὐτὸ κάποια σημεῖα τῆς ὁμιλίας χρειάζονται ἐξηγήσεις.

ΚΡΙΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Ἡ κρίση τοῦ 1894 ὀφειλόταν στὴ φιλοδοξία τοῦ Παναγιώτη Καββαδία νὰ ἀναλάβει τὸ ἀξίωμα τοῦ Γραμματέως τῆς Ἐταιρείας, τὸ ὁποῖο ἀπὸ τὸ 1859 λάμπρυνε ὁ Στέφανος Α. Κουμανούδης. Γιὰ νὰ πετύχει ὁ Καββαδίας τὸν σκοπὸ του χρησιμοποίησε ἐταίρους ποὺ μὲ τὶς ἐνέργειές τους καὶ τὴ συνδρομὴ τοῦ Τύπου κατασκεύασαν κλίμα συκοφαντίας ἐναντίον τοῦ Κουμανούδη. Παρὰ τὴν ἀσφυκτικὴ ἀτμόσφαιρα ποὺ δημιουργήθηκε στὴ μικρὴ Ἀθήνα, ὁ Κουμανούδης, στὶς ἀρχαίρες τῆς 4 Δεκεμβρίου 1894, ἐξελέγη καὶ πάλι Γραμματεὺς θριαμβευτικά. Ἐπειδὴ ὁμως ταυτόχρονα ἔγινε μέλος τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐταιρείας ὁ κύριος συκοφάντης του Π. Παπαναστασίου, παραιτήθηκε ἀπὸ τὸ ἀξίωμα τοῦ Γραμματέως, ἀποσύρθηκε ἀπὸ τὴν Ἐταιρεία πλήρως καὶ ἀφοσιώθηκε στὶς μελέτες του. Τὴν ἱστορία τῆς κρίσης ἐξιστορῶ ἀναλυτικῶς στὸν *Μέντορα*, 66B, 2003, 25-48, ὅπου καὶ βιβλιογραφία γιὰ τὸν Στέφανο Α. Κουμανούδη.

Ἡ κρίση τοῦ 1909 προκλήθηκε ἀπὸ τὴ σχεδὸν σύσσωμη ἀντίδραση τοῦ, ὀλιγομελοῦς τότε, Ἀρχαιολογικοῦ Κλάδου πρὸς τὸν Παναγιώτη Καββαδία, πανίσχυρο Γενικὸ Ἐφορο τῶν Ἀρχαιοτήτων ἀπὸ τὸ 1884, Γραμματέα τῆς Ἐταιρείας ἀπὸ τὸ 1895 καὶ καθηγητὴ τῆς ἀρχαιολογίας στὸ Πανεπιστήμιο ἀπὸ τὸ 1904. Ἡ αὐταρχικὴ καὶ τυραννικὴ, ὅπως λέγουν οἱ σύγχρονοί του, διοίκηση τῆς Ὑπηρεσίας καὶ ἡ προσβλητικὴ του συμπεριφορὰ πρὸς τὰ μέλη τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Κλάδου δημιούργησε μὲ τὰ χρόνια κλίμα ἐχθρότητας ἐναντίον του, ποὺ ἐξωτερικεύτηκε κατὰ τὸν πλέον ἔντονο τρόπο μὲ κύριο ἄρθρο τῆς ἐφημερίδας *Χρόνος* τῆς 9 Νοεμβρίου 1909, γραμ-

μένο ή έμπνευσμένο από τόν Ίωάννη Σβορώνο. Στο άρθρο θίγονταν όλα τὰ σημεῖα τῆς κακοδιοίκησης τοῦ Καββαδία στὴν Ὑπηρεσία καὶ τὴν Ἐταιρεία. Ἡ Ἐπανάσταση τοῦ Γουδή κατήγγησε τὴ θέση τοῦ Γενικοῦ Ἐφόρου, ὁ Καββαδίας παραιτήθηκε ἀπὸ τὴν Ἐταιρεία καὶ ἔφυγε ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα γιὰ ἄρκετὸ χρόνο. Οἱ ἀνακατατάξεις στὴν Ἐταιρεία καὶ τὴν Ὑπηρεσία ποὺ ἀκολούθησαν ἔφεραν πολλὲς μεταβολὲς καὶ στὶς δύο. Τὰ ἀρχαιολογικὰ γεγονότα τοῦ 1909 ἐξιστορῶ ἀναλυτικῶς στὰ δημοσιεύματα: *Ἡ ἐν Ἀθήνας Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία. Ἡ ἱστορία τῶν 150 χρόνων τῆς 1837-1987* (1987), 108-111, 282-284. *Ὁ Μέντωρ* 23, 1992, 173-176.

Τὸ ἔργο καὶ διευθυντὴς ΚΩΣΤΗΣ ΧΑΙΡΟΠΟΥΛΟΣ

ΧΡΟ

ΤΟ ΝΥΚΤΕΡΙΝΟΝ ΥΠΟΥ

„ΤΟ ΕΡΓΟΝ ΤΗΣ 15 ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ“

ΑΝΑΓΚΗ ΕΙΔΙΚΡΙΝΕΙΑΣ

Ἔχει ὑποχρέωσιν ἡ 15 Αὐγούστου πρὸς αὐτὰ τὰ ἔθνηκα συμφέροντα, ἐν ὧν μακρὸν τὸν ὅποιον συνετέλεσθη, ἔχει ἰσὺν τὸ καθήκον πρὸς ὅ,τι συνδέεται στενωῶς πρὸς τὴν δόξαν τὴν ἑλληνικὴν, νὰ μὴ παρίδη γεγονότα ὑπὸ τὰ ὄμματα αὐτῆς ἀπὸ ἐτῶν τελοῦμενα, ἅτινα εὐθὺ θίγουν αὐτὰ τὰ ἠθικὰ τῆς Ἑκταρίας συμφέροντα, καὶ ἕτινα καταρρίπτουν ἐνώπιον τοῦ πατριωτικῆς κόσμου αὐτῆς τὰς τῆς ἑλληνικῆς Ἐπιστήμης τὴν θέσιν καὶ τὴν ἀποστολήν.

Διὰ τοῦτο θὰ καταρρίψῃ ἀμελλητὸς εἰδῶλα πλαστὰ καὶ αἰσχρὰ, εἴτε ἐν τῇ Ἐπιστήμῃ, ἢ εἴτε στενωῶς συνδέεται πρὸς τὰ γενικὰ τοῦ ἔθνους συμφέροντα, εἴτε ἐν τῇ πολιτικῇ, ἢ εἴτε ἐπιθρᾶ οὐσιωδῶς ἐπὶ τῶν γενικῶν συμφερόντων, εἴτε ἐν τῇ ἐν γένει Διοικήσει, ἢ εἴτε ἀποβλέπει τὴν πραγματικὴν ἐξ-

μακρὸν λοχρασμὸς τοῦ εἰς τὴν θέσιν τοῦ ἀντιπροσέδρου υποβιβασθέντος κ. Τσιβανοπούλου. Ταῦτα καταρρώσας, διαχειρίζεται ἈΠΟΔΕΛΑΕΤΙΑΣ 600,000 ΔΡ. ΕΤΗΣΙΩΣ ἈΝΕΥ ΟΥΔΕΝΟΣ ΕΛΕΓΧΟΥ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΤΙΚΟΥ, οὐδενὸς τολμῶντος νὰ ἐπιχειρήσῃ τι κατὰ τῆς Ἐταιρείας, ἢ τις προβάλλει τήσων σοβαρὰ πρόσωπα εἰς πᾶσαν καταγγελίαν. Εὐθὺ εἰς δίκην καταρρήσεως κατὰ τοῦ ἑκταρίας πρὸς τὴν ἐνώπιον τῶν δικαστῶν μάρτυς ὑπερασπίσεως αὐτὸς ὁ ἀνώτατος Εἰσαγγελεὺς τοῦ ἑκταρίας!

Διὰ τῶν πολυχρόνων θέσεων τῆς Ἐταιρείας διαφθεῖραι ὁ ἑκταρίας πολιτευομένων καὶ διὰ τῶν θέσεων, ὅς κτέχῃ, συντάσσει καὶ ψηφίζονται νόμοι προσωπικαὶ ὑπὲρ αὐτοῦ ἀποκλειστικῶς, καταρρώσας νὰ περιέλθῃ πᾶσα ἐν Ἑλλάδι ἀρχαιολογικὴ κίνησις εἰς αὐτὸν καὶ μόνον. Ταῦτα...

Ὁ τίτλος τοῦ κυρίου άρθρου τῆς ἐφημερίδας «Χρόνος» τῆς 9 Νοεμβρίου 1909, τὸ ὁποῖο προκάλεσε τὴν ἀπομάκρυνση τοῦ Καββαδία ἀπὸ τὸ ἀξίωμα τοῦ γραμματέως τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας.

Ἡ κρίση τοῦ 1988 εἶχε ὡς σκοπὸ τὴν ἀπομάκρυνση τοῦ Γεωργίου Μυλωνᾶ ἀπὸ τὴ Γραμματεία τῆς Ἐταιρείας καὶ τὴν ἀντικατάστασή του μὲ πρόσωπο τῆς ἀρεσκείας τῆς τότε πολιτικῆς κατάστασης. Ἡ κρίση ἐκδηλώθηκε μὲ τὴ δημοσιοποίηση ἐκθέσεως γιὰ τὴν οἰκονομικὴ διαχείριση τῆς Ἐταιρείας, τὴν ὁποία εἶχε συντάξει ὁ διορισμένος ἀπὸ τὸν Γ. Μυλωνᾶ οἰκονομικὸς ἐλεγκτὴς Θεόδωρος Θωμόπουλος. Ὁ Θωμόπουλος ὑπέβαλε τὴν ἐκθεσή του καὶ στὸν Εἰσαγγελέα ὑπὸ τύπον μηνύσεως καὶ ἀναγκαστικὰ ἀσκήθηκε ποινικὴ δίωξη ἐναντίον τοῦ Γ. Μυλωνᾶ, Συμβούλων καὶ ὑπαλλήλων τῆς Ἐταιρείας. Ταυτόχρονα ὁ τότε Πρόεδρος τῆς Ἐταιρείας Κωνσταντῖνος Μπόνης καὶ ὁ προσωρινὸς Γενικὸς Γραμματεὺς Γεώργιος Κουβελάκης ζήτησαν ἀπὸ τὸ Ὑπουργεῖο Οἰκονομικῶν τὴ διενέργεια ἐλέγχου στὰ οἰκονομικὰ τῆς Ἐταιρείας.

Ὁ Τύπος, μάλιστα μιὰ μερίδα του, ποὺ ὑποστήριζε τὴν ἀπομάκρυνση τοῦ Γ. Μυλωνᾶ, συντηροῦσε τὸ κλίμα τῆς συκοφαντίας. Στις 15 Ἀπριλίου 1988 ἀπέθανε ὁ Γεώργιος Μυλωνᾶς ἔπειτα ἀπὸ ἀλλεπάλληλες καρδιακὲς προσβολὲς ποὺ ὑπέστη ἐξ αἰτίας τῶν ἐναντίον του συκοφαντικῶν δημοσιευμάτων. Στις 15 Μαΐου ἔγινε θυελλώδης Γενικὴ Συνέλευση τῶν ἐταίρων τῆς Ἐταιρείας. Τὸ Συμβούλιο ἀναγκάστηκε νὰ προκηρύξει ἀρχαιρεσίες ποὺ ἔγιναν στις 19 Ἰουνίου. Ἐξελέγη νέο Διοικητικὸ Συμβούλιο καὶ ἡ κρίση τῆς Ἐταιρείας τερματίστηκε ἐκεῖ. Τὸ 1991 οἱ Ἐπιθεωρητὲς τοῦ Ὑπουργείου Οἰκονομικῶν μὲ τὴν ἀπὸ 8 Μαΐου 1991 ἐκθεσή τους ἀποφάνθηκαν ὅτι κατὰ τὸν ἐλεγκτοὺ ποὺ ἔκαναν δὲν διαπίστωσαν δόλο ἢ ἀμέλεια ἢ κακὴ διαχείριση τῶν χρημάτων τῆς Ἐταιρείας καὶ τοῦ Δημοσίου. Τὴν 1 Αὐγούστου 1991 τὸ Συμβούλιο Ἐφειτῶν Ἀθηνῶν μὲ τὸ ὑπ' ἀριθμ. 2246 βούλευμά του ἀπήλλαξε ἀπὸ κάθε κατηγορία ὅσους εἶχαν διωχθεῖ ποινικῶς ἐξ αἰτίας τῆς μήνυσης Θωμοπούλου.

Περισσότερα γιὰ τὴν κρίση αὐτὴ ποὺ προκάλεσε τὸν θάνατο τοῦ Γ. Μυλωνᾶ μπορεῖ νὰ ἰδεῖ κανεὶς στὰ ἐξῆς δημοσιεύματα: ΠΑΕ 1988, 279-334· ΕΔΑΕ 16, 1991, 66-67· βλ. ἀκόμη τὸν τόμο *Γεώργιος Μυλωνᾶς, ὁ βίος καὶ τὸ ἔργο του* (1989), ἰδίως 77-90 καὶ *Φίλια Ἐπη εἰς Γεώργιον Ε. Μυλωνᾶν Δ', Ἐπίλογος*· Μιχαῆλ Σακελλαρίου, ΠΑΑ 63, 1988, 415-417.

Ἡ κρίση τοῦ 2002 ἦταν ἡ μεγαλύτερη καὶ σοβαρότερη ἀπὸ ὅσες πέρασε ἡ Ἐταιρεία, γιὰτὶ κατὰ τὴ διάρκειά της ἐκδηλώθηκε ἐμπράκτως, ἀλλὰ ἐντονότερα, γιὰ δεύτερη φορά (ἡ πρώτη ἦταν τὸ 1988), ἡ προσπάθεια νὰ τεθεῖ τὸ ἴδρυμα ὑπὸ τὸν ἄμεσο ἔλεγχο τῆς Κυβέρνησης. Αἰτία τῆς κρίσης ἦταν ἡ ἀντίδραση τῆς Ἐταιρείας, διὰ τοῦ Γενικοῦ Γραμματέως της, γιὰ τὴν καταστροφή πού προκλήθηκε ἀπὸ τὸ Κράτος στὸ πεδίο τῆς μάχης τοῦ Μαραθῶνος, τοῦ 490 π.Χ. Κατὰ τὴν ὑπουργικὴ ἐπισημονικὴ ἀποψη ἡ μάχη τοῦ 490 π.Χ. δὲν ἔγινε σ' ὅλο τὸ πεδίο τοῦ Μαραθῶνος, ὅπως ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὶς ἀρχαῖες μαρτυρίες καὶ τὰ εὐρήματα τῶν ἀνασκαφῶν καὶ ἄλλων ἐρευνῶν, ἀλλὰ σ' ἓνα περιορισμένο χῶρο γύρω ἀπὸ τὸν Τύμβο. Ὡς ἐκ τούτου, κατὰ τὸν Ὑπουργὸ καὶ ἄλλα μέλη

Carl Rottmann, Μαραθῶν. 1834. Κρατικὴ Συλλογὴ Γραφικῶν Τεχνῶν Μονάχου.

της Κυβέρνησης, δὲν ὑπῆρχε λόγος πὸν νὰ ἐμποδίζει τὴν κατασκευὴ τοῦ ὀλυμπιακοῦ λεμβοδρομίου στὸν χῶρο ὅπου ὄλοι οἱ ἱστορικοί, ἀρχαῖοι, νεώτεροι καὶ σύγχρονοι, πιστεύουν ὅτι ἐγίνε ἡ μεγάλη μάχη. Μόνη ἐξαιρέση ἦταν ἡ τμημένη στὴν Ἑλλάδα Γαλλίδα φιλόλογος Jaqueline de Romilly, ἡ ὁποία σὲ ἐπιστολὴ της πρὸς τὸν τότε Ὑπουργὸ Πολιτισμοῦ τῆς Χώρας μας, ἔλεγε ὅτι «... οἱ ἀποφάσεις πὸν ἐλήφθησαν γιὰ τὸ Μαραθῶνα μᾶς φαίνονται ἰδιαίτερα σοφές καὶ μᾶς ἔχουν πλήρως καθησυχάσει. Θὰ ἤθελα νὰ σᾶς εὐχαριστήσω καὶ ἐκ μέρους ὄλων γιὰ τὴν τόσο καλὴ πληροφόρηση καὶ προσθέτω στὶς εὐχαριστίες αὐτές καὶ τὴν ἔκφραση τῆς πὸν προσωπικῆς εὐγνωμοσύνης...» (ἐφ. *Κέρδος* τῆς 12 Ἰουλίου 2001). Λίγους μῆνες νωρίτερα, στὶς 9 Μαρτίου 2001, ὁ ἱστορικός Nicholas Hammond, σὲ γράμμα του πρὸς τὴν Matti καὶ τὸν Nicholas Egon ἔγραφε τοῦτα τὰ τελευταῖα του λόγια: «You and your friends have put up a fine fight in defence of Marathon

Ὁ χῶρος πὸν εἰκονίζεται στὴ σελίδα 63 ὅπως εἶναι σήμερα. «Ἡ περιοχή αὐτὴ ἦταν πάντοτε ἓνα ὑγρὸ τοπίο, τὸ ὁποῖο δὲν ἦταν προσβάσιμο ἀπὸ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους καὶ πέρα στοὺς ἀνθρώπους. - - - Ἡ χωροθέτηση λοιπὸν ἑνὸς κωπηλατοδρομίου ἐκεῖ ἀποκαθιστᾷ τὸ ὑγρὸ στοιχεῖο». (5. Δ.Σ.Α.Μ.Α., 472).

"Άλλες απόψεις του χώρου που εικονίζεται στη σελίδα 63.

even though it (is) not victorious. We have done our bit in the Cambridge Faculty of Classics to help. I should like to visit the site of such world history importance before it is vandalised».

Ἐκ τῶν ἀπομνημονεύματων τοῦ ἀρχαιολόγου καὶ ἀντιπρόεδρου τοῦ Μουσείου Μπενάκη, ἀπὸ τὸ μέγαλο πλῆθος τῶν λογίων, ιστορικῶν καὶ ἀρχαιολόγων ποὺ ἀντιτάχθησαν στὴν κατασκευὴ τοῦ λεμβοδρομίου προτάθησαν διάφορες λίμνες, φυσικὲς καὶ τεχνητές, ὅπου μπορούσε νὰ γίνῃ τὸ ἀγώνισμα τῆς λεμβοδρομίας χωρὶς σημαντικὸ οἰκονομικὸ κόστος. Προτιμήθηκε ὅμως ἀπὸ τὸ Κράτος ἡ ἀπαλλοτρίωση τῶν ἐκτάσεων τοῦ Μουσείου Μπενάκη στὸ πεδίου τῆς μάχης (καὶ μικρῶν ἐκτάσεων κάποιων ιδιωτῶν), ἡ ὁποία στοίχισε, κατὰ τὴν ἀπόφαση 7508/2001 τοῦ Ἐφετείου Ἀθηνῶν, 16.208.396.880 δραχμὲς ἢ 36.250.949,52 εὐρώ (μόνο γιὰ τὴν ἀγορὴν ἰδιοκτησίας τοῦ Μουσείου Μπενάκη). Ἐξ ἄλλου, κατὰ δημοσίευμα τοῦ Ν. Νικολάου (*Καθημερινή*, 3 Μαρτίου 2007, σελ. 1), τὸ «Ὀλυμπιακὸ κέντρο κωπηλασίας Σχινιά» κόστισε 76.300.000,00 εὐρώ.

Ἡ κατὰ τὰ χρόνια 1999-2002 οἰκονομικὴ κρίση προκάλεσε ἐξ ἄλλου μεγάλη μείωση τῶν εἰσοδημάτων τῆς Ἐταιρείας. Τὰ δραστικὰ μέτρα οἰκονομιῶν ποὺ εἰσηγήθηκε ὁ Γενικὸς Γραμματεὺς καὶ δέχτηκε τὸ Συμβούλιο προκάλεσαν τὴν ἀντίδραση ὀρισμένων προσώπων ποὺ ἔπεισαν τὸν τότε Πρόεδρο τῆς Ἐταιρείας, ὅτι ἡ ἐφαρμογὴ τῶν μέτρων ποὺ εἶχαν ἐγκριθεῖ, σχεδὸν ὁμόφωνα, θὰ τὰ ἐβλαπτε. Ἐγένετο διάσπαση τοῦ Συμβουλίου σὲ δύο μερίδες. Ἡ πλειονότης τῶν μελῶν (7) ἀντικατέστησε τὸν Πρόεδρο. Ἐκεῖνος προσέφυγε στὰ δικαστήρια καὶ συγχρόνως, μὲ τὴ βοήθεια μερικῶν ἐταίρων, ζήτησε τὴν ἐπέμβαση τοῦ Δημοσίου στὴ διένεξη. Τὰ δικαστήρια διόρισαν προσωρινὸ Συμβούλιο ποὺ ὑπέδειξε ὁ Ὑπουργὸς Πολιτισμοῦ, ὁ ἴδιος μὲ τὸν ὁποῖο ὑπῆρχε ἤδη ἡ σφοδρὴ ἀντίθεση γιὰ τὸ ζήτημα τοῦ Μαραθῶνος. Τὰ ἀποτελέσματα ὅμως τῶν ἀρχαιρειῶν ποὺ ἔγιναν σὺν 8 Δεκεμβρίου 2002 δικαίωσαν πλήρως τοὺς ἑπτὰ Συμβούλους τοῦ καταργημένου ἀπὸ τὸ Δικαστήριον Συμβουλίου, ποὺ νοιάζονταν, ὅπως ἔκριναν οἱ ἐταῖροι μὲ τὴν ψήφο τους, γιὰ τὴν προκοπὴ τῆς Ἐταιρείας. Οἱ λοιποὶ Σύμβουλοι καὶ ὁ ἐκπεσὼν, πρὶν ἀπὸ τὴ δικαστικὴ κατάργηση τοῦ Συμβουλίου, Πρόεδρος ὑπῆρξαν οἱ πρῶτοι ἐταῖροι –καὶ γιὰ πρώτη φορὰ μέσα σὲ 165 χρόνια–, ποὺ κάλε-

σαν τὸ Κράτος νὰ ἐπέμβει, ὡς Μεγάλη Δύναμις, στὰ ἐσωτερικὰ πράγματα τῆς Ἑταιρείας. Μέρος τῆς ἐπέμβασης ὑπῆρξε καὶ ἡ ἐκ μέρους τοῦ Ὑπουργοῦ Πολιτισμοῦ ἐπιστολικὴ παραπομπὴ τοῦ Γενικοῦ Γραμματέως τῆς Ἑταιρείας στὸν Εἰσαγγελέα γιὰ τυχὸν ἀδικήματα κατὰ τὴν ἄσκηση τῶν καθηκόντων του. Ἡ καταγγελία βασιζόταν σὲ ἐπιστολὴ πρὸς τοὺς ἐταίρους τοῦ ἐκπεσόντος Προέδρου, ποὺ εἶχε κοινοποιηθεῖ καὶ στὸν Ὑπουργό, καὶ ἀποδείχτηκε, καὶ δικαστικῶς, ψευδῆς μὲ τὸ ὑπ' ἀριθμ. 4127/2004 (6.10.2004) βούλευμα τοῦ Συμβ. Πλημμ. Ἀθηνῶν. Ἡ κοινοποίηση στὸν Ὑπουργὸ εἶχε γίνεи μὲ αὐτόγραφη σημείωση τοῦ συντάκτη τῆς ἐπιστολῆς, ἡ ὁποία ἔχει ὡς ἐξῆς: «Ἀνακοινώνεται | στὸν Κύριον Εὐάγγελον Βενιζέλον | Ὑπουργὸν τοῦ Πολιτισμοῦ, | καὶ κατὰ τὸν νόμον ἀσκούντα | τὴν ἐποπτεῖαν τῆς | ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας | διὰ νὰ λάβῃ γνῶσιν | καὶ νὰ ἐνεργήσῃ ἀναλόγως | [ὑπογραφή]».

Γιὰ καλύτερη γνώση τῆς κρίσης τοῦ 2002 ποὺ ἔχει ὡς αἰτία τὸ *ζήτημα τοῦ Μαραθῶνος* καὶ φανερὴ ἀφορμὴ τὴν περιστολὴ τῶν δαπανῶν λειτουργίας τῆς Ἑταιρείας, ὑπάρχουν τὰ ἐξῆς δημοσεύματα: *Ὁ Μέντωρ* 57, 1-48· 58, 49-50· 59, 109-158, 166-169· 60, 189-193· 63, 2002, 49, 55-57, 63-65· 64-65, 2002, 82-85, 93-99· 66, 2003, 9-10, 16-17. *Ἔργον* 2000, 127-129· 2001, 104-107· 2003, 77· 2004, 82-86. Πλήρης ἐξιστόρηση τῆς κρίσης καὶ τοῦ ζητήματος τοῦ Μαραθῶνος θὰ ἀκολουθήσει.

Καταστροφὲς ἀπὸ τὸ Κράτος. Στὴν Ἑλλάδα τὰ μνημεῖα καὶ οἱ ἱστορικοὶ τόποι ἀπολαύουν τυπικῆς ἐκτίμησής ἀπὸ τὴν πολιτικὴ μόνον ἐφ' ὅσον χρησιμεύουν γιὰ τὴν ἐπίτευξη τῶν σκοπῶν τῆς. Ἡ ἐκτίμηση αὐτὴ ἐκδηλώνεται σὲ πανηγυρικοὺς καὶ λόγους ἐγκαινίων. Ἀπὸ τὰ μνημεῖα διατηροῦνται καὶ συντηροῦνται μόνον ἐκεῖνα ποὺ ἀποδίδουν οἰκονομικῶς, ἔχουν δηλαδὴ τουριστικὴ σημασία. Ἀπὸ τὰ ὑπόλοιπα σώζονται ὅσα εἶναι σὲ τόπους ποὺ δὲν ἔχουν οἰκονομικὴ ἀξία. Οἱ ἱστορικοὶ τόποι εἶναι οἱ πλέον ἄτυχοι. Ἀπόδειξη πρόχειρη εἶναι ἡ συστηματικὴ καταστροφὴ τῶν πεδίων τῶν μαχῶν τῶν Περσικῶν πολέμων καὶ τῶν μαχῶν τοῦ '21. Γίνονται λατομεῖα μέσα σὲ ἀρχαιολογικοὺς ἢ ἱστορικοὺς τόπους, γίνονται τερά-

Ή Ψυτιάλεια ὅπως εἶναι σήμερα.

στιες μόνιμες εγκαταστάσεις που θα χρησιμοποιηθούν μόνον δύο εβδομάδες (λ.χ. Μαραθών) ή εξαφανίζεται ολοκληρωτικά ένας ιστορικός τόπος για να γίνουν εγκαταστάσεις που ή θέση τους ήταν άλλοι (λ.χ. Ψυττάλεια). Ο λόγος που γίνονται οι άπειρες και σκόπιμες καταστροφές μνημείων και ιστορικών ή φυσικού κάλλους τόπων στην Ελλάδα είναι η νοοτροπία εκείνων που διαχειρίζονται τα κοινά: ενεργούν όχι σύμφωνα με το γενικό συμφέρον αλλά ως *πολιτικοί επιχειρηματίες* (political entrepreneurs), όπως ονομάζονται από τους ειδικούς μελετητές (Anthony Downs, *Οικονομική θεωρία της Δημοκρατίας*, σ. 51 κέ. [Παπαζήσης 1990]. *Weekly Worker* 499, Πέμπτη 9 Οκτωβρίου 2003). Την ίδια πνευματική κατεύθυνση έχουν και οι μη επαγγελματίες πολιτικοί. Κατά τη διάρκεια της δικτατορίας 1967-1974 έγιναν πολλές καταστροφές μνημείων και τόπων, για να ικανοποιηθούν τα συμφέροντα φίλων του καθεστώτος.

Τμήμα της Ψυττάλειας πριν από την καταστροφή.

Ἡ νοοτροπία αὐτὴ ἐπεκτείνεται καὶ στὸν χῶρο τῶν ιδεῶν. Τὸ σύστημα τοῦ νεοφιλευθερισμοῦ ποὺ ἔχει ἐπιβληθεῖ σήμερα στὴ ζωὴ μας χαρακτηρίζει ὀρισμένες μεγάλες ἠθικὲς μορφές ὡς *ἠθικοὺς ἐπιχειρηματίες* (moral entrepreneurs). Σ' αὐτοὺς περιλαμβάνει τὸν Ἰησοῦ Χριστό, τὸν Jeremy Bentham ἀλλὰ καὶ τὸν Χίτλερ (Richard A. Posner, *The Problematics of Moral and Legal Theory*, σ. 42 κέ. [The Belknap Press of Harvard University Press] 2002³).

Τὰ λατομεῖα τοῦ Μαρκόπουλου, τῶν ὁποίων ἡ λειτουργία ἀπαγορεύτηκε ἀπὸ τὸ Συμβούλιο τῆς Ἐπικρατείας. Στὶς 27 Μαρτίου 2007 ἀνακοινώθηκε ἡ ἀναστολὴ τῆς ἀπαγόρευσης.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΟΝΟΜΑΤΩΝ

- Αϊνιάν Γεώργιος (1788-1848), Φιλικός, είχε πολιτική και στρατιωτική δράση στὸν Ἀγώνα, μέλος τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας.
- Αϊνιάν Δημήτριος (1800-1881), γραμματεὺς τοῦ Καραϊσκάκη, δικαστικός, πολιτικός καὶ συγγραφεύς.
- Αϊνιάν Χριστόδουλος (1795-1850), Φιλικός, πρῶτος γραμματεὺς τῆς Βουλῆς, τὸ 1827, μέλος τοῦ Πανελληνίου, δικαστής.
- Ἀνδρόνικος Μανόλης (1919-1992), Ἐφορος τῶν Ἀρχαιοτήτων (1949-1961), καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (1957-1992), ἀνασκαφεὺς τῆς Βεργίνας.
- Ἀρβανιτόπουλος Ἀπόστολος (1874-1942), Ἐφορος τῶν Ἀρχαιοτήτων (1908-1926) καὶ καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου, ἔκανε ἀνασκαφές κυρίως στὴ Θεσσαλία. Σημαντικότερο εὔρημά του ἦταν οἱ ζωγραφισμένες ἐπιτύμβιες στήλες τῶν Παγασῶν (Δημητριάδος).
- Ἀσώπος Κωνσταντῖνος (1790-1872), ἑλληνιστής, καθηγητῆς στὴν Ἴονιο Ἀκαδημία καὶ στὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν.
- Βενιζέλος Ἐλευθέριος (1864-1936), Πρωθυπουργὸς τῆς Ἑλλάδος (1910-1912, 1915, 1917-1920, 1924, 1928-1932, 1933), μεταφραστῆς τοῦ Θουκυδίδη.
- Βερναρδάκης Γρηγόριος (1848-1925), ἑλληνιστής, καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, ἐκδότης τῶν *Ἠθικῶν* τοῦ Πλουτάρχου, συγγραφεὺς τοῦ *Ἑρμηνευτικοῦ Λεξικοῦ*.
- Βιζυηνὸς Γεώργιος (1849-1896), ποιητῆς καὶ διηγηματογράφος.
- Βλαχογιάννης Γιάννης (1867-1945), πεζογράφος, ιστοριοδίφης, πρῶτος διευθυντῆς τῶν Γενικῶν Ἀρχείων τοῦ Κράτους (ΓΑΚ), ἐκδότης ἀπομνημονευμάτων ἀγωνιστῶν (Μακρυγιάννη, Κασομούλη, Σπυρομήλιου κ.ἄ.).
- Βλάχος Ἄγγελος (1838-1920), ποιητῆς, πεζογράφος, κριτικός, διπλωμάτης.
- Βλάχος Ἄγγελος (1915-2003), διπλωμάτης, πεζογράφος, ποιητῆς, Ἀντιπρόεδρος καὶ Πρόεδρος τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας (1988-2003). Στὸν βίο καὶ τὸ ἔργο του εἶναι ἀφιερωμένο τὸ τεῦχος 67, 2003 τοῦ *Μέντορος*.
- Βλάχος Σταύρος (1802-1864), πολιτικός, ἀγωνιστής, βουλευτῆς καὶ ὑπουργός.
- Βράιλας Ἀρμένης (1812-1884), φιλόσοφος καὶ πολιτικός, καθη-

γητής της φιλοσοφίας στην Ίόνιο Ἀκαδημία, ὑπουργὸς καὶ πρεσβευτής.

Βυζάντιος Σκαρλάτος (1798-1878), διευθυντὴς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν, λεξικογράφος, ἱστορικός, Ἀντιγραμματεὺς (1848-1851) καὶ Γραμματεὺς τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας (1851-1852).

Γεδεὼν Μανουήλ (1851-1943), ἱστορικός, Μέγας Χαρτοφύλαξ καὶ Χρονογράφος τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, Ὑπομνηματογράφος τῆς Ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων (βλ. *Ὁ Μέντωρ* 80, 2006, 85-87).

Γεώργιος Β' (1890-1947), βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων, Συμπρόεδρος (1916-1917, 1920-1922), Πρόεδρος τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας (1922-1924, 1935-1947).

Γλαράκης Γεώργιος (1789-1855), ἰατρός, πολιτικός, ὑπουργός, Πρόεδρος τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας (1848-1855).

Gordon Thomas (1788-1841), Σκῶτος στρατηγός, ἀγωνιστής. Ἐγραψε ἱστορία τῆς Ἐπανάστασεως τοῦ '21.

Grote George (1794-1871), Ἀγγλος πολιτικός καὶ ἱστορικός, ἔγραψε φημισμένη ἱστορία τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος.

Δάκαρης Σωτήριος (1916-1996), Ἐφορος τῶν Ἀρχαιοτήτων καὶ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου, ἀνασκαφεὺς τῆς Δωδώνης.

Δηλιγιάννης Θεόδωρος (1820-1905), πολιτικός, ὑπουργός καὶ πρωθυπουργός.

Δραγάτης Ἰάκωβος (1853-1935), ἑλληνιστής, λυκειάρχης, Γραμματεὺς τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας (1920-1923).

Δραγούμης Νικόλαος (1808-1879), δημοσιογράφος καὶ πολιτικός, Ὑπουργὸς Ἐξωτερικῶν, γραμματεὺς τοῦ Καποδίστρια.

Δροσίνης Γεώργιος (1859-1951), ποιητὴς καὶ πεζογράφος, διευθυντὴς τοῦ περιοδικοῦ *Ἑστία*, Ἀκαδημαϊκός.

Δρόσος Ν. Δρόσος (1798-1870), Φιλικός, ἱερολοχίτης στὸ Δραγατοῦνι, ἀγωνιστής, ἀρεοπαγίτης.

Ἐρασμος, λατ. Desiderius Erasmus Roterdamus (περ. 1469-1536), Ὁλλανδὸς ἑλληνιστής, οὐμανιστής. Στὴν εἰκόνα ποῦ τοῦ ἔχει φιλοτεχνήσει ὁ Düger (1471-1528) εἶναι χαραγμένη ἡ ἐπιγραφή τὴν κρεῖττω τὰ συγγράμματα δείξει.

Εὐαγγελίδης Δημήτριος (1886-1959), Ἐφορος τῶν Ἀρχαιοτήτων (1908-1929), τεχνοκρίτης, λογοτέχνης, καθηγητὴς τῆς ἱστορίας τῆς τέχνης στὸ Πολυτεχνεῖο, ἀνασκαφεὺς τῆς Δωδώνης.

Εὐστρατιάδης Παναγιώτης (1815-1888), ἑλληνιστής μαθητὴς τοῦ Boeckh, καθηγητὴς στὸ γυμνάσιο τοῦ Ναυπλίου καὶ γυμνα-

- σιάρχης στο γυμνάσιο τῶν Ἀθηνῶν, Γενικὸς Ἐφορος τῶν Ἀρχαιοτήτων (1863-1884), ἀνασκαφεὺς τῆς Ἀκροπόλεως, Ἀντιγραμματεὺς (1851-1852) καὶ σύμβουλος τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας (1858-1883).
- Ζέπος Παναγιώτης (1908-1985), καθηγητῆς τοῦ Ἀστικοῦ δικαίου στο Πανεπιστήμιο τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τῆς Ἀθήνας, Σύμβουλος (1957-1979), Ἀντιπρόεδρος (1979-1980) καὶ Πρόεδρος τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας (1980-1985).
- Ziller Ernst (1837-1923), Γερμανὸς ἀρχιτέκτων συνεργάτης τοῦ Θεοφίλου Χάνσεν, καθηγητῆς στο Σχολεῖο τῶν Τεχνῶν στὴν Ἀθήνα, σχεδίασε καὶ κατασκεύασε μεγάλο ἀριθμὸ σημαντικῶν οἰκοδομημάτων στὴν Ἑλλάδα.
- Ἡπίτης Πέτρος (1795-1861), ἱατρὸς τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου, Σύμβουλος τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας (1837-1838).
- Θρεψιάδης Ἰωάννης (1907-1962), Ἐφορος τῶν Ἀρχαιοτήτων (1931-1962), ἀνασκαφεὺς τῆς Αὐλίδος καὶ τοῦ Γλαῖ.
- Ἰακωβίδης Σπύρος, Ἐπιμελητῆς τῶν Ἀρχαιοτήτων (1949-1954), καθηγητῆς τῆς Ἀρχαιολογίας στὴν Ἀθήνα, στο Marburg, στὴ Heidelberg καὶ στὴν Pennsylvania, ἔκανε ἀνασκαφές στὴν Ἀττικὴ, Πύλο, Θήρα, Γλαῖ καὶ κυρίως στὶς Μυκῆνες, Ἀκαδημαϊκός.
- Ἰωάννου Φίλιππος (1796-1880), ἐλληνιστῆς, καθηγητῆς τῆς φιλοσοφίας στο Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν, Πρόεδρος τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας (1859-1879).
- Καβαβιάδης Παναγιώτης (1851-1928), Γενικὸς Ἐφορος τῶν Ἀρχαιοτήτων (1885-1909), καθηγητῆς τῆς Ἀρχαιολογίας στο Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν, Σύμβουλος (1886-1894) καὶ Γραμματεὺς τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας (1895-1909, 1912-1920), Ἀκαδημαϊκός.
- Καποδίστριας Ἰωάννης (1776-1831), ὁ Κυβερνήτης.
- Καραμανλῆς Κωνσταντῖνος (1907-1998), Πρωθυπουργός (1955-1963, 1974-1980), Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας (1980-1985, 1990-1995).
- Καραπάνος Κωνσταντῖνος (1840-1911), πολιτευτῆς, ὑπουργὸς καὶ ἀρχαιολόγος, ἀνασκαφεὺς τῆς Δωδώνης (1877).
- Καροῦζος Χρῆστος (1900-1967), Ἐφορος καὶ Γενικὸς Ἐφορος τῶν Ἀρχαιοτήτων (1919-1964), Διευθυντῆς τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου, ἐξέχουσα μορφή τῆς ἐλληνικῆς ἀρχαιολογίας, Ἀκαδημαϊκός.
- Κασομούλης Νικόλαος (1795-1872), ἀγωνιστῆς τοῦ '21, πολέμησε

στο Μεσολόγγι καὶ μετὸν Καραϊσκάκη. Ἔγραψε *Ἐνθυμήματα στρατιωτικά*.

- Κλεάνθης Σταμάτιος (1802-1862), ἀρχιτέκτων καὶ πολεοδόμος, ἱερολοχίτης στὸ Δραγατσάνι. Μετὸν Schaubert ἐκπόνησε τὰ πολεοδομικὰ σχέδια τῆς Ἀθήνας, τοῦ Πειραιᾶ καὶ τῆς Ἐρετρίας.
- Κοκκῶνης Ἰωάννης (1796-1864), πρῶτος ὑποέφορος ἀρχαιοτήτων νήσων (1833-1834), παιδαγωγὸς καὶ ἐκπαιδευτικὸς, ἀπὸ τοὺς ἰδρυτὲς τῆς Φιλεκπαιδευτικῆς Ἑταιρείας.
- Κολοκοτρῶνης Βλαδίμηρος (1892-1970), δισηγγόνος τοῦ Θεοδώρου ἀπὸ τὸν Γενναῖο, Ὑποστράτηγος π.δ. Πολέμησε στοὺς Βαλκανικοὺς καὶ στὴ Μικρὰ Ἀσία. Ἀρχηγὸς Πυροβολικοῦ Μεραρχίας καθὼς καὶ τῶν Γ' καὶ Ε' Σωμάτων Στρατοῦ. Γενικὸς Γραμματεὺς τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας.
- Κολοκοτρῶνης Γενναῖος (1805-1868), δευτερότοκος γιὸς τοῦ Θεοδώρου, ἀγωνιστὴς, Ὑπασιπότης τοῦ Ὁθωνος, Πρωθυπουργὸς (1862).
- Κολοκοτρῶνης Θεόδωρος (1770-1843), ὁ ἡγέτης τῆς Ἐπανάστασης τοῦ '21, Φιλικός.
- Κολοκοτρῶνης Πάνος (1798-1824), πρωτότοκος γιὸς τοῦ Θεοδώρου, ἀγωνιστὴς, φρούραρχος τοῦ Ναυπλίου.
- Κολοκοτρῶνης Πάνος (1838-1893), γιὸς τοῦ Θεοδώρου, ἀξιωματικὸς τοῦ Πυροβολικοῦ, Διευθυντὴς τῆς ἀστυνομίας, ὑπασπιστὴς τοῦ Γεωργίου Α'.
- Κοντῆς Ἰωάννης (1910-1975), Ἐφορος καὶ Γενικὸς Ἐφορος τῶν Ἀρχαιοτήτων (1936-1967, 1975), Γενικὸς Διευθυντὴς Ἀρχαιοτήτων καὶ Ἀναστηλώσεως, ἀναμορφωτὴς, μαζί μετὸν Ἰωάννη Παπαδημητρίου, τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας (1960-1967).
- Κοντόπουλος Ἀλέκος (1904-1975), ζωγράφος τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου, πρωτοπόρος τῆς ἀφηρημένης τέχνης στὴν Ἑλλάδα.
- Κοντόσταυλος Ἀλέξανδρος (1837-1903), δικαστικὸς, Γενικὸς Γραμματεὺς τοῦ Ὑπουργείου Δικαιοσύνης, Ὑψηλῆς τοῦ Διεθνοῦς Δικαίου, βουλευτὴς, Ὑπουργὸς Δικαιοσύνης καὶ Ἐξωτερικῶν, πρεσβευτὴς, Πρόεδρος τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας (1880, 1882-1894).
- Κουμανούδης Στέφανος Α. (1818-1899), ὁ μεγάλος Γραμματεὺς τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας (1859-1894), ἀρχαιολόγος, ἐπιγραφικὸς, λεξικογράφος, ποιητὴς.

- Κριεζής Αντώνιος (1797-1865), αγωνιστής καὶ πολιτικός, Πρωθυπουργός (1842-1844, 1849-1854).
- Κωλέττης Γεώργιος (1774-1847), Φιλικός, πολιτικός, Πρωθυπουργός (1844-1847), Πρόεδρος τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας (1844-1847).
- Κωνσταντῖνος Α΄ (1868-1923), βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων, Πρόεδρος τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας (1896-1917, 1920-1922).
- Κωνσταντόπουλος Κωνσταντῖνος (1832-1910), δικαστικός, νομάρχης, πολιτικός, Πρωθυπουργός (1892).
- Λάμπρος Σπυρίδων (1851-1919), ιστορικός, καθηγητὴς στὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν, Πρωθυπουργός (1916-1917).
- Λεονάρδος Βασίλειος (1857-1930), Ἐφορος τῶν Ἀρχαιοτήτων (1885-1929), Διευθυντὴς τοῦ Ἐπιγραφικοῦ Μουσείου, ἐπιγραφικός, Σύμβουλος τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας (1900-1915, 1916-1927).
- Lysenko Trofim (1898-1976), σοβιετικὸς βιολόγος καὶ γεωπόνος.
- Μάμουκας Ἀνδρέας (1801-1884), λόγιος· ἔλαβε μέρος στὸν Ἀγῶνα καὶ κατέλαβε ἀξιώματα, Σύμβουλος τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας (1849-1852) καὶ μέλος τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Συλλόγου (1849-1855). Πολύτιμο εἶναι τὸ ἔργο του «Τὰ κατὰ τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος, ἤτοι συλλογὴ τῶν περὶ τὴν ἀναγεννημένην Ἑλλάδα συνταχθέντων πολιτευμάτων, νόμων καὶ ἄλλων ἐπισημῶν πράξεων ἀπὸ τοῦ 1821 μέχρι τοῦ τέλους 1832 Α΄-ΙΑ΄, Ἀθηναί-Πειραιεύς 1839-1852».
- Μάνεσης Ἀριστόβουλος (1921-2000), καθηγητὴς τοῦ Δημοσίου καὶ τοῦ Συνταγματικοῦ Δικαίου, Ἀκαδημαϊκός.
- Μαρινάτος Σπυρίδων (1901-1974), Ἐφορος τῶν Ἀρχαιοτήτων, καθηγητὴς τῆς Ἀρχαιολογίας στὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν, Διευθυντὴς καὶ Γενικὸς Ἐπιθεωρητὴς Ἀρχαιοτήτων, Ἀκαδημαϊκός.
- Μαρκεζίνης Σπυρίδων (1909-2000), πολιτικός, Ὑπουργὸς Συντονισμοῦ (1952-1954), Πρωθυπουργός (1973). Ἐγραψε, μεταξὺ ἄλλων, τετράτομη «Πολιτικὴ Ἱστορία τῆς Νεωτέρας Ἑλλάδος».
- Μαυροκορδάτος Ἀλέξανδρος (1791-1865), αγωνιστής καὶ πολιτικός, Ἀρχιγραμματεὺς τοῦ Ἐκτελεστικοῦ (1825), πρεσβευτὴς καὶ τρεῖς φορές Πρωθυπουργός (1843, 1844, 1853).
- Μαυρομχάλης Ἀναστάσιος (1802-1870), γιὸς τοῦ Πετρόμπεη, ἀγωνιστής, ὑποστράτηγος ἐπὶ Ὄθωνος, γεροϋσιαστὴς καὶ ὑπουργός.

- Μαυρομιχάλης Ἀντώνιος (1829-1903), γιὸς τοῦ Πετρόμπεη, Ἀντιστράτηγος. Διετέλεσε Ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν.
- Μαυρομιχάλης Γεώργιος (1836-1927), γιὸς τοῦ Ἀναστασίου, διαγγελεὺς τοῦ βασιλέως Γεωργίου Α΄, Ὑποστράτηγος.
- Μαυρομιχάλης Κυριακούλης (1849-1916), ἐγγονὸς τοῦ ὁμώνυμου ἀδελφοῦ τοῦ Πετρόμπεη, πολιτικός, ὑπουργὸς καὶ Πρωθυπουργὸς (1909-1910).
- Μαυρομιχάλης Πέτρος (1765-1848), ὁ Πετρόμπεης· ὁ μπεης τῆς Μάνης, ἡγετικὴ μορφή τῆς Ἐπαναστάσεως. Ἐπὶ Ὄθωνος ἔγινε Ἀντιπρόεδρος τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας καὶ Γερουσιαστής.
- Μαυρομιχάλης Πέτρος (1828-1892), γιὸς τοῦ Ἀναστασίου, βουλευτῆς, Ὑπουργὸς τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίου Ἐκπαιδεύσεως (1863).
- Μιαούλης Ἀθανάσιος (1815-1867), γιὸς τοῦ Ἀνδρέα Μιαούλη, Ὑποσιπότης τοῦ Ὄθωνος, Ὑπουργὸς τῶν Ναυτικῶν (1855), Πρωθυπουργὸς (1857-1861).
- Μιαούλης Ἀνδρέας (1869-1935), δισεγγονὸς τοῦ Ἀνδρέα Μιαούλη, ἀντιναύαρχος, ἔλαβε μέρος στὶς ναυμαχίες τῆς Ἑλλης καὶ τῆς Λήμνου, Ὑπουργὸς τῶν Ναυτικῶν (1910).
- Μιαούλης Νικόλαος (1818-1872), γιὸς τοῦ Ἀνδρέα Μιαούλη, Ὑποσιπότης τοῦ Ὄθωνος.
- Μιστριώτης Γεώργιος (1840-1916), ἐλληνιστῆς, ἀρχαῖστίης, Ἀντιπρόεδρος τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας (1909-1915).
- Μουστοξύδης Ἀνδρέας (1785-1860), ἐλληνιστῆς καὶ ἱστορικός, πρῶτος Διευθυντῆς τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας ἐπὶ Καποδίστρια (1829-1831), ἱστοριογράφος τῆς Ἰονίου Πολιτείας, ἐκδότης τοῦ περιοδικοῦ *Ἐλληνομνήμων*.
- Μπέλιος Κωνσταντῖνος (1772-1838), ἔμπορος, ὑπήκοος τῆς Αὐστρίας, βαρῶνος. Κατὰ τὸ ταξίδι του στὴν Ἑλλάδα τὸ 1836 εἶχε τὴν ἰδέα τῆς ἴδρυσης τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας (βλ. *Ὁ Μέντωρ* 73, 2004).
- Μπενάκης Ἀντώνιος (1870-1954), ὁ ἰδρυτῆς τοῦ φερωνύμου Μουσείου, Πρόεδρος τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας (1932-1954).
- Μυλωνᾶς Γεώργιος (1898-1988), καθηγητῆς τῆς Ἀρχαιολογίας στὶς Η.Π.Α., Γενικὸς Γραμματεὺς τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας (1979-1988), Ἀκαδημαϊκός.
- Νερούλδς Ἰάκωβος Ρίζος (1778-1849), λόγιος καὶ πολιτικός, Ὑπουργός, πρεσβευτῆς, πρῶτος Πρόεδρος τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας (1837-1844). (βλ. Β. Bouvier, *Ὁ Ἰακωβᾶκης Ρίζος*

- Νερούλδος καὶ οἱ ἀρχεῖς τῶν νεοελληνικῶν σπουδῶν στὴ Γενεύη, 1826, ΠΑΑ 73, 1998, 362-367.)
- Νικόδημος Κωνσταντῖνος (1795-1879), Ψαριανὸς πυρπολητῆς, Ὑποναύαρχος, μέλος τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας, Ὑπουργός.
- Νικόλαος, πρίγκηψ (1872-1938), γιὸς τοῦ βασιλέως Γεωργίου Α', στρατιωτικὸς καὶ λόγιος.
- Ὅθων, βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος (1815-1867), δευτερότοκος γιὸς τοῦ Λουδοβίκου τῆς Βαυαρίας. Ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του ἰδρύθηκε ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία. Εἶχε ἐνδιαφέρον γιὰ τὰ ἀρχαιολογικὰ πράγματα.
- Οἰκονόμος Γεώργιος (1883-1951), Ἐφορος τῶν Ἀρχαιοτήτων, καθηγητῆς τῆς Ἀρχαιολογίας στὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν, Γραμματεὺς τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας (1924-1951), Ἀκαδημαϊκός.
- Οἰκονόμος Κωνσταντῖνος, ὁ ἐξ Οἰκονόμων (1780-1857), λόγιος καὶ κληρικός, ἀντιτάχθηκε στὴν ἀπόσχιση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο καὶ γι' αὐτὸ συγκρούστηκε μὲ τὸν Θεόκλητο Φαρμακίδη.
- Ὅρλάνδος Ἀναστάσιος (1887-1979), ἀρχιτέκτων καὶ ἀρχαιολόγος, καθηγητῆς τοῦ Πολυτεχνείου καὶ τοῦ Πανεπιστημίου στὴν Ἀθήνα, ἀκάματος ἐρευνητῆς, δημιούργησε παράδοση στὴν ἔρευνα τῶν ἀρχαίων καὶ τῶν βυζαντινῶν μνημείων, Σύμβουλος (1927-1951) καὶ Γενικὸς Γραμματεὺς τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας (1951-1979).
- Παλαμᾶς Κωστής (1859-1943), ὁ ποιητῆς.
- Παλαμῆδης, Ρήγας (1794-1872), ἀγωνιστῆς καὶ πολιτικός, νομάρχης, Σύμβουλος τῆς Ἐπικρατείας, Ὑπουργός, Πρόεδρος τῆς Βουλῆς.
- Παπαδημητρίου Ἰωάννης (1904-1963), Ἐφορος τῶν Ἀρχαιοτήτων (1929-1958), Διευθυντῆς καὶ Γενικὸς Διευθυντῆς τῶν Ἀρχαιοτήτων (1958-1963), Γενικὸς Ἐφορος τῶν Ἀρχαιοτήτων, ὁ ἀνασκαφεὺς τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἀρτέμιδος στὴ Βραυρώνα καὶ τοῦ ταφικοῦ κύκλου Β τῶν Μυκηνῶν, ἀναμορφωτῆς, μαζί μὲ τὸν Ἰωάννη Κοντῆ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας (1960-1967).
- Παπαναστασίου Ἀλέξανδρος (1876-1936), κοινωνιολόγος καὶ πολιτικός, Πρωθυπουργός (1924, 1932), καινοτόμος καὶ ριζοσπάστης.
- Παπαποστόλου Ἰωάννης, Ἐφορος τῶν Ἀρχαιοτήτων καὶ καθηγητῆς τῆς Ἀρχαιολογίας στὸ Πανεπιστήμιο Ἰωαννίνων, ἀνα-

οκαφεύς του Θέρμου, Σύμβουλος της 'Αρχαιολογικής 'Εταιρείας.

Παπούλιας Δημήτριος (1878-1932), καθηγητής του 'Αστικού Δικαίου στο Πανεπιστήμιο 'Αθηνών, ειδικός στο άρχαιο και τὸ ρωμαϊκὸ Δίκαιο, 'Αντιπρόεδρος της 'Αρχαιολογικής 'Εταιρείας (1916-1917, 1920-1932), 'Ακαδημαϊκός.

Πέτρος Β', αὐτοκράτωρ της Βραζιλίας (1825-1891), προοδευτικός καὶ φιλελεύθερος ἡγεμών, κατήργησε τὴ δουλεία στὴ Βραζιλία (1888). 'Εξαναγκάστηκε σὲ παραίτηση.

Πιττάκης Κυριάκος (1798-1863), 'Εφορος καὶ Γενικός 'Εφορος τῶν 'Αρχαιοτήτων (1834-1863), εἶχε μεγάλη ἐπίδραση στὴν ἐξέλιξη καὶ διαμόρφωση τῆς 'Αρχαιολογίας στὴν 'Ελλάδα, μόνος σχεδὸν συντάκτης τῆς 'Εφημερίδος 'Αρχαιολογικῆς, Σύμβουλος (1837-1852), 'Αντιπρόεδρος (1859-1863) καὶ Γραμματεὺς τῆς 'Αρχαιολογικῆς 'Εταιρείας (1852-1859).

Πολίτης Λίνος (1906-1982), γιὸς τοῦ Νικολάου Πολίτη, 'Εφορος τῶν 'Αρχαιοτήτων (1943-1945) καὶ καθηγητὴς τῆς νεοελληνικῆς φιλολογίας, ἐκδότης τοῦ Σολωμοῦ, 'Ακαδημαϊκός.

Πολίτης Νικόλαος (1852-1921), θεμελιωτὴς τῆς ἑλληνικῆς Λαογραφίας, καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου 'Αθηνών, Σύμβουλος (1909-1911) καὶ Πρόεδρος τῆς 'Αρχαιολογικῆς 'Εταιρείας (1918-1920).

Πολυζωίδης 'Αναστάσιος (1803-1872), δικαστὴς, δημοσιογράφος καὶ λόγιος. 'Αρνήθηκε νὰ ὑπογράψει τὴ θανατικὴ καταδίκη τοῦ Θεοδώρου Κολοκοτρώνη.

Πουλίτσας Παναγιώτης (1884-1968), δικαστὴς, Πρόεδρος τοῦ Συμβουλίου τῆς 'Επικρατείας (1954-1968), Πρωθυπουργός (1946), Σύμβουλος (1947-1949), 'Αντιπρόεδρος (1949-1954) καὶ Πρόεδρος τῆς 'Αρχαιολογικῆς 'Εταιρείας (1954-1968).

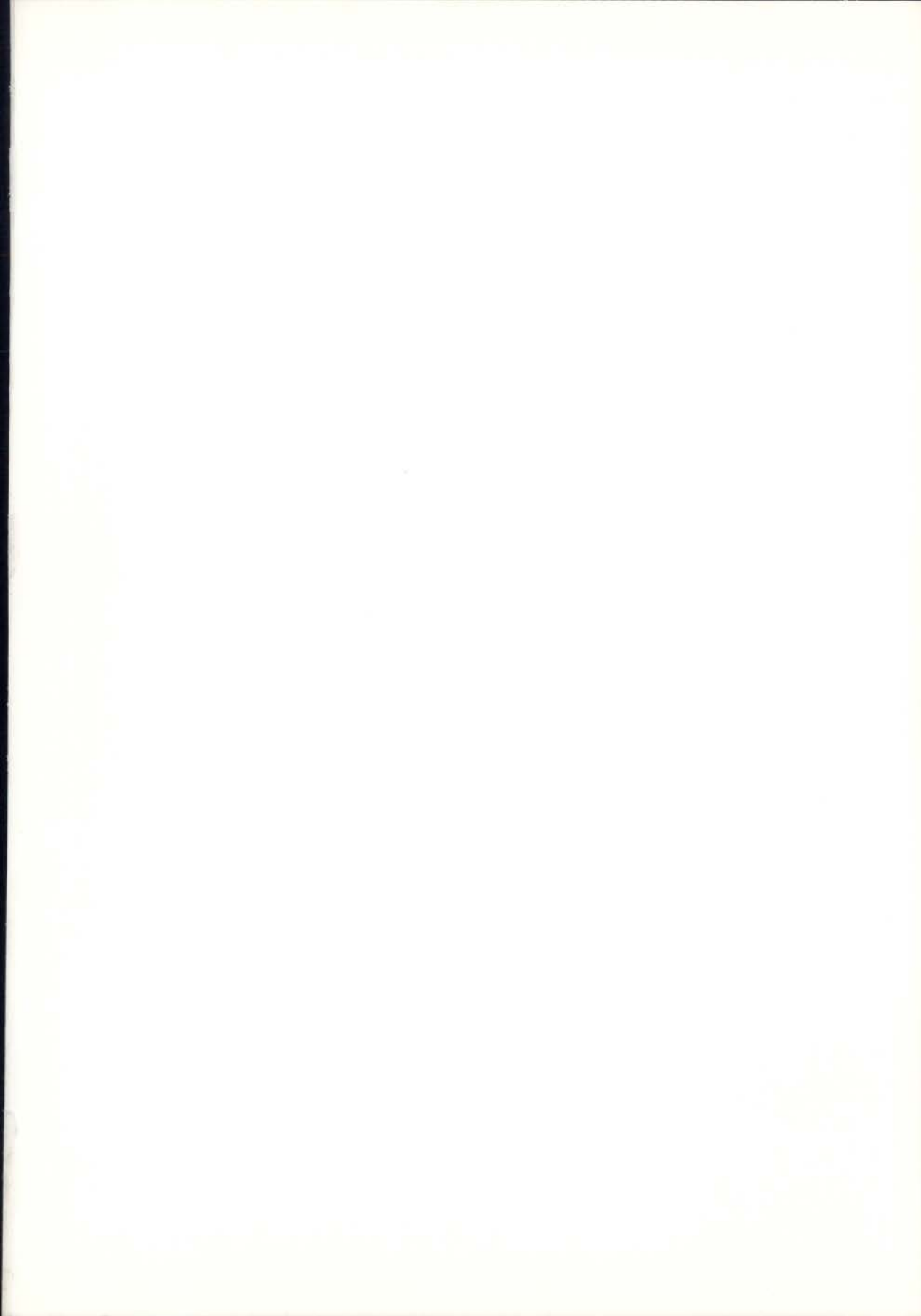
Ραγκαβῆς 'Αλέξανδρος Ρίζος (1809-1892), μαθητὴς τοῦ Γεωργίου Γενναδίου, ἀξιωματικὸς τοῦ πυροβολικοῦ, Διευθυντὴς τοῦ Βασιλικοῦ Τυπογραφείου, καθηγητὴς τῆς 'Αρχαιολογίας στο Πανεπιστήμιο 'Αθηνών (1844-1866), 'Υπουργὸς τῶν 'Εξωτερικῶν, πρεσβευτὴς, πολυσχιδὴς λόγιος, πεζογράφος καὶ ποιητὴς, πρῶτος Γραμματεὺς τῆς 'Αρχαιολογικῆς 'Εταιρείας (1837-1851), ἤθελε νὰ δημιουργήσῃ ἐπιστημονικὴ ἀρχαιολογία στὴν 'Ελλάδα.

Ραγκαβῆς 'Ιάκωβος Ρίζος (1770-1855), πατέρας τοῦ 'Αλεξάνδρου, λόγιος, μεταφραστὴς καὶ δραματουργός.

Rosenberg Alfred (1893-1946), Γερμανὸς πολιτικὸς θεωρητικὸς τοῦ

- ναζισμού. Καταδικάστηκε σὲ θάνατο στὴ Νυρεμβέργη καὶ ἐκτελέστηκε.
- Rudhard Ἰγνάτιος von (1790-1838), Βαυαρὸς νομομαθὴς, ἀντικατέστησε στὴν Ἑλλάδα τὸν Argmansperg ὡς πρῶθυπουργὸς ἀλλὰ ἀναγκάστηκε νὰ παραιτηθεῖ.
- Ρωμαῖος Κωνσταντῖνος (1874-1966), Ἔφορος τῶν Ἀρχαιοτήτων (1908-1922), Διευθυντὴς τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας (1922-1925), Ἔφορος τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου (1925-1928), καθηγητὴς Ἀρχαιολογίας στὸ Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης (1928-1940), Ἀκαδημαϊκός.
- Σλῆμαν Ἑρρίκος (Schliemann Heinrich) (1822-1890), Γερμανὸς ἀρχαιολόγος, ἔκανε μεγάλες καὶ σημαντικὲς ἀνασκαφές (Ἰθάκη, Τροία, Μυκῆνες, Ὀρχομενός).
- Σοῦτσος Παναγιώτης (1806-1868), καθαρολόγος ποιητὴς καὶ δραματουργός.
- Σοφοῦλης Θεμιστοκλῆς (1860-1949), ἀρχαιολόγος (Μεσσήνη, Ἡραῖο Σάμου), Ὑψηλῆς τῆς Ἀρχαιολογίας στὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν, πολιτικός, ἡγέτης τῶν σαμιακῶν ἐπαναστάσεων, Πρῶθυπουργός (1924, 1945-1946, 1947-1949).
- Σπηλιωτόπουλος Ἐπαμεινώνδας, καθηγητὴς τοῦ Διοικητικοῦ Δικαίου στὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν, Πρόεδρος τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας (2003), Ἀκαδημαϊκός.
- Σπυρίδων (Βλάχος) (1873-1956), Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος (1949-1956).
- Σπυρομήλιος ἢ Μήλιος Σπύρος (1800-1880), ἀγωνιστὴς καὶ πολιτικός, Ὑπουργὸς Στρατιωτικῶν (1853, 1862). Ἐγγραψε ἀπομνημονεύματα γιὰ τὴ δευτέρη πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου.
- Σταματάκης Παναγιώτης (†1885), ἓνας ἀπὸ τοὺς σημαντικότερους Ἑλληνες ἀρχαιολόγους τοῦ 19ου αἰῶνος, Ἔφορος (1875-1884) καὶ Γενικὸς Ἔφορος τῶν Ἀρχαιοτήτων (1884-1885), ἔκανε πολλὲς ἀνασκαφές καὶ ἦταν ὁ ἐπόπτης τῶν ἐρευνῶν τοῦ Σλῆμαν στὶς Μυκῆνες.
- Σταύρου Γεώργιος (1788-1869), ἰδρυτὴς (1841) καὶ Διοικητὴς τῆς Ἐθνικῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος.
- Σωτηριάδης Γεώργιος (1852-1942), Ἔφορος τῶν Ἀρχαιοτήτων (1896-1912), καθηγητὴς τῆς Ἱστορίας στὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν καί, γιὰ λίγο, στὸ Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, πρῶτος ἀνασκαφεὺς τοῦ Θέρμου, Ἀκαδημαϊκός.
- Τζαβέλλας Κίτσοσ (1801-1855), ἀγωνιστὴς, γιὸς τοῦ Φώτου, Ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν (1844, 1849), πρῶθυπουργός (1847).

- Τρικούπης Χαρίλαος (1832-1896), γιός του Σπυρίδωνος, διπλωμάτης, πολιτικός, Ὑπουργός τῶν Ἐξωτερικῶν (1866), Πρωθυπουργός (1878, 1880, 1882, 1886, 1893).
- Τσαλδάρης Παναγῆς (1867-1936), πολιτικός, ἀρχηγός τοῦ Λαϊκοῦ κόμματος, Πρωθυπουργός (1932-1933, 1933-1935).
- Τσιβανόπουλος Δημοσθένης (1838-1921), Δικαστής καὶ Εἰσαγγελεὺς τοῦ Ἀρείου Πάγου (1892-1911), Σύμβουλος (1890-1894), Πρόεδρος (1894-1895) καὶ Ἀντιπρόεδρος α' (1896-1909) τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας.
- Τσοῦντας Χρῆστος (1857-1934), Ἐφορος τῶν Ἀρχαιοτήτων (1883-1904), καθηγητῆς τῆς Ἀρχαιολογίας στοῦ Πανεπιστήμιου Ἀθηνῶν (1904-1924) καὶ Θεσσαλονίκης (1927). Ἐκανε πολλὰ συστηματικὰ ἀνασκαφὰς στὶς Μυκῆνες, στὰ νησιά τῶν Κυκλάδων, στὴ Θεσσαλία, στὴν Πελοπόννησο, Ἀκαδημαϊκός.
- Church Ριχάρδος (1785-1873), Ἄγγλος στρατιωτικὸς καὶ φιλέλληνας, ἀγωνιστής, Σύμβουλος τῆς Ἐπικρατείας ἐπὶ Ὀθωνος, ἀρχηγός τῶν γενικῶν ἐπιτελῶν ἐπὶ Γεωργίου Α'.
- Φαρμακίδης Θεόκλητος (1784-1860), κληρικὸς καὶ λόγιος, καθηγητῆς τῆς Ἰονίου Ἀκαδημίας (1824), καθηγητῆς τῆς Θεολογίας στοῦ Πανεπιστήμιου Ἀθηνῶν (1837-1860).
- Φιλαδελφεὺς Ἀλέξανδρος (1866-1955), Ἐφορος τῶν Ἀρχαιοτήτων (1914-1939), ἔκανε ἀνασκαφὰς στὴν Κόρινθο καὶ τὴ Νικόπολη.
- Φιλιππίδης Χρῦσανθος (1881-1949), Μητροπολίτης Τραπεζοῦντος, Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος.
- Χατζημιχαὴλ Θεόφιλος (1871-1934), λαϊκὸς ζωγράφος, ἐργάστηκε στὸ Πήλιο καὶ στὴ Λέσβο. Κύρια πηγὴ τῶν θεμάτων ποὺ ζωγράφιζε ἦταν ἡ Ἐπανάσταση τοῦ '21.

ISSN 1105-7181
ISBN 978-960-8145-62-7